

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα

Λιάσκος Δημήτρης

Επιβλέπων:

Ιωάννης Βαβούρας

Ομότιμος καθηγητής Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης

Παντείου Πανεπιστημίου

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Αιγάλεω, 2021

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα

Λιάσκος Δημήτρης

A.M. 05518

Επιβλέπων:

Ιωάννης Βαβούρας

Ομότιμος καθηγητής Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης

Παντείου Πανεπιστημίου

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Αιγάλεω, 2021

UNIVERSITY OF WEST ATTICA
School of Management, Economics and Social Sciences
Department of Accounting & Finance
M.Sc. «Public Economics and Policy»

M.Sc. in Public Economics and Policy
The phenomena of tax evasion and shadow economy in Greece

Liaskos Dimitris

R.N. 05518

Supervisor:

Ioannis Vavouras

Professor Emeritus, Department of Public Administration

Panteion University

Master Thesis submitted to the Department of Accounting & Finance
of the University of Western Attica in partial fulfillment of the requirements
for the degree of M.Sc. in Public Economics and Policy

Aigaleo, Greece, 2021

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
**Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική &
Πολιτική»**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα

Εγκρίθηκε από την εξεταστική επιτροπή την 18/03/2021

A/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Παπαηλίας Θεόδωρος	Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής	
2	Βαβούρας Ιωάννης	Ομότιμος καθηγητής Πάντειο πανεπιστήμιο	
3	Στρόμπλος Νικόλαος	Διδάσκων Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, Διευθυντής ΕΛΣΤΑΤ	

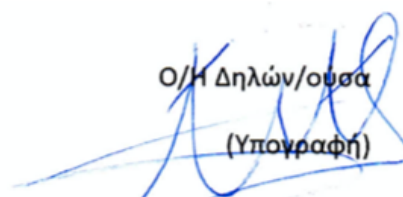
ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο/η κάτωθι υπογεγραμμένος/η Λιάσκος Δημήτρης του Σωτηρίου, με αριθμό μητρώου 05518 φοιτητής/τρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσια Οικονομική και Πολιτική» του Τμήματος λογιστικής και χρηματοοικονομικής της Σχολής διοικητικών, οικονομικών και κοινωνικών επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο/Η Δηλών/ούσα
(Υπογραφή)

Στους γονείς μου και τον αδερφό μου

Ευχαριστίες

Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλες τις διδάσκουσες και τους διδάσκοντες, καθώς και το διοικητικό προσωπικό του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Δημόσια Οικονομική και Πολιτική» του τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, για τα πολύτιμα δώρα γνώσης και διδασκαλίας που μου προσέφεραν, κατά τη φοίτησή μου στο Πρόγραμμα, αλλά και για την υποδειγματική οργάνωση και εκτέλεση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ιδιαίτερα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή κύριο Ιωάννη Σ. Βαβούρα για την πολύτιμη συνδρομή του στην πορεία ολοκλήρωσης της εργασίας αυτής, αλλά και για τις συνθήκες αυθεντικής ελευθερίας και ευελιξίας, τις οποίες εξασφάλισε για τη συνεργασία μας. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Διευθυντή του Προγράμματος, Καθηγητή κύριο Θεόδωρο Παπαηλία για τις συμβουλές και την καθοδήγηση που παρείχε σε εμένα και τους συναδέλφους μου, κατά την φοίτησή μας.

Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου, για την ανιδιοτελή συνδρομή τους, αλλά και για την αμέριστη στήριξη που μου παρείχαν, καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου.

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή είναι δύο έννοιες οι οποίες είναι ευρέως διαδεδομένες στην Ελλάδα. Η φοροδιαφυγή αποτελεί μια νοσηρή πραγματικότητα, ένα σημαντικό πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπίσει ένα κράτος. Ωστόσο και η παραοικονομία δεν θα πρέπει να τυγχάνει διαφορετικής αντιμετώπισης, καθώς αποτελεί ένα εξίσου σημαντικό ζήτημα για τα ελληνικά δεδομένα. Την τελευταία δεκαετία, η χώρα μας αντιμετωπίζει μια τεράστια και άνευ προηγούμενου οικονομική κρίση. Έτσι, η εκάστοτε κυβέρνηση έχει ως βασική επιδίωξη της την καταπολέμηση και τον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας, τα οποία κατά γενική ομολογία, επιβαρύναν την ήδη δυσχερή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας. Η παρούσα μελέτη, μέσω του ερωτηματολογίου που έχει συνταχθεί, θα προσπαθήσει να εξετάσει τους βασικούς παράγοντες και τους λόγους που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη φορολογική συμπεριφορά των φορολογουμένων. Από την αντίπερα όχθη, θα εξεταστεί ο βαθμός κατά τον οποίο, τόσο τα ελεγκτικά όργανα όσο και οι πολιτικές αρχές κατανοούν αυτούς τους παράγοντες ώστε να καταστεί δυνατή η επιθυμητή αύξηση του επιπέδου της φορολογικής συμμόρφωσης.

Λέξεις κλειδιά: φοροδιαφυγή, αιτίες φοροδιαφυγής, φοροαποφυγή, φορολογικές αρχές, σκιώδης παραοικονομία

The phenomena of tax evasion and shadow economy in Greece

ABSTRACT

The shadow economy and tax evasion are both widespread in Greece. Tax evasion is a morbid reality, a major problem that a state has to deal with. However, the shadow economy should not be treated differently, as it is equally important in the case of Greece. During the last decade, our country has been facing a huge and unprecedented economic crisis. Thus, the government has as its main goal, to fight against and mitigate the phenomena of tax evasion and shadow economy, which, as it is generally acknowledged, have worsened the already difficult economic position of Greece. This dissertation, through a questionnaire that has been designed, will try to examine the main factors and reasons that affect and shape the tax behavior of taxpayers. On the other hand, it aims to examine the extent to which both the audit bodies and the political authorities seem to understand these factors in order to achieve an increase in the level of tax compliance.

Key words: *tax evasion, causes of tax evasion, tax avoidance, tax authorities, shadow economy*

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	XV
ABSTRACT	XVII
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	XXIII
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	XXV
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	XXVII
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	5
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΦΟΡΟΣ-ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ- ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	5
1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΦΟΡΟΥ	5
1.2.1 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥ	6
1.2.2 ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥ	7
1.2.3 ΒΑΣΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ	8
1.2.4 ΈΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥ -Το ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ.....	9
1.3 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	10
1.3.1 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΡΟ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ	12
1.3.2 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΡΟ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	13
1.3.3 ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	15
1.3.4 ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	26
1.3.5 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	28
1.3.6 ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	30
1.4 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	34
1.4.1 ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	36
1.4.2 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ	43
1.4.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	46

1.5 ΣΧΕΣΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΜΕ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	50
1.6 ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	53
ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ...	53
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	53
2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	53
2.3 ΤΟ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	54
2.4 Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	55
2.5 Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	60
2.6 ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ.....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	71
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	71
3.1 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	71
3.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ	71
3.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	75
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	75
4.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	75
4.2 ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ	114
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	119
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	123
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	123
ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.....	129
ΜΕΡΟΣ Α' (ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ)	130
ΜΕΡΟΣ Β'	132

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β.....137

ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ 137

Κατάλογος Πινάκων	
Πίνακας 1. 1 Ομοιότητες και διαφορές φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής	33
Πίνακας 1. 2 Τρόποι μέτρησης της παραοικονομίας	61
Πίνακας 2. 1 Τρόποι μέτρησης της παραοικονομίας	82
Πίνακας 2. 2 Παραοικονομία ως ποσοστό του Α.Ε.Π.....	85
Πίνακας 2. 3 Εκτιμώμενη παραοικονομία 2000-2016.....	88
Πίνακας 4. 1 Φύλο	88
Πίνακας 4. 2 Ηλικιακή ομάδα.....	89
Πίνακας 4. 3 Οικογενειακή κατάσταση	90
Πίνακας 4. 4 Αριθμός τέκνων	91
Πίνακας 4. 5 Μορφωτικό επίπεδο.....	92
Πίνακας 4. 6 Ετήσιο εισόδημα.....	93
Πίνακας 4. 7 Αντικείμενο σπουδών	94
Πίνακας 4. 8 Φορολογική συνείδηση	95
Πίνακας 4. 9 Κοινωνική συνείδηση.....	96
Πίνακας 4. 10 Μορφωτικό επίπεδο.....	97
Πίνακας 4. 11 Επιχειρηματική ηθική.....	98
Πίνακας 4. 12 Αλλαγές νομοθετικού περιεχομένου	99
Πίνακας 4. 13 Παράθυρα/Κενά των νόμων	100
Πίνακας 4. 14 Η άγνοια των εγκυκλίων.....	101
Πίνακας 4. 15 Γραφειοκρατία	102
Πίνακας 4. 16 Διαφθορά στο δημόσιο τομέα	103
Πίνακας 4. 17 Ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών.....	104
Πίνακας 4. 18 Η ανεπαρκής εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών.....	105
Πίνακας 4. 19 Οι ελαφριές ποινές.....	106
Πίνακας 4. 20 Ατιμωρησία	107
Πίνακας 4. 21 Παραγραφή προστίμων	108
Πίνακας 4. 22 Ιδεοληψία ατιμωρησίας των φορολογούμενων	109
Πίνακας 4. 23 Κουλτούρα.....	110
Πίνακας 4. 24 Υψηλοί φορολογικοί συντελεστές.....	111
Πίνακας 4. 25 Στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών	112
Πίνακας 4. 26 Φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους.....	113
Πίνακας 4. 27 Μισθωτοί υπάλληλοι	114

Πίνακας 4. 28 Γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης.....	115
Πίνακας 4. 29 "Όλα τα βάρη τα επωμίζεται η μεσαία τάξη"	116
Πίνακας 4. 30 "Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους"	117
Πίνακας 4. 31 "Τιμωρούνται οι ειλικρινείς"	118
Πίνακας 4. 32 "Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές"	119
Πίνακας 4. 33 Έλεγχοι εντοπισμού παραοικονομίας.....	120
Πίνακας 4. 34 Αποτροπή αδήλωτης εργασίας	121
Πίνακας 4. 35 Αντιμετώπιση αδήλωτης εργασίας	122
Πίνακας 4. 36 Αύξηση του ποσοστού ανεργίας.....	123
Πίνακας 4. 37 Μείωση του ποσοστού ανεργίας	124
Πίνακας 4. 38 Μείωση των μισθών	125
Πίνακας 4. 39 Μεταναστευτικές ροές.....	126

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. 1 Οριακό όφελος μη δηλωθέντος εισοδήματος σε συνάρτηση με μη δηλωθέν εισόδημα	44
Διάγραμμα 1. 2 Οριακό όφελος μη δηλωθέντος εισοδήματος σε συνάρτηση με μη δηλωθέν εισόδημα	45
Διάγραμμα 1. 3 Ομοιότητες παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.....	72
Διάγραμμα 1. 4 Υποσύνολα συνολικής φοροδιαφυγής.....	72
Διάγραμμα 2. 1 Παραοικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2013	84
Διάγραμμα 2. 2 Παραοικονομία στην Ελλάδα 2003-2016	84
Διάγραμμα 2. 3 Η παραοικονομία σε επιλεγμένες χώρες του κόσμου το 2017	85
Διάγραμμα 4. 1 Φύλο	91
Διάγραμμα 4. 2 Ηλικιακή ομάδα	92
Διάγραμμα 4. 3 Οικογενειακή κατάσταση.....	93
Διάγραμμα 4. 4 Αριθμός τέκνων.....	94
Διάγραμμα 4. 5 Μορφωτικό επίπεδο	95
Διάγραμμα 4. 6 Ετήσιο εισόδημα	96
Διάγραμμα 4. 7 Αντικείμενο σπουδών.....	97
Διάγραμμα 4. 8 Φορολογική συνείδηση	98
Διάγραμμα 4. 9 Κοινωνική συνείδηση	99
Διάγραμμα 4. 10 Μορφωτικό επίπεδο	100
Διάγραμμα 4. 11 Επιχειρηματική ηθική	101
Διάγραμμα 4. 12 Αλλαγές νομοθετικού περιεχομένου.....	102
Διάγραμμα 4. 13 Παράθυρα/Κενά των νόμων.....	103
Διάγραμμα 4. 14 Η άγνοια των εγκυκλίων	104
Διάγραμμα 4. 15 Γραφειοκρατία	105
Διάγραμμα 4. 16 Διαφθορά στο δημόσιο τομέα	106
Διάγραμμα 4. 17 Ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών....	107
Διάγραμμα 4. 18 Ανεπαρκής εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών.....	108

Διάγραμμα 4. 19 Οι ελαφριές ποινές	109
Διάγραμμα 4. 20 Ατιμωρησία	110
Διάγραμμα 4. 21 Παραγραφή προστίμων	111
Διάγραμμα 4. 22 Ιδεοληψία ατιμωρησίας των φορολογούμενων.....	112
Διάγραμμα 4. 23 Κουλτούρα	113
Διάγραμμα 4. 24 Υψηλοί φορολογικοί συντελεστές	114
Διάγραμμα 4. 25 Στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών.....	115
Διάγραμμα 4. 26 Φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους	116
Διάγραμμα 4. 27 Μισθωτοί υπάλληλοι.....	117
Διάγραμμα 4. 28 Γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης	118
Διάγραμμα 4. 29 "Όλα τα βάρη τα επωμίζεται η μεσαία τάξη"	119
Διάγραμμα 4. 30 "Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους".....	120
Διάγραμμα 4. 31 "Τιμωρούνται οι ειλικρινείς".....	121
Διάγραμμα 4. 32 "Οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης"	122
Διάγραμμα 4. 33 Έλεγχοι εντοπισμού παραοικονομίας	123
Διάγραμμα 4. 34 Αποτροπή αδήλωτης εργασίας.....	124
Διάγραμμα 4. 35 Αποτροπή αδήλωτης εργασίας.....	125
Διάγραμμα 4. 36 Αύξηση του ποσοστού ανεργίας	126
Διάγραμμα 4. 37 Μείωση του ποσοστού ανεργίας.....	127
Διάγραμμα 4. 38 Μείωση των μισθών.....	128
Διάγραμμα 4. 39 Μεταναστευτικές ροές	129

Συντομογραφίες	
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
PEFA	Public Expenditure and Financial Accountability
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
TADAT	Tax Administration Diagnostic Assessment Tool
GDP	Gross Domestic Product
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
EUROSTAT	Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
ΑΑΔΕ	Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΣΑΔΦ	Σύμβαση για την Αποφυγή Διπλής Φορολογίας
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό προϊόν
DYMIMIC	Dynamic Multiple Indicator-Multiple Causes
ΚΦΕ	Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος
EU-SILC	European Union Surveys of Income and Living Conditions

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φορολογία έχει τις καταβολές της στην αρχαιότητα, όπου πρωτοεμφανίζεται ως υποχρέωση των πολιτών να καταβάλλουν αντικείμενα ή προϊόντα αξίας, σε άρχοντες ή κράτη. Συνηθώς ανά περιοχή υπήρχε ένας άρχοντας με στρατιωτική ή πολιτική εξουσία, ή ήταν απλώς ένας γαιοκτήμονας στον οποίο αποδίδονταν οι εισφορές και αυτός με τη σειρά του τις έστελνε στην ανώτατη κρατική αρχή. Αξιοσημείωτο φαινόμενο της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα, είναι η παροχή υπηρεσιών από τους άρχοντες, με αντάλλαγμα το δικαίωμα της είσπραξης των φόρων μιας περιοχής και για δικό τους όφελος. Στον ελλαδικό χώρο, όπως παρατηρήθηκε επί Βυζάντιου, οι εισφορές καταβάλλονταν στην κοινότητα αντί σε κάποιον άρχοντα και η κοινότητα με τη σειρά της, τα απέδιδε στο κράτος (Παπαϊωάννου, 2014). Έτσι η αίσθηση να αποδώσεις ότι οφείλεις είναι μια έννοια εκ διαμέτρου αντίθετη με την έννοια των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Υπάρχουν άνθρωποι που πληρώνουν τις οφειλές τους σε αντίθεση με κάποιους άλλους οι οποίοι δεν θα τις πληρώσουν. Έτσι, προέκυψαν κυρώσεις για όποιον φοροδιαφεύγει ή ασχολείται με τη "σκοτεινή" πλευρά της οικονομίας. Με αυτόν τον τρόπο, η καταβολή των φόρων κατέστη νομική ευθύνη των πολιτών. Παρά την ύπαρξη κυρώσεων, ουσιαστικά υπάρχει φοροδιαφυγή, είτε σε μικρότερο είτε σε μεγαλύτερο επίπεδο. Βασική λοιπόν επιδίωξη, είναι ο περιορισμός της στα ελάχιστα δυνατά επίπεδα. Το ιστορικό της φορολογίας είναι γεμάτο με επεισόδια φοροδιαφυγής, συχνά αξιοσημείωτα για την εφευρετικότητά τους. Κατά τον τρίτο αιώνα, πολλοί πλούσιοι Ρωμαίοι έθαβαν τα κοσμήματά τους ή τα χρυσά τους νομίσματα για να αποφύγουν το φόρο πολυτελείας ενώ ιδιοκτήτες σπιτιών στην Αγγλία, κατά το δέκατο όγδοο αιώνα, έσπαγαν προσωρινά τα τζάκια για να ξεφύγουν από την ειδοποίηση του συλλέκτη φόρου εστίας (Webber & Wildavsky, 1986). Η φοροδιαφυγή εγείρει σημαντικά ζητήματα από άποψη αποδοτικότητας. Τα χαμηλότερα φορολογικά έσοδα ενδέχεται τελικά να οδηγήσουν σε υψηλότερες φορολογικές επιβαρύνσεις αυτούς που πληρώνουν. Επιπλέον, στο βαθμό που οι ευκαιρίες για φοροδιαφυγή διαφέρουν κατά απασχόληση ή τομέα της οικονομίας (Federiksen, Graversen, & Smith, 2005), η φοροδιαφυγή θα στρεβλώσει τις αποφάσεις για την προσφορά εργασίας, υπόθεση που εμπειρικά επιβεβαιώθηκε από τον Parker (Parker, 2003). Ωστόσο, η φοροδιαφυγή μπορεί να μαλακώσει παρά να ενισχύσει τις αναδιανεμητικές επιπτώσεις που επιδιώκει το φορολογικό πρόγραμμα.

Αγνοώντας τη φοροδιαφυγή είναι πιθανό να προκληθούν σοβαρά προβλήματα στους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων και τους αναλυτές πολιτικής. Οι αναλυτές αυτοί θα πρέπει να κρίνουν και να αξιολογήσουν καλύτερα το ήδη υπάρχον φορολογικό σύστημα, ώστε να μπορέσουν να δημιουργήσουν περισσότερα κοινωνικά οφέλη μέσα από αυτό. Το βιβλίο του Slemrod (Slemrod, 2007) παρέχει μια πρόσφατη επισκόπηση του τι είναι γνωστό τόσο για την έκταση όσο και για τους καθοριστικούς παράγοντες της φοροδιαφυγής.

Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα και οι μέθοδοι για την αντιμετώπιση της είναι ένας εκ των βασικότερων στόχων της εκάστοτε κυβέρνησης τα τελευταία χρόνια. Η φοροδιαφυγή είναι ένα μείζον πρόβλημα και αποτελεί συχνά λόγο συχνών νομοθετικών μεταρρυθμίσεων, ειδικά από το 2008 και μετά όπου η Ελλάδα αντιμετωπίζει μία άνευ προηγούμενου οικονομική κρίση. Στην Ελλάδα, καθημερινά πραγματοποιούνται διάφορες πράξεις φοροδιαφυγής άνευ σημασίας του μεγέθους τους. Οι πιο συχνές πράξεις φοροδιαφυγής πραγματοποιούνται στη φορολογία φυσικών προσώπων και στην απόκρυψη φορολογητέας ύλης με σκοπό να αποφύγουν να καταβάλλουν είτε το ΦΠΑ είτε γενικότερα τη φορολογία εισοδήματος (Matsagianis & Flevotomou, 2010). Σε σχετική έρευνα που διαδραμάτισε ο Ο.Ο.Σ.Α αναφορικά με τη φοροδιαφυγή στη χώρα μας, τονίζει ότι αν εισέπραττε τις ασφαλιστικές εισφορές, το ΦΠΑ και το φόρο εισοδήματος αποτελεσματικά, θα είχε αύξηση των φορολογικών εσόδων κατά 5% του ΑΕΠ της χώρας. Αυτό έχει ως συνέπεια, την τεράστια φοροδιαφυγή που υπάρχει στην Ελλάδα καθώς και την ανικανότητα του κράτους να καταπολεμήσει την φοροδιαφυγή (OECD, 2011).

Η φοροδιαφυγή όμως δεν αποτελεί τη μόνη πληγή της κρατικής μηχανής της χώρας μας (Μανεσιώτης, 1990). Ένα άλλο μείζον πρόβλημα είναι το φαινόμενο της παραοικονομίας. Συχνά ταυτίζονται τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής με την παραοικονομία, δηλαδή ταυτίζονται το εισόδημα που φοροδιαφεύγει με το δημιουργούμενο εισόδημα που δεν καταγράφεται. Η αλήθεια είναι ότι τα φαινόμενα αυτά δεν ταυτίζονται, αλλά συνυπάρχουν σε μεγάλο βαθμό (Βαβούρας, 2019). Όμως η ύπαρξη του ενός δεν σημαίνει την ταυτόχρονη ύπαρξη του άλλου. Συγκεκριμένα και αναφορικά με τη συνύπαρξη θα μπορούσαμε να τονίσουμε τρεις κατηγορίες (Clotfelter, 1983):

Συνύπαρξη φοροδιαφυγής και παραοικονομίας: Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλαμβάνεται το εισόδημα που δημιουργείται από παραοικονομία και δε δηλώνεται στις φορολογικές αρχές,

Ύπαρξη φοροδιαφυγής, χωρίς την ύπαρξη παραοικονομίας: Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οικονομικές δραστηριότητες που καταγράφονται σαν προστιθέμενη αξία, αλλά τα εισοδήματα που δημιουργούνται δε δηλώνονται.

Ύπαρξη παραοικονομίας, χωρίς την ύπαρξη της φοροδιαφυγής: Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι δραστηριότητες που δεν καταγράφονται από τις στατιστικές αρχές για διαφόρους λόγους, ενώ τα εισοδήματα που αποκτώνται δηλώνονται κανονικά στις αρμόδιες φορολογικές αρχές.

Όσον αφορά τόσο την πρόληψη όσο και την καταστολή της παραοικονομίας, ο ρόλος του κρατικού μηχανισμού είναι πολύ σημαντικός. Είναι γεγονός ότι η αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού ελέγχου δεν εξαρτάται μόνο από τις νέες τεχνολογίες, αλλά και από την οργάνωση των υπηρεσιών που είναι υπεύθυνες, καθώς και από την ύπαρξη ειδικευμένου και παραγωγικού προσωπικού. Η αύξηση της παραγωγικότητας ολόκληρου του δημόσιου τομέα είναι απαραίτητη, βελτιώνοντας τις μεθόδους οργάνωσης και διοίκησης, σε συνδυασμό με τη βελτίωση της ποιότητας χρήσης των υφιστάμενων πόρων. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των δημόσιων δαπανών οι οποίες, με τη σειρά τους, θα μειώσουν τη φορολογική επιβάρυνση και θα ενισχύσουν την ανάπτυξη του επίσημου ιδιωτικού τομέα, περιορίζοντας έτσι την παραοικονομία (Manolas, Sfakianakis, & Vavouras, 2013)

Συμπερασματικά, η εκτεταμένη παρουσία παραοικονομίας και φοροδιαφυγής είναι σημαντικός παράγων αποτυχίας της οικονομικής πολιτικής (Manolas, Sfakianakis, & Vavouras, 2013). Η αναγνώριση της φοροδιαφυγής εισάγει ένα νέο σύνολο μέσω πολιτικής του οποίου η βέλτιστη ρύθμιση είναι υπό εξέταση. Για παράδειγμα, θα πρέπει να εξεταστεί ποια θα πρέπει να είναι η έκταση της κάλυψης ελέγχου, η στρατηγική επιλογής στόχου ελέγχου και η ποινή που επιβλήθηκε στην ανιχνευθείσα φοροδιαφυγή. Η βασική αδυναμία του φόρου, η φοροδιαφυγή, επιζητεί την επανεξέταση των τυπικών φορολογικών προβλημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΦΟΡΟΣ-ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ- ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1.1 Εισαγωγή

Αξιοσημείωτη επίδραση, αναφορικά με το σχεδιασμό και την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής, πραγματοποιούν τα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.

Η παραοικονομία είναι ένα άκρως σημαντικό τμήμα του συνόλου της οικονομίας ενώ η φοροδιαφυγή από την αντίπερα όχθη επικεντρώνεται σε όλο το εύρος των παράνομων ενεργειών (πράξεων ή παραλείψεων) που στοχεύει στη μερική η ολική αποφυγή της νόμιμης φορολογικής επιβάρυνσης (Βαβούρας, 2019)

Τόσο ο ορισμός όσο και η μέτρηση των φαινομένων αυτών πραγματοποιούνται σε θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα, προερχόμενα κυρίως από την πολυπλοκότητα της οικονομίας, διογκώνοντας τον συντελεστή δυσκολίας αποκρυπτογράφησης τους (Μανεσιώτης, 1990).

Έτσι είναι αναγκαίο να παρουσιάσουμε διεξοδικά στο συγκεκριμένο κεφάλαιο τόσο τους ορισμούς, τους τρόπους μέτρησης όσο και τους παράγοντες συσχετισμού των φαινομένων αυτών.

1.2 Ορισμός φόρου

Ο φόρος και το κράτος είναι δυο απόλυτα ταυτόσημες έννοιες.. Όλα τα κράτη λόγω των διάφορων αναγκών τους που τα διακατέχουν έχουν την ανάγκη για να τις καλύψει να επιβάλλουν προς τους πολίτες τους είτε είναι φυσικά πρόσωπα είτε νομικά πρόσωπα διάφορους φόρους και τέλη (Φινοκαλιώτης, 2014). Οι φόροι αυτοί οι οποίοι επιβάλλονται από το κράτος είναι ανάλογοι της δυναμικής ισχύος της εκάστοτε επιχείρησής ή του εκάστοτε φυσικού προσώπου και η πληρωμή πραγματοποιείται με χρηματική εισφορά και όχι με κάποιου άλλου είδους παροχή όπως υπηρεσίες και ειδών όπως πραγματοποιούνταν τις παλαιότερες εποχές με παροχή υπηρεσιών και ειδών γι' αυτό έχει ταμειευτικό χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά όμως υπάρχει και το κράτος το οποίο δίδει κάποιο αντάλλαγμα για την παροχή των φόρων από τους πολίτες το οποίο δεν έχει κάποιο συγκεκριμένο χαρακτήρα αλλά ένα πιο γενικό, θα μπορούσαμε

να αναφέρουμε ομολογουμένως. Συμπερασματικά το κράτος προσδίδει κάποιες υπηρεσίες στους πολίτες όπου χάρης αυτές καλύπτουν είτε άμεσα είτε με έμμεσα κάποιες εκ των αναγκών τους. Πάρα ταύτα γνωρίζουμε ότι υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες κατηγορίες ανθρώπων, όπου έχουν περισσότερες ανάγκες άρα και μεγαλύτερη στήριξη από το κράτος η οποία τους παρέχεται και με αυτό τον τρόπο πραγματοποιείται η κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη (Σαββαΐδου Κ. & Φορτσάκη Θ. 2013). Λόγω αυτού του γεγονότος οι πολίτες συνειδητοποιούν ολοκληρωτικά την σημασία και ειδικότερα το σκοπό του φόρου κατανοώντας ότι όλα αυτά συνιστούν βοήθεια για την υφιστάμενη βελτίωση των πραγματικών συνθηκών κυρίως αυτών που αφορούν τον οικονομικό παράγοντα και όχι μόνο για κάθε πολίτη. Έτσι για την πλήρη κατανόηση του φόρου θα παραθέσουμε παρακάτω κάποιους ορισμούς.

Το κράτος προχωρά στην υποχρεωτική υποβολή όλων των νομικών και φυσικών προσώπων που συνυπάρχουν μέσα σε αυτό, την καταβολή τελών και φόρων ώστε να αποκομίσει το μέγιστο δυνατό μεγαλύτερα ποσά κρατικών εσόδων με σκοπό την ανατροφοδότηση με χρήμα των συνεχόμενα αυξανόμενων αναγκών του. Οι υποχρεωτικές αυτές εισφορές αποκαλούνται φόροι (Φινοκαλιώτης, 2014).

Από την άλλη δε σύμφωνα με τον ορισμό του Γάλλου οικονομολόγου Gaston Zeze ο φόρος είναι ουσιαστικά εισφορά την οποία καταβάλλει από τον πολίτη χωρίς κάποιο είδος αντιπαροχής και τα οποία εισπράττει το κράτος για να ανταπεξέλθει προς τις δημοσιές δαπάνες.

Και οι δυο εξ αυτών των ορισμών μας καταδεικνύουν τον υποχρεωτικό χαρακτήρα των φόρων αλλά και την σημαντικότητα τους ως κρατικά έσοδα για την κάλυψη των δημόσιων δαπανών προς όφελος των πολιτών.

1.2.1 Αντικείμενο του φόρου

Αντικείμενο του φόρου είναι: (ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2859/2000(ΦΕΚ 248/Α/7-11-2000 άρθρο 2)

α) η παράδοση αγαθών και η παροχή υπηρεσιών, εφόσον πραγματοποιούνται από επαχθή αιτία στο εσωτερικό της χώρας από υποκείμενο στο φόρο που ενεργεί με αυτή την ιδιότητα

β) η εισαγωγή αγαθών στο εσωτερικό της χώρας,

γ) η ενδοκοινοτική απόκτηση αγαθών που δημιουργείται από επαχθή αιτίες εσωτερικά της χώρας από τον υποκείμενο στο φόρο, ενεργώντας με την συγκεκριμένη ιδιότητα ή από μη υποκείμενο στο φόρο νομικό πρόσωπο, όταν εκείνος που πουλά είναι

υποκείμενος στο φόρο αλλά έχει τις εγκαταστάσεις του σε άλλο κράτος - μέλος, λειτουργεί με αυτή την ιδιότητα και δεν μπορεί να απαλλαγθεί από το φόρο λόγω του μεγέθους που πραγματοποιείται στον ετήσιο κύκλο εργασιών, κατά την υφιστάμενη νομοθεσία της χώρας του, ούτε υπάγεται στις διατάξεις των παραγράφων 2 και 4 του άρθρου 13. Ειδικά, η ενδοκοινοτική απόκτηση νέων μέσων μεταφοράς συνδέεται με το φόρο, ανεξαρτήτως από την ιδιότητα του εγκαταστημένου στο εσωτερικό της χώρας προσώπου,

δ) η ενδοκοινοτική απόκτηση αγαθών, όπου βρίσκονται σε ειδικό φόρο κατανάλωσης, που πραγματοποιείται από υποκείμενο στο φόρο ή από μη υποκείμενο στο φόρο νομικό πρόσωπο εφόσον τα πρόσωπα αυτά εμπίπτουν στις διατάξεις της παραγράφου 2 του άρθρου 11.

Για την εφαρμογή του παρόντος νομού θεωρούνται:

α) ως «εσωτερικό της χώρας» η ελληνική επικράτεια, εκτός της περιοχής του Αγίου Ορους,

β) ως «έδαφος της Κοινότητας» και ως «τρίτο έδαφος», όπως αυτά καθορίζονται 1 στο Παράρτημα II του παρόντος (forologikanea.gr, χ.χ.).

1.2.2 Υποκείμενο του φόρου

1) Στο φόρο υπόκειται: (ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2859/2000(ΦΕΚ 248/Α/7-11-2000 άρθρο 3) α) οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ημεδαπό ή αλλοδαπό ή ένωση προσώπων, από την στιγμή που ασκεί με τρόπο ανεξάρτητο την οικονομική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως από τον τόπο που είναι εγκαταστημένος, τον σκοπό που επιδιώκει ή το αποτέλεσμα της δραστηριότητας αυτής, β) οποιοδήποτε πρόσωπο, το οποίο προχωρά σε περιπτώσεις ενός καινούργιου μεταφορικού μέσου, όπου μεταφέρεται προς κάποιο άλλο κράτος - μέλος. Δε τίθεται ζήτημα ότι ασκούν οικονομικές δραστηριότητές με ανεξάρτητο τρόπο οι μισθωτοί και λοιπά φυσικά πρόσωπα, τα οποία συνδέονται με τον εργοδότη τους με σύμβαση εργασίας ή με οποιαδήποτε άλλη νομική σχέση που δημιουργεί δεσμούς εξάρτησης, όσον αφορά τους όρους εργασίας ή την αμοιβή και συνεπάγεται την ευθύνη του εργοδότη.

2) Το ελληνικό Δημόσιο, οι δήμοι, οι κοινότητες και τα άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου δεν αποτελούν υποκείμενοι στο φόρο για τις πράξεις παράδοσης αγαθών και παροχής υπηρεσιών που δραστηριοποιούνται κατά την ολοκλήρωση της αποστολής τους, ακόμη και αν εισπράττουν τέλη, δικαιώματα ή εισφορές. Εν τούτοις τα πρόσωπα αυτά θεωρούνται ως υποκείμενοι στο φόρο κατά το μέτρο που η μη

υπαγωγή στο φόρο των δραστηριοτήτων τους οδηγεί σε στρέβλωση των όρων του ανταγωνισμού. Τα πρόσωπα αυτά έχουν οπωσδήποτε την ιδιότητα του υποκειμένου στο φόρο, εφόσον ασκούν τις δραστηριότητες που απαριθμούνται στο παράρτημα Ι του παρόντος νόμου, εκτός αν αυτές είναι ασήμαντες.

3) Σε φόρο υπόκεινται επίσης, οι ομόρρυθμες και οι ετερόρρυθμες εταιρείες, οι κοινωνίες αστικού δικαίου, που ασκούν επιχείρηση ή επάγγελμα, οι αστικές κερδοσκοπικές ή μη εταιρείες, οι συμμετοχικές ή αφανείς, καθώς και οι κοινοπραξίες της παρ. 2 του άρθρου 2 του Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων (ΠΔ 186/1992 , ΦΕΚ Α΄ 84).

4) Κατ' εξαίρεση από τα οριζόμενα στην παρ. 1, υπόκειται σε φόρο μονό για το εισόδημα που προκύπτει στην Ελλάδα, για τρία διαδοχικά έτη και για μια μονό φορά, το φυσικό πρόσωπο που έχει τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα και υπόκειται σε φόρο για το παγκόσμιο εισόδημά του σε κράτος το οποίο δεν έχει συνάψει με την Ελλάδα Σύμβαση για την Αποφυγή Διπλής Φορολογίας (ΣΑΔΦ), σχετικά με τους φόρους εισοδήματος και κεφάλαιου και εφόσον το κράτος αυτό δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των κρατών που περιέχεται στην παρ. 4 του άρθρου 51Α. Το χρονικό διάστημα των τριών ετών υπολογίζεται από την έναρξη διαμονής (epixeirisi.gr, n.d.)

1.2.3 Βασικά γνωρίσματα των φόρων

1. Ουσιαστικά είναι το βασικό και αναγκαστικό μέσο μεταβίβασης πόρων από τον ιδιωτικό προς τον δημόσιο τομέα.
2. Αποτελούν μονομερές μέσο (μέσο που συνεπάγεται μόνο παροχή από τους ιδιωτικούς φορείς προς τους δημοσίους (φορείς) χωρίς κάποιου είδους παρόμοια ειδική αντιπαροχή των τελευταίων προς τους πρώτους. Το σύνολο των φόρων που διενεργούνται σε κάθε χώρα μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή (φορολογικό σύστημα) ουσιαστικά είναι το αναγκαστικό μέσο μεταβίβασης πόρων από τον ιδιωτικό τομέα με κατεύθυνση τον δημόσιο τομέα ώστε οι δημόσιοι φορείς να καταφέρουν να ανταπεξέλθουν στην χρηματοδότηση των δαπανών τους και να παρέχουν τις υπηρεσίες τους προς το κοινωνικό σύνολο δωρεάν. Η χαρακτηριστική αυτή λειτουργία των φόρων ονομάζεται ταμειευτική λειτουργία. Αποτελεί μια από τις σημαντικότερες λειτουργίες των φόρων αλλά όχι και η μοναδική. Πέραν αυτής οι φόροι πραγματοποιούν και διάφορες άλλες λειτουργίες, δεδομένου ότι χρησιμοποιούνται από τους δημοσίους φορείς τόσο ως μέσα άσκησης οικονομικής πολιτικής όσο και ως μέσα άσκησης κοινωνικής πολιτικής (Σαββαΐδου & Φορτσάκη, 2013).

1.2.4 Έννοια και σκοπός του φόρου -Το φαινόμενο της φορολογίας

Η φορολογία αποτελεί την επιβολή των υποχρεωτικών φόρων υπέρ του δημόσιου τομέα. Έτσι τα κρατικά έσοδα μέσω της επιβολής των υποχρεωτικών φόρων των φυσικών και νομικών προσώπων αποτελούν την μερίδα του λέοντος ως πηγή δημοσίων εσόδων στη σύγχρονη οικονομία. Η εισοδηματική πολιτική που ακολουθεί κάθε κρατάς βασίζεται κυρίως στους πόρους που λαμβάνει το κράτος με βάση τη φορολογική πολιτική που διαλέγει να εφαρμόσει (Παπαϊωάννου, 2014).

Έχει ήδη προαναφερθεί πως για να καλυφθούν οι δημόσιες δαπάνες ζητείται η φορολόγηση του συνόλου των νομικών και φυσικών προσώπων και επιχειρήσεων ιδιωτικού και δημοσίου φορέα.. Ωστόσο ένα μεγάλο ποσοστό φορολογούμενων πολιτών επιδιώκει την παράνομη στέρηση της φορολόγησης ή ακόμα και την διαστρέβλωση της με σκοπό την ολοκληρωτική αποφυγή της, με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε στο φαινόμενο της φοροδιαφυγής (Μανεσιώτης, 1990). Η φοροδιαφυγή αποτελεί ένα από τα κυριότερα οικονομικά εγκλήματα της εποχής μας, τόσο παγκοσμίως όσο και στον ελλαδικό χώρο (Μανεσιώτης, 2011). Συνεπώς, λόγω της μεγάλης έκτασης που λαμβάνει τόσο ως κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πρόβλημα είναι φυσιολογικό οι διαφορετικές προσεγγίσεις στη βιβλιογραφία να επικεντρώνονται σε διαφορετικές πτυχές ή ακόμα και στις ίδιες με τη διαφορετική οπτική γωνία του κάθε αναλυτή. Έτσι, το μέγεθος της συγκεκριμένης οικονομικής μαστίγας που ταλανίζει εδώ και πολλές δεκαετίες τη χώρα μας, όπου παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται από την εκάστοτε κυβέρνηση, η αντοχή που επιδεικνύει είναι άνευ προηγούμενου μονοπωλώντας με αυτό τον τρόπο το επίκεντρο των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων.

Έτσι η έννοια της φοροδιαφυγής θα πρέπει να αναλυθεί εις βάθος και ως προς τους οικονομικούς της παράγοντες αλλά και ως προς τους κοινωνικούς της παράγοντες. Αναφορικά με την οικονομική της πλευρά η φοροδιαφυγή μπορεί να οριστεί ως η παράνομη στέρηση της φορολόγησης με κάθε δυνατή παράνομη πράξη, με την μη αναφορά του πραγματικού εισοδήματος των φορολογούμενων που έχει ως αποτέλεσμα την στέρηση απολαβής του πραγματικού φόρου στο κράτος από τους φορολογούμενους και τα διαφυγόντα κέρδη του δημοσίου τομέα για την επίτευξη των δημοσίων δαπανών (Καλυβιανάκης, et al, 1993).

Θα πρέπει να σημειωθεί στην αποφυγή πληρωμής πραγματικού φόρου ενδίδουν οι πολίτες με πολλά και διαφορετικά παράνομα μέσα. Εντούτοις, η φοροδιαφυγή

εμφανίζεται συχνότερα στις περιπτώσεις των εργοδοτών των επιχειρήσεων καθώς είναι εκείνοι που έχουν την διακριτική ευχέρεια παραποίησης των οικονομικών τους καταστάσεων σε σχέση με τις μικρότερες επιχειρήσεις ή τους υπόλοιπους πολίτες. Το χαρακτηριστικότερο των παραδειγμάτων και η πιο συνήθης μορφή φοροδιαφυγής των επιχειρήσεων είναι η παραποίηση των οικονομικών καταστάσεων τους με βασική επιδίωξη τους την είσοδο στο Χρηματιστήριο και την παρουσίαση μιας «υγιούς» λειτουργίας αυτής στο οικονομικό κλάδο (Παπαϊωάννου, 2014).

Από άποψη κοινωνική η φοροδιαφυγή ουσιαστικά αποτελεί την κοινωνική αδικία εκείνου του κομματιού των πολιτών οι οποίοι είναι συνεπής με τα φορολογικά τους καθήκοντα, ωστόσο όμως είναι και αναγκασμένοι να πλήττονται με ακόμα βαρύτερη φορολόγηση για να καλύψουν το κενό των παραβατών. Από την άλλη πλευρά, το σύνολο των πολιτών υποχρεούνται να υποβάλλουν όλα τα ακριβή στοιχεία του εισοδήματος τους και όλες τις πηγές αυτού, της απασχόλησης καθώς και των ειδικών φόρων κατανάλωσης, που παρατίθενται κατά τρόπο ακριβή και σαφή μέσα από την φορολογική τους δήλωση. Η οποιαδήποτε παραποίηση, μεταβολή, απόκρυψη, των παραπάνω πληροφοριών με επιδίωξη την διαφυγή των Φορών προς τις Φορολογικές Αρχές, είναι αντίθετη με τις διατάξεις του νόμου, υπόκεινται σε ποινικές κυρώσεις και ορίζεται ως φορολογική Απατή (Σαββαΐδου & Φορτσάκη 2013).

1.3 Ορισμός της φοροδιαφυγής

Η εμπειρική οικονομική βιβλιογραφία παρά τις πραγματικές δυσκολίες ανταπεξήλθε στο να αποδώσει έναν, όσο το δυνατόν, ολοκληρωμένο ορισμό αναφορικά με το φαινόμενο της φοροδιαφυγής. Η ποικιλία των φόρων και η πολυπλοκότητα τους, σε συνδυασμό με την όχι και τόσο σαφήνεια που προσδίδουν και τα μέσα που χρησιμοποιούν οι φορολογούμενοι για την ελάττωση της φορολογικής τους υποχρέωσης, κάνουν τις εργασίες διατύπωσης ενός ενιαίου και αποδεκτού ορισμού δυσχερή. Η φοροδιαφυγή είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο, δομικής φύσεως, καθώς μειώνει την απόδοση της οικονομίας και αυξάνει την κοινωνική ανισότητα (Matsagianis & Flevotomou, 2010). Ο ορισμός και η μέτρηση της φοροδιαφυγής υποβάλλονται σε θεωρητικά και πρακτικά κριτήρια, που προερχόμενα από την πολυπλοκότητα της οικονομίας, το φορολογικό πλαίσιο και το φορολογικό μηχανισμό επιμήκυνσης. Η φοροδιαφυγή σχετίζεται σε ένα τμήμα της με την άτυπη οικονομία. Ως άτυπη οικονομία ορίζεται η οικονομική δραστηριότητα μη περιλαμβανόμενη στο Α.Ε.Π. κατά συνθήκη και εντοπίζεται στην αυτοκατανάλωση, την οικιακή οικονομία

και την κοινοτική οικονομία (Βαβούρας, 2019). Φοροδιαφυγή μπορεί να συμβεί, επίσης, στο πλαίσιο οποιουδήποτε τύπου οικονομικής δραστηριότητας, είτε καταγεγραμμένης είτε μη, τρέχουσα ή μη (όπως στην περίπτωση του φόρου μεταβίβασης ακινήτων και του φόρου μεταφοράς κεφαλαίου). Η πολυπλοκότητα του φαινομένου αποδεικνύεται από τα πολλά διαφορετικά νομικά σχήματα που δημιουργούνται, ξεχωριστά στην κάθε περίπτωση, όπως στους άμεσους ή έμμεσους φόρους ή στα φυσικά πρόσωπα, σε οποιοδήποτε φορολογικό σύστημα (φόρος αγκύλης, ξεχωριστή φορολογία, τεκμαρτή φορολογία), τύπος φόρου και επαγγελματικής ομάδας, όπως είναι οι έμποροι, οι κατασκευαστές κτλ. Επομένως, η μέτρηση της φοροδιαφυγής είναι άκρως επικίνδυνη και ελλοχεύει ρίσκο στην οποιαδήποτε πρόβλεψη, παρόλα αυτά δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να γίνονται εκτιμήσεις της.

Ένας ορισμός λοιπόν που θεωρείται ότι έχει μια πιο στέρεα βάση και είναι κοινά αποδεκτός από την πλειοψηφία των επιστημόνων και ερευνητών (Κανελόπουλος, Κουσουλάκος, & Ράπανος, 1995) (Παυλόπουλος, 1987) (Βαβούρας, 2019) είναι ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί :

Ο όρος φοροδιαφυγή αναφέρεται σε κάθε παράνομη ενέργεια (πράξη ή παράλειψη) που αποσκοπεί στη μερική ή ολική αποφυγή της νόμιμης φορολογικής επιβάρυνσης, δηλαδή στην καταβολή του φόρου από τον υπόχρεο.

Το τμήμα εκείνο του φόρου, το οποίο αντιστοιχεί σε εισόδημα που θα έπρεπε, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, να δηλώνεται οικειοθελώς από τους φορολογουμένους στις αρμόδιες φορολογικές αρχές, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δε δηλώνεται.

Το τμήμα των έμμεσων φορών και λοιπών άμεσων φορών, το οποίο με βάση την ισχύουσα φορολογική νομοθεσία θα έπρεπε να εισπράττεται και να αποδίδεται εθελοντικά στο κράτος, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δε φθάνει ποτέ στο δημόσιο ταμείο.

Οι φόροι οι οποίοι δεν καταβλήθηκαν στο κράτος λόγω παροχής φορολογικών απαλλαγών και κινήτρων, χωρίς να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (Παυλόπουλος, 1987).

Οι τόκοι που αντιστοιχούν στο τμήμα εκείνο των φόρων που καταβάλλονται με καθυστέρηση και μετρά τη λήξη του οικείου δημοσιονομικού έτους, συνηθώς μετά από κάποια ρύθμιση (Μανεσιώτης, 1990).

Στη φοροδιαφυγή πρέπει να συμπεριληφθεί και η εισφοροδιαφυγή, δηλαδή η μη καταβολή εισφορών στους ασφαλιστικούς οργανισμούς.

Έτσι συμπερασματικά η φοροδιαφυγή (tax evasion) είναι στην πραγματικότητα μια παράνομη και αποκλίνουσα πράξη από την ορθή φορολογική συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον (Γεωργακόπουλος, 2012) «η φοροδιαφυγή αποτελεί καταστρατήγηση του γράμματος και του πνεύματος του φορολογικού νομού». Ειδικότερα, η φοροδιαφυγή θα μπορούσε να ορισθεί ως κάθε πράξη η οποία είναι παράνομη και πραγματοποιείται από τον φορολογούμενο με βασική επιδίωξη είτε την αποφυγή καταβολής του φόρου, είτε τη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης. Έτσι κατανοούμε ότι το άτομο το οποίο υπόκειται σε αυτή την παράνομη πράξη δεν ανταποκρίνεται σε καμία των περιπτώσεων στις φορολογικές του υποχρεώσεις μη υποβάλλοντας φορολογική δήλωση, είτε υποβάλλοντας παραποιημένη δήλωση με μερική ή ακόμα και ολική απόκρυψη του εισοδήματός του.

1.3.1 Διάκριση του όρου φοροδιαφυγή από τον όρο φοροαποφυγή

Οι έννοιες «φοροδιαφυγή» και «φοροαποφυγή» τις περισσότερες φορές ίσως να θεωρούνται ταυτόσημες από τους περισσότερους εξ ημών των πολιτών λόγω των πολλών ομοιοτήτων τους, όμως η βασική διαφορά τους βρίσκεται στην έννοια «νομιμότητα». Όπως άλλωστε προαναφέρθηκε στην παραπάνω ενότητα η φοροδιαφυγή είναι εκείνη η παράνομη πράξη του φορολογουμένου που έχει βασική επιδίωξη στη μη καταβολή των φόρων ή στη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης.

Από την άλλη πλευρά ορίζεται ως φοροαποφυγή, το φάσμα όλων των νόμιμων ενεργειών που πραγματοποιεί ο φορολογούμενος χρησιμοποιώντας τις διάφορες ατέλειες της φορολογικής νομοθεσίας για να ελαττώσει την συνολική φορολογική του υποχρέωση ή και να αποφύγει εντελώς την καταβολή φόρου (Γεωργακόπουλος, 2012). Τέτοια παραδείγματα αποτελούν είτε η ενδεχομένη μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων ή και ακόμη εισοδημάτων από τον έναν σύζυγο στον άλλο με βασική επιδίωξη την αποφυγή των υψηλών φορολογικών συντελεστών. Έπειτα στη φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων, ή ακόμα στη φορολογία κληρονομιών, οι μεταβιβάσεις περιουσιακών στοιχείων ή εικονικές πωλήσεις στους μελλοντικούς κληρονόμους για την αποφυγή του φόρου κληρονομίας.

Τόσο η φοροδιαφυγή, όσο και η φοροαποφυγή καταπατούν χωρίς καμία αμφιβολία τους ηθικούς κανόνες της κοινωνίας, προκαλώντας ακριβώς τις ίδιες αρνητικές συνέπειες στο κράτος. Πιο συγκεκριμένα βοηθούν στην ενθάρρυνση της δωροδοκίας και αποδυναμώνουν την οικονομική και πολιτική κατάσταση. Επιπροσθέτως, η φοροδιαφυγή έχει χαρακτηριστεί ως ποινικό αδίκημα το οποίο διώκεται δικαστικά

(N.4174/13). Στον πίνακα που ακολουθεί εμφανίζονται συγκεντρωμένες τόσο οι διαφορές όσο και οι ομοιότητες ομοιότητες των δυο εννοιών:

Πίνακας 1. 1 Ομοιότητες και διαφορές φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής

ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ	
ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ	ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ
Παράνομη	Νόμιμη
Ανήθικη	Ανήθικη
Πρόθεση να νικήσει το νομικό πνεύμα	Πρόθεση να νικήσει το νομικό πνεύμα
Πραγματοποιείται μεσώ σφαλμάτων και παραποιήσεων λογαριασμών, εσοδών, εξόδων	Πραγματοποιείται μεσώ ωφέλειας των κενών των νομών
Οδηγεί σε δική	Οδηγεί σε δική
Είναι κακό για το έθνος και την κοινωνία	Είναι κακό για το έθνος και την κοινωνία
Ενθαρρύνει τη δωροδοκίας και αποδυναμώνει την οικονομική και πολιτική κατάσταση	Ενθαρρύνει τη δωροδοκίας και αποδυναμώνει την οικονομική και πολιτική κατάσταση
Η φοροδιαφυγή συνεπάγεται την αποφυγή πληρωμής του φόρου μετά την επέλευση της υποχρέωσης	Η φοροαποφυγή είναι ο σχεδιασμός για την αποφυγή πληρωμής του φόρου πριν προκύψει υποχρέωση φόρου

1.3.2 Διάκριση του όρου φοροδιαφυγή από τον όρο παραοικονομία

Η παραοικονομία ως έννοια περιλαμβάνει στο σύνολό της τις όλες εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες, κατά τις οποίες ενώ παράγονται εισοδήματα συντελεστών παραγωγής και άρα θα έπρεπε να εναποτίθενται στην πλειοψηφία των στατιστικών εκτιμήσεων του συνόλου της οικονομικής δραστηριότητας, όπως είναι για παράδειγμα το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (GDP) ή το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (GNP), λόγω όμως της μερικής ή ολικής απόκρυψης τους από τις αρμόδιες υπηρεσίες του κράτους, δεν συμπεριλαμβάνονται στις επίσημες εκτιμήσεις (Βαβούρας Ι. & Μανωλάς Γ., 2004). Με αυτό το τρόπο μπορούμε να αντιληφθούμε με πλήρης σαφήνεια το ότι η παραοικονομία είναι η διαφορά μεταξύ του πραγματικού και

του δηλουμένου GDP και GNP, η οποία μπορεί να οδηγείται από τρεις διαφορετικές αιτίες. Η πρώτη αιτία προέρχεται στα νομισματικά αίτια, οι οποίοι είναι ουσιαστικά η αποφυγή πληρωμής φορών και κοινωνικών εισφορών προκαλώντας ηθελημένες προσπάθειες απόκρυψης των δραστηριοτήτων της οικονομίας από τις ίδιες τις οικονομικές μονάδες στις οποίες πραγματοποιούνται. Η δεύτερη έχει να κάνει σχετικά με τους ρυθμιστικούς λογούς, το κυριότερο των παραδειγμάτων αποτελεί η αποφυγή της γραφειοκρατίας ή σαφέστερα της γενικότερης επιβάρυνσης του ρυθμιστικού πλαισίου. Τέλος, η τρίτη αφορά τους θεσμικούς λόγους, οι οποίοι ασχολούνται με το μέρος μηχανισμού του κράτους και την αδυναμία των ιδίων των κανόνων δίκαιου ή την αδυναμία ή ελλιπής επιβολής τους εξαιτίας της διαφθοράς των κυβερνώντων.

Η παραοικονομία μπορεί με βάση τα παραπάνω να ορισθεί ως η νόμιμη ή παράνομη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, που αποτελείται από τους νομούς της αγοράς, αλλά ξεφεύγει από την καταγραφή και εμφάνιση της στο επίσημο ΑΕΠ (Smith, 1994), ενώ ένας περιληπτικότερος αλλά συνάμα πιο ολοκληρωμένος και με μεγαλύτερη απήχηση ορισμός αναφέρει ως παραοικονομία το τμήμα εκείνο της οικονομίας, το οποίο δεν εμφανίζεται από τους εθνικούς λογαριασμούς, ενώ κανονικά θα έπρεπε να εμφανίζεται (Κανελόπουλος, Κουσουλάκος, & Ράπανος, 1995).

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν παραπάνω μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό ότι αν και η έννοια της παραοικονομίας σε καμία των περιπτώσεων δεν είναι ταυτόσημη με την έννοια της φοροδιαφυγής, παρόλα αυτά τα δυο φαινόμενα επαφίονται ισχυρά μεταξύ τους. Είναι αληθές ότι το μέγεθος της παραοικονομίας ενός κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το ύψος της φοροδιαφυγής, αφού ένας από τους βασικότερους λογούς ύπαρξης της παραοικονομίας είναι η αποφυγή πληρωμής φορών. Φυσικά, η πραγματικότητα ότι όλες οι δραστηριότητες στην ανεπίσημη οικονομία δεν καταγράφονται στους εθνικούς λογαριασμούς έχει ως αποτέλεσμα τη μη δήλωση της αντίστοιχης φορολογητέας ύλης πρωτίστως στις φορολογικές αρχές και ακολούθως τη διαφυγή αμέσων ή εμμέσων φορών με την συνεπακόλουθη απώλεια φορολογικών εσοδών.

Συμπερασματικά η παραοικονομία λοιπόν, αποτελεί και εκείνη όπως και το παράδειγμα της φοροδιαφυγής ένα περίπλοκο φαινόμενο και μια πολύπλευρη έννοια, πράγμα το οποίο επιβεβαιώνεται και από τους πολλούς χαρακτηρισμούς με τους οποίους εμφανίζεται στην βιβλιογραφία. Ενδεικτικά, μερικοί εξ αυτών στην ελληνική βιβλιογραφία χαρακτηρίζουν την παραοικονομία ως άτυπη, ανεπίσημη, μαύρη, υπόγεια, παράλληλη, μη καταγεγραμμένη και κρυφή οικονομία, ενώ στην ξένη

βιβλιογραφία βρίσκεται με τους όρους underground, hidden, grey, black, ή shadow economy.

1.3.3 Τα αίτια και οι παράγοντες της φοροδιαφυγής

Η φοροδιαφυγή, όπως διαφαίνεται από τις περισσότερες περιπτώσεις του ορισμού της, αποτελεί ένα φαινόμενο που μπορεί τόσο να εξεταστεί όσο και να ερμηνευτεί από διαφορετικές οπτικές. Αν και, ήδη με βάση την ετυμολογία της λέξης, ο κυριότερος χαρακτηρισμός της, την καταδεικνύει ως οικονομικό φαινόμενο, η βιβλιογραφική ερευνά μας δείχνει ότι πρόκειται για πολλά περισσότερα. Ως αποτέλεσμα αυτού η αναζήτηση των διάφορων αιτιών της δεν πρέπει να αρκестεί μόνο στους οικονομικούς και φορολογικούς παράγοντες, καθώς αποδεικνύεται στην τελική ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί και θέμα ηθικής και θέμα εμπιστοσύνης.

1. Ύψος φορολογικού βάρους

Εφόσον ξεκινήσουμε αναλύοντας τα συνθετικά της λέξης «φοροδιαφυγή», βλέπουμε ότι το πρώτο εξ αυτών είναι η έννοια του φόρου. Ο φόρος ορίζεται ως η υποχρεωτική μονομερής μεταβίβαση πόρων από τους ιδιώτες προς το κράτος υπό μορφή οριστική και χωρίς άμεσο ειδικό αντάλλαγμα με σκοπό την κάλυψη των δημοσίων βαρών (Φινοκαλιώτης, 2014). Κατανοώντας λοιπόν τη συγκεκριμένη έννοια, καταλαβαίνουμε ότι το μέγεθος του φορολογικού βάρους που επωμίζονται οι ιδιώτες είναι η πρώτη και μία εκ των κυριότερων αιτιών της φοροδιαφυγής. Ακολούθως με τη δημοσιονομική θεωρία της φοροδιαφυγής (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993), ο πολίτης που φορολογείται χρειάζεται ένα συγκεκριμένο κίνητρο για να ανακατευθύνει τη συμπεριφορά του έξω από τα πλαίσια του φορολογικού τομέα. Αυτό το κίνητρο δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από το μεγάλο φορολογικό βάρος. Έτσι από την αυτή το ποσοστό της φορολογικής επιβάρυνσης είναι αυξημένο από αυτό που μπορεί πραγματικά να προσφέρει ή από αυτό που συνήθως προσέφερε ο πολίτης, δημιουργώντας τάση για μη εμφάνιση του εισοδήματος του, επιδιώκοντας να μειώσει όσο το δυνατόν σε μεγαλύτερο βαθμό το φόρο που πληρώνει. Η κατάσταση είναι αναμενόμενη, αφού ο αναγκαστικός χαρακτήρας του φόρου έχει αλληλένδετη σχέση από μια άμεση και μάλιστα ως ένα βαθμό αντιληπτή ελάττωση του διαθέσιμου εισοδήματος και όχι από μια άμεσα αντιληπτή αντιπαροχή.

Το πραγματικό φορολογικό βάρος και η διάθεση του φορολογουμένου πολίτη να μπορέσει να το αποφύγει, συνδέονται άμεσα με την έννοια της χρησιμότητας δηλαδή εκείνης που απολαμβάνει ο πολίτης από το διαθέσιμο εισόδημά του, *ceteris paribus*

(Schneider F, 2015). Ακολουθώντας με τη νεοκλασική θεωρία, ο άνθρωπος επιδιώκει να μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητα του εισοδήματός του. Ο φόρος ουσιαστικά είναι το χρηματικό ποσό το οποίο αφαιρείται από το εισόδημα του πολίτη. Έτσι όταν ο πολίτης πληρώνει φόρο, το διαθέσιμο εισόδημά του μειώνεται, με αποτέλεσμα να μειώνεται η χρησιμότητά του. Με το συγκεκριμένο παράδειγμα, εξηγείται η τάση των ατόμων να καταβάλουν όσο το δυνατόν μικρότερο ποσοστό φόρων με σκοπό να αποφύγουν την απώλεια της χρησιμότητας που ήδη διακατέχουν.

Βλέποντας σε μεγαλύτερο βαθμό το φορολογικό βάρος θα πρέπει να τονίσουμε ότι αυτό καθορίζεται από το μέγεθος των φορολογικών συντελεστών. Καταλαβαίνοντας ευκολότερα ότι η σχέση του φορολογικού συντελεστή και φορολογικού βάρους είναι ανάλογη. Με αποτέλεσμα η αύξηση του ο φορολογικού συντελεστή να αυξάνει αντίστοιχα το φορολογικό βάρος. Ενώ η σχέση του φορολογικού συντελεστή με το διαθέσιμο εισόδημα είναι αντιστρόφως ανάλογη. Όσο αυξάνει ο φορολογικός συντελεστής, τόσο μειώνει το διαθέσιμο εισόδημα ενώ στο ίδιο χρονικό διάστημα βλέποντας την άλλη μεριά, όσο αυξάνει ο φορολογικός συντελεστής τόσο μειώνει το χρηματικό ποσό που κερδίζει ο πολίτης που φορολογείται με τη φοροδιαφυγή.

Εν κατακλείδι συγκεντρώνονται περισσότερες πιθανότητες σε ένα φορολογικό σύστημα με συνεχόμενη αυξητική τάση των φορολογικών συντελεστών τα άτομα να επιδιώκουν τη φοροδιαφυγή. Όπως αναφέρει και ο Schneider, όσο υψηλότερες είναι οι φορολογικές επιβαρύνσεις και όσο περισσότερο αυστηρότεροι οι νόμοι, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα της φοροδιαφυγής, *ceteris paribus* (Schneider F, 2015)

2. Πολυνομία και γραφειοκρατία

Η επομένη σημαντική και άκρως ενδιαφέρουσα αιτία η οποία οδηγεί στην εμφάνιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής είναι η πολυνομία και η γραφειοκρατία που απαρτίζουν τις κρατικές λειτουργίες. Τα δυο αυτά φαινόμενα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους, ωστόσο δεν ταυτίζονται. Η πολυνομία έχει ως βασικό αποτέλεσμα την αύξηση της γραφειοκρατίας, ενώ παραλλήλως και οι δυο μαζί έχουν ως αποτέλεσμα στην αύξηση της φοροδιαφυγής. Η Ελλάδα αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα για παράδειγμα ανάλυσης της επίδρασης τους στο φαινόμενο της φοροδιαφυγής, αφού αποτελεί μια χώρα στην οποία οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και οι συνεχόμενες μεταβολές των νόμων αποτελούν βασικό κομμάτι της, ειδικά τα τελευταία χρόνια. Τα φαινόμενα αυτά έχουν αντίκτυπο στη συμπεριφορά των πολιτών αλλά και αυτή των φορολογικών αρχών και με αποτέλεσμα να αποτελούν τις

βασικότερες αίτιές της συνεχώς αυξανομένης φοροδιαφυγής στη χώρα (Σωτηρόπουλος & Χριστόπουλος, 2017).

Οι φορολογούμενοι, άρα, είτε αυτοί είναι πολίτες είτε επιχειρήσεις, για να μπορούν να ανταπεξέλθουν κατά κύριο λόγο ορθά στις συνεχείς υποχρεώσεις τους, πρέπει να είναι πάντοτε ενημερωμένοι για τυχόν τροποποιήσεις και αλλαγές που πραγματοποιούνται στο φορολογικό πλαίσιο. Όμως, τόσο το μέγεθος όσο και ο χρονικός ορίζοντας με τον οποίο αυτές εμφανίζονται δημιουργεί ασάφεια, δημιουργώντας σύγχυση και καθιστώντας αδύνατο για αυτούς που ενδιαφέρονται τόσο το να παρακολουθήσουν όσο και να αντιληφθούν αλλά πρωτίστως να προσαρμοστούν με όλες τις αλλαγές των νόμων του φορολογικού συστήματος. Όλες εκείνες λοιπόν, οι εν συνεχεία και τροποποιούμενες φορολογικές ρυθμίσεις μεγαλώνουν την αβεβαιότητα στην κοινωνία προκαλώντας ανασφάλεια δικαίου, το φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο και οι πολίτες και οι επιχειρήσεις δεν έχουν την δυνατότητα να γνωρίζουν τι ισχύει. Η ανασφάλεια αυτή, η προέρχεται αλλά και ενισχύεται από την πολυνομία, ενισχύει ακόμα σε μεγαλύτερο βαθμό την φοροδιαφυγή. Διότι οι μεν φορολογούμενοι δεν ανταπεξέρχονται στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, αφού είναι δυσχερέστατο και να εφαρμόσουν τους νομούς, ύστερα από τις συνεχόμενες αλλαγές τις οποίες δεν μπορούν να παρακολουθήσουν, οι δε φορολογικές αρχές υποχρεούνται να γνωρίζουν εξ ολοκλήρου το περιεχόμενο των νόμων και να κάνουν ελέγχους βασιζόμενη σε μια ποικιλία νομοθετημάτων τα οποία συνεχώς αλλάζουν, κάνοντας την εργασία τους δυσχερέστατη διότι είναι αδύνατο να γνωρίζουν και να εφαρμόζουν τη φορολογική νομοθεσία όπως κάθε φορά ισχύει (Σωτηρόπουλος & Χριστόπουλος, 2017).

Επιπροσθέτως, πέρα από το μέγεθος των νομών που ψηφίζονται και διαρκώς μεταβάλλονται, αρνητικές επιπτώσεις διαφαίνεται να έχει και η πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας. Μεγάλος αριθμός εγκυκλίων και οδηγιών για την ερμηνεία τους, συνεχόμενες αλλαγές, συμπληρώματα αλλά και μετατροπές σε παραγράφους και νομών, καθώς και λίστες από διάφορες κατηγορίες και εξαιρέσεις από συγκεκριμένους νομούς, είναι μόνο ένα μέρος από το σημερινό πολύπλοκο φορολογικό σύστημα της Ελλάδας, αποτελώντας από τις κυριότερες πηγές της χώρας. Έτσι από την μεριά του πολίτη, αν επιδιώξει να συμμορφωθεί με τις φορολογικές διατάξεις είναι πολύ δύσκολο να παρακολουθήσει αλλά και να αντιληφθεί εξ αυτών τις περισσότερες που τον απασχολούν, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε εθελούσιες ή μη παρερμηνείες του νομού, προς δικό του όφελος. Από την αντίπερα όχθη η δουλειά των φορολογικών αρχών μετατρέπεται σε εξαιρετικά δύσκολο έργο, διότι το πλήθος και η πολυπλοκότητα των

νομών μπορεί πιθανότατα να τους οδηγήσει επίσης σε παρερμηνείες αυτών, έχοντας ως αποτέλεσμα την μείωση της ικανότητας τους να εντοπίζουν και να περιορίζουν την φοροδιαφυγή (Σωτηρόπουλος & Χριστόπουλος, 2017).

Στο δια ταύτα, η πολυνομία, όπως προαναφέρθηκε, πέραν των όλων προβλημάτων που δημιουργεί, αποτελεί και μια από τις βασικότερες αιτίες της γραφειοκρατίας. Έτσι όλη αυτή η τυπική στάση της διοίκησης κάνει δυσκολότερη τη γρήγορη εξυπηρέτηση του πολίτη χάνοντας χρόνο για την επίλυση των ζητημάτων που των αφορούν. Ως λογική συνέπεια από τη μια δημιουργείται δυσπιστία για το πόσο αποτελεσματική είναι η λειτουργική πλευρά των δομών του κράτους και από την άλλη ο πολίτης, οδηγείται στο να αποφασίσει την ευκολότερη για εκείνον λύση η οποία δεν είναι άλλη από το να αποφύγει τις γραφειοκρατικές διαδικασίες. Αυτή η επιλογή, στην οποία τον έχει οδηγήσει η καθυστέρηση και ταλαιπωρία της κρατικής μηχανής έχει ως φυσικό αποτέλεσμα στη μη συμμόρφωση με τις φορολογικές του υποχρεώσεις, διαπράττοντας δηλαδή φοροδιαφυγή.

Μέχρι την δεδομένη χρονική στιγμή έχουμε αναλύσει τις χαρακτηριστικότερες αιτίες εκδήλωσης της φοροδιαφυγής: Το υψηλό φορολογικό βάρος καθώς και η γραφειοκρατία σε συνδυασμό με την πολυνομία. Πέραν όμως όλων εκείνων που συμβάλλουν δραματικά στη δημιουργία της φοροδιαφυγής, υπάρχουν και ορισμένοι άλλοι παράγοντες οι οποίοι συμβάλλουν σημαντικά στην ένταση αλλά και την εξέλιξη αυτής, βοηθώντας και αυτοί με την δική τους σειρά στην απόφαση των φορολογούμενων να φοροδιαφεύγουν. Οι παράγοντες αυτοί παρακάτω.

3.Φορολογική ηθική

Ο πρώτος και βασικότερος εκ των παραγόντων που συμβάλλει στην απόφαση του ατόμου για φοροδιαφυγή ή φορολογική συμμόρφωση και παραλλήλως επηρεάζει μέχρι ένα σημαντικό βαθμό και την δυναμική ορισμένων άλλων παραγόντων, είναι η φορολογική ηθική.

Με τον όρο φορολογική ηθική εννοούμε (ή διαφορετικά *tax morale*) το κίνητρο που πηγάζει από την εσωτερική φορολογική ηθική για φορολογική συμμόρφωση δηλαδή την ηθική υποχρέωση που νοιώθουν τα άτομα να διευθετήσουν τις πληρωμές των φόρων που τους αναλογούν, πιστεύοντας πως αυτό αποτελεί μια συνεισφορά στην κοινωνία. Δηλαδή συνοπτικά, οι πολίτες συμμορφώνονται και είναι φορολογικά προσκείμενη διότι πιστεύουν ότι είναι καθήκον τους να ενεργήσουν κατά αυτόν τον τρόπο, κατάσταση η οποία προσδίδει ένα ηθικό κόστος στη φοροδιαφυγή. Είναι απτή πραγματικότητα ότι όσο χαμηλότερο επίπεδο φορολογικής ηθικής έχουν οι πολίτες

μιας χώρας, τόσο μεγαλύτερα είναι τα αντίστοιχα επίπεδα φοροδιαφυγής και παραοικονομίας που δημιουργούνται σε αυτή, *ceteris paribus* (World Values Survey OECD, 2019).

Έτσι γίνεται ευκόλως αντιληπτό, η φορολογική ηθική είναι μια τόσο υποκειμενική έννοια, η οποία δημιουργείται και σφυρηλατείται για το καθένα από μας ξεχωριστά με στέρεα βάση όμως κάποιους προκαθορισμένους αντικειμενικούς παράγοντες. Βάση των δεδομένων από το World Values Survey, οι παράγοντές εκείνοι που διαμορφώνουν την φορολογική ηθική ταξινομούνται σε δυο κατηγορίες: σε κοινωνικοοικονομικούς και σε θεσμικούς. Η πρώτη εξ αυτών των κατηγοριών αφορά χαρακτηριστικά όπως η οικογενειακή κατάσταση, οι θρησκευτικές αντιλήψεις, το μορφωτικό επίπεδο, η εργασιακή και η οικονομική κατάσταση των πολιτών. Μάλιστα υπάρχει κοινή παραδοχή ότι άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο έχουν καλύτερη θέση στο να αντιληφθούν σαφέστερα τη σημασία των φορών για το κοινωνικό σύνολο και άρα είναι περισσότερο σύνηθες να έχουν μεγαλύτερα επίπεδα φορολογικής ηθικής. Ακόμη οι αυτοαπασχολούμενοι και οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης παρουσιάζουν μικρότερα επίπεδα φορολογικής ηθικής σε σύγκριση με όσους εργάζονται με πλήρη απασχόληση. Με παρόμοιο σκεπτικό, χαμηλότερο ποσοστό φορολογικής ηθικής γαλουχείται και σε φορολογούμενους που ζουν έρχοντας αντιμέτωποι με κάκιστες οικονομικές συνθήκες.

Συμπερασματικά αφού η φορολογική ηθική αποκρύπτει μέσα της και τον όρο ηθική, είναι λογικό και αναμενόμενο το άτομο να συγγέει το μέγεθος κατά το οποίο νοιώθει τη φορολογική συμμόρφωση ως καθήκον ανάλογα με την απλή ηθική του. Συνειδητοποιούμε λοιπόν ότι οι άγραφοι κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους ο καθένας από εμάς διαμορφώνει τη συνείδηση του, γεννούν έναν προσωπικό περιορισμό και τους καθιστά βασικού πυλώνες επηρεάζουν τις αποφάσεις μας περί συμμόρφωσης ή μη με την φορολογική νομοθεσία.

4. Αντίληψη των πολιτών σχετικά με την κρατική λειτουργία

Ακόμη ένας παράγοντας που είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την φορολογική ηθική αλλά μπορεί και από μόνος του να αποτελέσει βασικό κίνητρο για την διάπραξη φοροδιαφυγής, είναι η άποψη που έχουν γενικότερα και η αντίληψη ειδικότερα οι πολίτες για την τιμιότητα πρωτίστως και ήθος δευτερευόντως της κυβέρνησης, καθώς και το μέγεθος της ικανοποίησης που τους προσδίδει τόσο από τις υπηρεσίες όσο και από τα αγαθά. Οι πολίτες εκείνοι οι οποίοι βρίσκονται σε δημοκρατικές χώρες είναι συνηθέστερο να εκτιμούν την έμμεση σύνδεση που υφίσταται αναμεσά στους φόρους

που πληρώνουν και στα δημοσία αγαθά και υπηρεσίες που απολαμβάνουν. Με αυτό τον τρόπο κατανοούν ότι η σχέση αναμεσα στους δυο παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι ανάλογη, με λίγα λόγια μια ελάττωση στους φόρους θα έχει ως αποτέλεσμα επίσης μείωση σε όσα δίνονται στο κοινό (Wintrobe Ronald, 2001). Από την στιγμή που οι φορολογούμενοι πολίτες εμπιστεύονται την κυβέρνηση και σε βαθμό συνετή και τίμιο σχετικά με την στρατηγική διαχείριση των εσόδων που προκύπτουν από την φορολογία, αισθάνονται ότι η “θύσια” που πραγματοποιούν με το να εναποθέσουν τους φόρους που αναλογούν στο καθένα εξισορροπείται από το όφελος που κερδίζει η κοινωνία, με αποτέλεσμα να μην εμφανίζεται έντονη επιθυμία για φοροδιαφυγή. Ουσιαστικά ωστόσο η ειλικρίνεια της κάθε κυβέρνησης δεν είναι αρκετή για να διαφύγουμε εκ της φοροδιαφυγής, εάν δεν συμπεριλαμβάνονται από το όσο το δυνατόν καλύτερο επίπεδο κρατικών υπηρεσιών. Η διάθεση για φοροδιαφυγή ελαττώνεται πραγματικά μόνον όταν το κράτος δρα με την μέθοδο της ανταπόδοσης καταβάλλοντας στους πολίτες υψηλής κλίμακας αγαθά και υπηρεσίες ικανοποιώντας τις ανάγκες τους (Wintrobe Ronald, 2001).

Έκτος όλων των άλλων έχει παρατηρηθεί ότι κίνητρο για φοροδιαφυγή υπάρχει περίπτωση να εντοπιστεί ακόμα και δεν γεννάται θέμα έλλειψης εμπιστοσύνης ή απογοήτευσης από τις στρατηγικές της κυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα στη υπόθεση ότι οι πολίτες εμπιστεύονται σε απόλυτο βαθμό την κυβέρνηση ότι εκείνη θα αποδώσει στους πολίτες όσα δικαιούνται σύμφωνα με τα φορολογικά έσοδα που έχει εισπράξει, δημιουργείται το πρόβλημα του ελεύθερου καβαλάρη (free rider) εφόσον ο κάθε φορολογούμενος ατομικά μπορεί να καταλάβει ακόμη και στο παράδειγμα που δεν πληρώσει φόρο να συνεχίσει να του παρέχεται το ίδιο ή κατά ελάχιστα λιγότερο μειωμένο, ποσοστό των δημοσίων υπηρεσιών στη περίπτωση που η πλειοψηφία φυσικά ανταποκρίνεται κανονικά στις φορολογικές της υποχρεώσεις. Η πεποίθηση αυτή έχει την δυνατότητα να αποτελέσει κίνητρο για τον πολίτη να ακολουθήσει την οδό του free rider και με συνέπεια να γίνει αυτοσκοπός για φοροδιαφυγή.

5.Σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών

Ακόμη ένας παράγοντας που αποδεδειγμένα με βάση την βιβλιογραφία μεταβάλλει την απόφαση των πολιτών για συμμόρφωση με βάση την φορολογική νομοθεσία είναι η εμπιστοσύνη που οι ίδιοι δείχνουν στους συμπολίτες τους και η αντίληψη τους με το αν οι υπόλοιποι συμπολίτες τους φορολογούμενοι είναι σωστοί στην πληρωμή των φόρων τους ή όχι. Κατά αυτό τον τρόπο η πλειοψηφία των πολιτών όταν θεωρεί ότι οι συμπολίτες τους πραγματοποιούν στο ακέραιο τις φορολογικές τους υποχρεώσεις,

είναι πιθανότερο να ακολουθήσουν και εκείνοι το αντίστοιχο παράδειγμα, ελαττώνοντας με αυτό τον τρόπο την αντίστοιχη διάθεση για φοροδιαφυγή. Υποθέτοντας όμως ότι η πλειοψηφία τόσο των πολιτών όσο και των επιχειρήσεων φοροδιαφεύγει οδηγούνται και εκείνοι με την σειρά τους στην υιοθέτηση αντίστοιχων συμπεριφορών αυξάνοντας το μέγεθος της (Garcia Alarcon Gloria, Jose Daniel Buendia Azorin, & Maria del Mar Sanchez de la Vega, 2018).

Στο συγκεκριμένο σημείο πρέπει να αναφερθούμε στα συμπεράσματα μίας πρόσφατης έρευνας (Garcia Alarcon Gloria, Jose Daniel Buendia Azorin, & Maria del Mar Sanchez de la Vega, 2018) η οποία μετακινεί την έννοια της εμπιστοσύνης από το εγχώριο τοπίο, σε αυτό των γειτονικών κρατών. Ειδικότερα οι ερευνητές οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αλληλένδετη σχέση της επιλογής της φοροδιαφυγής μεταξύ πολιτών των γειτονικών χωρών, όπου κατά αυτόν τον τρόπο μικρά ή μεγάλα επίπεδα απόρριψης της φοροδιαφυγής στην οικεία χώρα σχετίζονται με μικρά ή μεγάλα επίπεδα απόρριψης στη γειτονική χώρα.

Εν κατακλείδι, βλέποντας την ανάλυση της παρούσας υποενότητας με αυτή της προηγούμενης, θα κατανοήσει πλήρως ότι η τάση του πολίτη για πληρωμή των φορών που του αναλογούν είναι, πέραν όλων των άλλων, και θέμα εμπιστοσύνης, τόσο προς τους κυβερνώντες όσο και προς τους συμπολίτες του. Όσο η εμπιστοσύνη αυτή ελαττώνεται, τόσο αντίστοιχα ελαττώνεται και η προθυμία του ατόμου να είναι συνεπής στις φορολογικές του υποχρεώσεις με αποτέλεσμα τόσο να αυξάνεται το μέγεθος της φοροδιαφυγής στην κοινωνία.

6.Μορφωτικό επίπεδο

Εν συνεχεία, άλλος ένας προσωπικός παράγοντας ο οποίος μεταβάλλει μεταξύ άλλων ,όπως προαναφέρθηκε, και τη φορολογική ηθική των ατόμων είναι το επίπεδο μόρφωσης. Είναι απολύτως λογικό το επίπεδο μόρφωσης και παιδείας που κατέχουν οι φορολογούμενοι πολίτες και οι φορολογικές αρχές μιας χώρας να επηρεάζει σε τεράστιο βαθμό τόσο τις αντιλήψεις όσο και τις ικανότητες τους και ειδικότερα την απόφαση για φοροδιαφυγή, καθώς και την προσπάθεια τους για απόκρυψη των πραγματικών τους εισοδημάτων.

Ας παρακολουθήσουμε όμως το κατά πόσο επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο τόσο την πλευρά των φορολογούμενων όσο και αυτή των φορολογικών αρχών. Στην περίπτωση των φορολογουμένων, το επίπεδο μόρφωσης μεταβάλλει ως ένα συγκεκριμένο σημείο την φορολογική ηθική τους και μέσω αυτής την τάση τους για φορολογική συμμόρφωση ή φοροδιαφυγή. Έτσι αν το επίπεδο μόρφωσης είναι χαμηλό,

έχει ως αποτέλεσμα τα συγκεκριμένα άτομα να στερούνται κατά πολύ την έννοια της φορολογικής κουλτούρας και συνάμα ηθικής. Μη έχοντας την δυνατότητα να καταλάβουν ότι τα έσοδα τα οποία συλλέγονται από το κράτος με την πληρωμή φόρων στην ουσία είναι τα ίδια που χρηματοδοτούν την παραγωγή των δημοσίων αγαθών, από τα οποία διευθετούνται οι συλλογικές ανάγκες. Η θεώρηση αυτή ακολούθως ελαττώνει το μέγεθος της φορολογικής ηθικής, ως εκ τούτου οι φορολογούμενοι οδηγούνται σε μεγαλύτερο βαθμό και χωρίς ιδιαίτερους ενδοιασμούς προς τη φοροδιαφυγή. Από την αντίπερα όχθη όσο πιο μεγάλο είναι το επίπεδο μόρφωσης τόσο πιο φανερό είναι για του φορολογούμενους πολίτες η σχέση μεταξύ των φόρων που πληρώνουν και των αγαθών που απολαμβάνουν. Κατανοώντας συνεπώς ότι στην περίπτωση που ελαττωθούν οι πρώτοι θα ελαττωθούν και τα δεύτερα. Έχοντας λοιπόν την συγκεκριμένη γνώση μειώνεται η τάση τους για φοροδιαφυγή, αποτελώντας και έναν από τους βασικότερους λόγους όπου τα επίπεδα του φαινομένου είναι χαμηλά σε χώρες που η πλειοψηφία του πληθυσμού τους έχει ένα ικανοποιητικό επίπεδο μόρφωσης (Κανελλόπουλος, Ράπανος, Κωτσή, & Μακροπούλου, 1995).

Εκτός όμως από το μορφωτικό επίπεδο των φορολογούμενων, είναι εξίσου σημαντικό και το επίπεδο μόρφωσης των φορολογικών αρχών. Εφόσον τα άτομα που τις στελεχώνουν έχουν ένα ικανοποιητικό βαθμό μόρφωσης, σημαίνει ότι όργανα που έχει ορίσει το κράτος καταρτίζονται από ειδικευμένο προσωπικό το οποίο κάλλιστα έχει την δυνατότητα να οργανώσει με πιο ορθολογικό τρόπο τις υπηρεσίες ελέγχου και είσπραξης φόρων κάνοντας καλύτερη χρήση του μηχανολογικού εξοπλισμού. Επιπροσθέτως όσο μεγαλύτερο είναι το μορφωτικό επίπεδο των κρατικών υπαλλήλων τόσο μεγαλύτερο είναι το επίπεδο φορολογικής ηθικής τους, με αποτέλεσμα να μπορούν να ερμηνεύουν και να εκτελούν όσο το δυνατόν ορθότερα τους φορολογικούς νόμους αποφεύγοντας έτσι παράνομες δοσοληψίες με τους φορολογούμενους και ελαχιστοποιώντας το φαινόμενο της φοροδιαφυγής (Κανελλόπουλος, Ράπανος, Κωτσή, & Μακροπούλου, 1995).

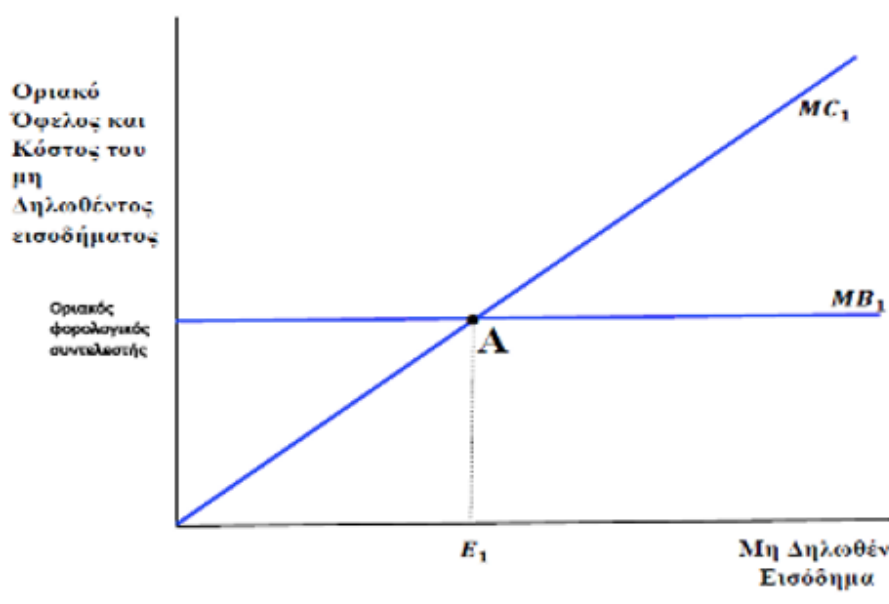
7.Πιθανότητα εντοπισμού και επιβολής ποινής

Έχει εξακριβωθεί και νωρίτερα στην παρούσα εργασία ότι οι φορολογούμενοι πολίτες λαμβάνουν δράση ως ορθολογικά άτομα, τα οποία έχουν ως βασική επιδίωξη να αυξήσουν στον μέγιστο βαθμό την χρησιμότητα τους. Στην ανάλυση που θα πραγματοποιηθεί παρακάτω υποθέτουμε ότι οι φορολογούμενοι στις ενέργειες που πραγματοποιούν για την εξασφάλιση μεγαλύτερης χρησιμότητας, χρησιμοποιούν ουσιαστικά μια cost-benefit analysis, σταθμίζοντας δηλαδή με αυτό τον τρόπο τα κέρδη

και τις ζημιές που επρόκειτο να συμβούν σε περίπτωση φοροδιαφυγής. Η αύξηση του κέρδους του κάθε ατόμου εξαρτάται από το ποσό του φόρου που εξοικονομεί φοροδιαφεύγοντας. Από την άλλη πλευρά το κόστος εξαρτάται από το πόσο πιθανόν είναι η σύλληψη του ατόμου που πραγματοποιεί φοροδιαφυγή καθώς και την ποινή που μπορεί να του επιβληθεί σε περίπτωση σύλληψης. Η όσο το δυνατόν καλύτερη φοροδιαφυγή λοιπόν, επηρεάζεται από τις πιθανότητες σύλληψης βάζοντας στην εξίσωση την τιμωρία και το μέγεθος της ποινής του ατόμου που φοροδιαφεύγει απέναντι στον κίνδυνο. Από την στιγμή που το άτομο κρατήσει μια ουδέτερη στάση αναφορικά με τον κίνδυνο (risk neutral), θα αποφασίσει να φοροδιαφύγει στην περίπτωση μόνο όπου το προσδοκώμενο κέρδος που αναμένει του είναι μεγαλύτερο από εκείνο του κόστους. Συμπερασματικά λοιπόν μία ενδεχόμενη αύξηση είτε της ποινής είτε της πιθανότητας σύλληψης μπορούν να συμβάλουν δραματικά στην μείωση την φοροδιαφυγής (Allingham & Sandmo, 1972).

Οι ποινές για τα αδικήματα της φοροδιαφυγής που έχουν θεσπιστεί από τον νόμο είναι συγκεκριμένες και απαντώνται στον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας. Οι πιθανότητες σύλληψης βέβαια από την άλλη πλευρά μπορεί να επηρεάζονται από ορισμένους παράγοντες. Μερικοί εξ αυτών αποτελούν το οικονομικό μέγεθος του φορολογούμενου καθώς και το επάγγελμα του. Πιο συγκεκριμένα, θεωρώντας ότι οι φορολογικές αρχές επιδρούν κατά βάση ορθά είναι λογικό και αναμενόμενο να διενεργούνται έλεγχοι σε άτομα με αυξημένο ποσοστό εισοδήματος, ώστε να επιβάλλονται σε αυτούς μεγαλύτερες ποινές. Από την άλλη όμως η σύλληψη εξαρτάται και από την πλευρά των ικανοτήτων των φορολογικών αρχών, η οποία επηρεάζεται τόσο από το επίπεδο όσο και τον τρόπο οργάνωσης τους, από την ύπαρξη ή όχι του απαραίτητου ελεγκτικού εξοπλισμού, το ποσοστό των ελέγχων και ταυτόχρονα την ποιότητα αυτών και τελικά από την γενικότερη σύσταση του φορολογικού συστήματος. Ο τελευταίος παράγοντας αφορά την γενεσιουργό δύναμη των φόρων, όπου η εξακρίβωση καθώς και ο έλεγχος τους είναι πραγματικά δύσκολος. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ελάττωσης της φοροδιαφυγής παρουσιάζεται στους έμμεσους φόρους, αφού συγκριτικά το μέγεθος των επιχειρήσεων είναι ξεκάθαρα μικρότερο από εκείνο των φυσικών προσώπων σε μία χώρα και ο διαθέσιμος χρόνος για τον έλεγχο τους μικρότερος λόγω της υποχρεωτικής τήρησης λογιστικών βιβλίων. Από την άλλη η φοροδιαφυγή μειώνεται δυσκολότερα στο παράδειγμα των άμεσων φόρων, επειδή στο σύστημα φορολογίας η απόκρυψη εισοδήματος είναι συνήθης και η πιο συχνή μέθοδος εκδήλωσης του φαινομένου (Allingham & Sandmo, 1972).

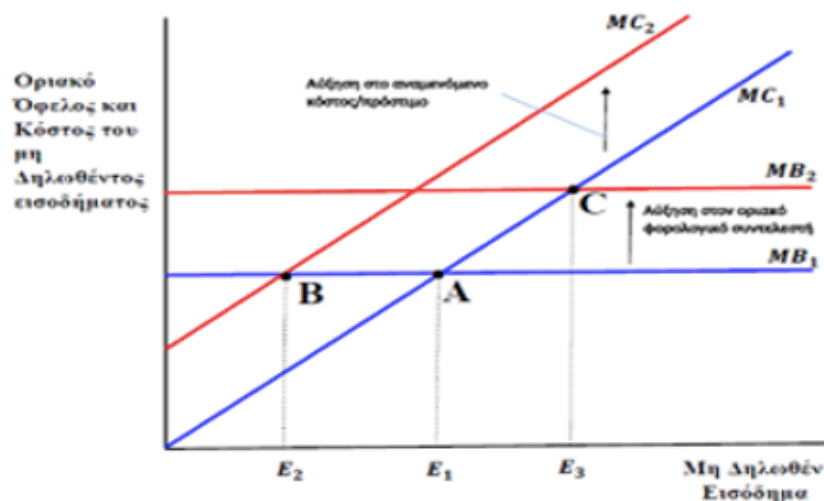
Παρατηρώντας την απόφαση των πολιτών αναφορικά με αν και ποιο ποσοστό εισοδήματος τους θα δηλώσουν στις αρχές, υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί ένα διάγραμμα στο οποίο φαίνονται τα οφέλη και τα κόστη που συνυπολογίζει κατά την διάρκεια επιλογής της απόφασης του. Οπότε αν το κέρδος του είναι στην πραγματικότητα ο φόρος που εξοικονομεί, θα μπορούσε να ειπωθεί το εξής, ότι το οριακό του όφελος είναι στην ουσία μια αύξουσα συνάρτηση του οριακού φορολογικού συντελεστή, διότι όσο μεγαλύτερος είναι αυτός τόσο υψηλότερο ποσό φόρου αναλογεί στον φορολογούμενο πολίτη. Από την άλλη το προσδοκώμενο οριακό του κόστος εμφανίζεται ως το οριακό πρόστιμο, δηλαδή είναι το ποσό εκείνο κατά το οποίο η ποινή που θα του επιβάλλουν μεγαλώνει για κάθε μη δηλωθέν ευρώ, επί την πιθανότητα ανίχνευσης του (Παλυβός, 2017).

Πηγή: Θεόδωρος Παλυβός, 2017

Διάγραμμα 1. 1 Οριακό όφελος μη δηλωθέντος εισοδήματος σε συνάρτηση με μη δηλωθέν εισόδημα

Χαρακτηριστικά όπως διαφαίνεται στο διάγραμμα το μέγιστο ποσό του εισοδήματος που δεν θα δηλωθεί από τον φορολογούμενο, υπάρχει στο σημείο όπου το προσδοκώμενο οριακό του κόστος από την φοροδιαφυγή ισούται με το οριακό του όφελος (σημείο A). Άρα κατά αυτήν τη διαπίστωση, μπορούμε να καταλάβουμε ότι η φοροδιαφυγή ελαττώνεται (σημείο B) με την αύξηση της πιθανότητας εντοπισμού σε συνδυασμό με το ύψος της ποινής που πρόκειται να επιβληθεί, ενώ αντιθέτως μεγαλώνει (σημείο C), με την αύξηση του φορολογικού συντελεστή, περιπτώσεις που εμφανίζονται και στο επόμενο διάγραμμα (Παλυβός, 2017).

Πηγή: Θεόδωρος Παλυβός, 2017

Διάγραμμα 1. 2 Οριακό όφελος μη δηλωθέντος εισοδήματος σε συνάρτηση με μη δηλωθέν εισόδημα

Συγκεντρώνοντας τα παραπάνω οδηγούμαστε στις υποθέσεις που ήδη από το 1972 είχαν διατυπωθεί από (Allingham & Sandmo, 1972), όπου ουσιαστικά ανέφεραν ότι οι πολίτες που φορολογούνται πρόκειται να φοροδιαφύγουν μόνο όταν πιστεύουν ότι έχουν την δυνατότητα να αποδράσουν και μετέπειτα θα καλυτερέψουν με δική τους προτροπή τη συμμόρφωση τους όταν αυξηθούν οι ποινές ή η πιθανότητα σύλληψης. Βέβαια θα πρέπει να τονισθεί ότι στην πραγματικότητα πρέπει να συνδυάζεται εξαιρετικά μεγάλη προσδοκώμενη ποινή αλλά και εξίσου τεράστια πιθανότητα εντοπισμού, για να υπάρχουν απτά και σημαντικά αποτελέσματα στην αποτροπή της φοροδιαφυγής.

8.Διάρθρωση της οικονομίας και του φορολογικού συστήματος

Ο τελευταίος, αλλά ίδιας σημασίας παράγοντας με τους υπόλοιπους, ο οποίος και αυτός με την σειρά του ασκεί καθοριστική επίδραση στο μέγεθος του φαινομένου της φοροδιαφυγής που λαμβάνει χώρα σε μια οικονομία, είναι ο τρόπος κατά τον οποίο έχει οργανωθεί τόσο η ίδια όσο και το φορολογικό σύστημα. Ειδικότερα, η έκταση της φοροδιαφυγής διαφέρει ανάλογα με τα ποσοστά που καταλαμβάνουν σε μια χώρα οι μεγάλες και πολύ μεγάλες επιχειρήσεις και οι αντίστοιχες μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις καθώς και οι αυτοαπασχολούμενοι.

Ακόμη σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του μεγέθους της φοροδιαφυγής παίζει και η αναλογία που διαμορφώνεται μεταξύ των άμεσων και έμμεσων φόρων επιβάλλονται στους φορολογουμένους. Στο παράδειγμα όπου οι άμεσοι φόροι είναι η

πλειοψηφία τότε οι ευκαιρίες που γεννώνται απόκρυψη εισοδήματος από την πλευρά των ιδιωτικών φορέων είναι μεγαλύτερες. Από την μία τα νοικοκυριά και οι ελεύθεροι επαγγελματίες πραγματοποιούν δηλώσεις με ελαττωμένο εισόδημα σε σχέση με την πραγματικότητα ενώ από την άλλη οι επιχειρήσεις παρουσιάζουν μικρότερο ποσοστό κερδών από ότι συμβαίνει στην πραγματικότητα μεταφέροντας σε λογαριασμούς αποσβέσεων ή εξόδων. Σε διαφορετική κατάσταση, εφόσον δηλαδή η πλειοψηφία των φόρων είναι έμμεσοι τότε, διαπιστώνεται ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής είναι μικρότερο. Ο λόγος για τον οποίο πραγματοποιείται αυτό το φαινόμενο είναι διότι ο αριθμός των επιχειρήσεων είναι σαφώς μικρότερος από αυτόν των ιδιωτών όπου σε συνδυασμό με την βασική υποχρέωση να τηρούν λογιστικά βιβλία μετατρέπει τον έλεγχο τους σε ευκολότερο (Μανεσιώτης Μ. , 2011).

1.3.4 Τρόποι μέτρησης της φοροδιαφυγής

Σύμφωνα με την βιβλιογραφική έρευνα το σύνολο των επιστημόνων και των ερευνητών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η μέτρηση της φοροδιαφυγής αντιμετωπίζει τεράστιες δυσκολίες. Ο λόγος για τον οποίο πραγματοποιείται αυτός ο τεράστιος βαθμός δυσκολίας είναι λόγω της έλλειψης αξιόπιστων πληροφοριών, γεγονός για το οποίο ευθύνεται η ίδια η φύση του φαινομένου. Η φοροδιαφυγή είναι στην πραγματικότητα μια εντελώς παράνομη πράξη και όπως είναι λογικό και αναμενόμενο η απόκρυψη εισοδημάτων από τους αρμόδιους φορείς γεννά κίνητρα στους φοροδιαφεύγοντες για ακόμα μεγαλύτερη απόκρυψη των παρανομιών τους.

Μία αξιοσημείωτη ανάλυση για τους τρόπους που έχουν δημιουργηθεί για την μέτρηση της φοροδιαφυγής παρουσιάζει ο James Alm, (James, 2011). Στο συγκεκριμένο άρθρο εμφανίζεται ένας τεράστιος αριθμός μεθόδων που έχουν εφαρμοστεί κατά καιρούς από διαφορετικούς ερευνητές, οι οποίες χωρίζονται σε δυο μεγάλες κατηγορίες τις «παραδοσιακές» (traditional) και «μοντέρνες» (modern).

Αρχίζοντας την ανάλυση από αυτές της παραδοσιακής, χωρίζονται ακόμη σε άμεσες, έμμεσες και «model» προσεγγίσεις. Ξεκινώντας από την άμεση μέθοδο μέτρησης της φοροδιαφυγής η οποία διενεργείται μέσω των πραγματικών ελέγχων των φορολογικών δηλώσεων από τα αρμόδια ελεγκτικά όργανα. Δια μέσου αυτών μετράτε το πραγματικό εισόδημα των φορολογουμένων και έπειτα αυτό πρόκειται να συγκριθεί με το δηλωθέν εισόδημα τους, γεννώντας με αυτό τον τρόπο ένα μετρό εκτίμησης της φοροδιαφυγής. Η επόμενη μέθοδος άμεσης εκτίμησης του φαινομένου αυτού εναπόκειται στα αποτελέσματα των ερευνών, σύμφωνα με τις οποίες οι πολίτες

απαντούν ευθέως στο ερώτημα αν διαπράττουν ή έχουν διαπράξει φοροδιαφυγή. Ακόμη, εμφανίζεται και η μέθοδος της φορολογικής αμνηστίας, κατά την οποία το ακριβές μετρό φοροδιαφυγής είναι η διαφορά μεταξύ του εισοδήματος που δηλώνεται πριν την παροχή φορολογικής αμνηστίας και από αυτό που δηλώνεται μετέπειτα.

Η καταμέτρηση της φοροδιαφυγής με τις έμμεσες μεθόδους πραγματοποιείται με την έρευνα για ίχνη φοροδιαφυγής, τα οποία παρουσιάζονται και μπορούν να τεθούν υπό επεξεργασία σε ποικίλους οικονομικούς δείκτες. Κυριότερο εκ των παραδειγμάτων είναι αυτό της μεθόδου των εθνικών λογαριασμών, κατά την οποία υπολογίζεται το gap δηλαδή το κενό που εντοπίζεται μεταξύ του δηλωθέντος εισοδήματος στις αρμόδιες αρχές και στο εισόδημα το οποίο καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς. Όμοια μέθοδος είναι και εκείνη της απόκλισης των πραγματικών φορολογικών εσόδων τα οποία έχουν εισπραχθεί και εκείνων που πρόκειται να εισπραχθούν. Ακόμη μια έμμεση μέθοδος μέτρησης της φοροδιαφυγής εμφανίζεται στο σημείο των συναλλαγών που πραγματοποιούνται με χρηματικές μονάδες, υποθέτοντας ότι το πραγματικό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας πρόκειται να αποτιμηθεί μέσω μιας εξίσωσης τύπου Fischer της σχέσης αναμεσά στο χρήμα και την ρευστότητα του. Το κενό που δημιουργείται μεταξύ του πραγματικού επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας και του επιπέδου των επίσημων εθνικών λογαριασμών αποδίδει ένα μετρό της λεγόμενης παραοικονομίας, η οποία χρησιμοποιείται ως μεταβλητή για το μέγεθος της φοροδιαφυγής. Επίσης μια ακόμη μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι εκείνη της προσέγγισης για ρευστό χρήμα κατά την οποία συνυπολογίζεται η ζήτηση χρήματος αρχικά ως μια συνάρτηση από τυπικούς παράγοντες, με βασικότερα τα επιτόκια και το εισόδημα, και εν συνεχεία ως μια συνάρτηση παραγόντων που υποθέτουν ότι παρέχουν τα απαραίτητα κίνητρα στα άτομα να συμμετέχουν σε δραστηριότητες φοροδιαφυγής όπως είναι για παράδειγμα η πολυπλοκότητα του νόμου, τα παραθυράκια αυτών, η άμεση και έμμεση φορολογική επιβάρυνση. Η τελευταία έμμεση μέθοδος υπόκειται στην θεώρηση ότι υφίσταται μια σταθερά μεταξύ των σχέσεων ορισμένων υλικών εισροών όπως ο ηλεκτρισμός, και στην πραγματική οικονομική δραστηριότητα. Έτσι η έκταση της φοροδιαφυγής μέσω της εκτίμησης του κενού που δημιουργείται μεταξύ των επίσημων εκροών και της προβλεπόμενης πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας.

Το συμπέρασμα είναι ότι όλες οι έμμεσες μέθοδοι που αναφέρθηκαν παραπάνω χρησιμοποιούν μόνο ένα δείκτη, κατά τον οποίο παρουσιάζονται όλα τα φαινόμενα που οδηγούν στην παραοικονομία ή την φοροδιαφυγή. Όμως τα αποτελέσματα μπορούν να

παρουσιάζονται παράλληλα σε περισσότερες των μια αγορών. Εξαιτίας αυτού του λόγου έχει δημιουργηθεί η πρότυπη (model) προσέγγιση, στην οποία περιλαμβάνεται όχι μόνο το σύνολο των αιτιών οδηγούν στην φοροδιαφυγή και παραοικονομία αλλά και το σύνολο των επιδράσεων αυτών κατά το πέρασμα του χρόνου. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στη στατιστική θεωρία των μη παρατηρήσιμων μεταβλητών, η οποία προσμετρά ένα αρκετά μεγάλο σύνολο αιτιών και δεικτών για την μέτρηση των φαινομένων. Το αποκαλούμενο “DYMIMIC” (Dynamic Multiple Indicator-Multiple Causes) μοντέλο χρησιμοποιεί την προαναφερθείσα θεωρία αποτελούμενο από δύο βασικά μέρη: ένα μοντέλο μέτρησης που συνδέει τις μη παρατηρήσιμες μεταβλητές με τους παρατηρήσιμους δείκτες και ένα μοντέλο διαθρωτικής εξίσωσης το οποίο διαχωρίζει τις αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των μη παρατηρήσιμων μεταβλητών.

Οι πιο σύγχρονες μελέτες μέτρησης της φοροδιαφυγής βασίζονται σε ένα μεγάλο αριθμό καινοτόμων μεθόδων, οι οποίες ονομάζονται «μοντέρνες» και είναι κατά βασική αιτία έμμεσες μέθοδοι αποτίμησης της φοροδιαφυγής. Κάποια παραδείγματα τέτοιων μεθόδων ακολουθούν παρακάτω:

1.Κάποιοι ερευνητές πραγματοποίησαν μετρήσεις με βασικό γνώμονα την καταναλωτική δαπάνη ή τις εκπτώσεις φόρου ως δείκτες φοροδιαφυγής.

2.Κάποιοι άλλοι ερευνητές συγκέντρωσαν μόνοι τους στοιχεία από πρωτογενείς πηγές, παραδείγματος χάρη τα πετάμενά πακέτα από τσιγάρα για να ερευνήσουν το επίπεδο κατά το οποίο οι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής φοροδιαφεύγουν από τους φόρους που επιβάλλονται στα τσιγάρα.

3.Κάποιοι ερευνητές συνέλλεξαν μετρήσεις του δηλωθέντος εισοδήματος από τις ατομικές φορολογικές δηλώσεις ως μεταβλητή για τη φοροδιαφυγή, υπό μια όμως προϋπόθεση ότι το συνολικό εισόδημα διακρίνεται μεταξύ του δηλωθέντος και του αποκρυφθέντος.

1.3.5 Συνέπειες της φοροδιαφυγής

Το σύνθετο φαινόμενο της φοροδιαφυγής τοποθετείται στα οικονομικά εγκλήματα σύμφωνα με το νομό 4174/13. Είναι ένα πρόβλημα το οποίο δημιουργεί οικονομικές, δημοσιονομικές και κοινωνικές αναταράξεις. Επιδρά με αρνητικές επιπτώσεις στην άσκηση οικονομικής πολιτικής, ελαττώνει την αποδοτικότητα της οικονομίας και μεγαλώνει την κοινωνική ανισότητα. Πιο συγκεκριμένα οι επιπτώσεις του απειριθμούνται με μεγάλη σαφήνεια στο βιβλίο του Ν. Τάτσου με τίτλο «Θεωρία των Φορών και Φορολογική Πολιτική» (Τάτσος, 2012)

Ξεκινώντας με μία από τις πιο αξιοπρόσεκτες συνέπειες του φαινομένου της φοροδιαφυγής, αυτό της άδικης κατανομής των φορολογικών βαρών. Η οποία έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζει αρνητικά τον αναδιανεμητικό ρόλο της προοδευτικής φορολογίας δημιουργώντας έτσι ανισορροπίες στη φορολόγηση μεταξύ των πολιτών με την ίδια φορολογική ικανότητα, γεννώντας την ανάγκη για διατήρηση των υψηλών φορολογικών συντελεστών, προκαλώντας την ακόμη μεγαλύτερη επιβάρυνση των νόμιμων φορολογουμένων.

Επιπροσθέτως, μειώνει τις εισπράξεις φορολογικών εσόδων με φυσικό επακόλουθο την γένεση προβλημάτων αναφορικά με την χρηματοδότηση των δημόσιων δαπανών. Η μη είσπραξη κεφαλαίων και συνάμα η στέρηση τους από το δημόσιο τομέα έχει ως λογικό και αναμενόμενο αποτέλεσμα την λήψη δάνειων, ελαττώνει το εύρος του φάσματος το οποίο χρησιμοποιεί η εκάστοτε κυβέρνηση για δημόσιες δαπάνες προσφέροντας με αυτό τον τρόπο λιγότερα ποσοτικά αλλά και χειρότερης ποιότητας αγαθά, παρεμποδίζοντας με αυτό τον τρόπο την λειτουργία ενός κράτους πρόνοιας. Όπως είναι ευρέως διαδεδομένο η πιο εύκολη στρατηγική όταν ένα κράτος δεν μπορεί να ελαττώσει την φοροδιαφυγή δίνει μεγαλύτερη προσοχή στους έμμεσους φόρους και μειώνει τη προοδευτική φορολόγηση καταπονώντας με ακόμα περισσότερους φόρους τα χαμηλά και μεσαία στρώματα. Διότι η φοροδιαφυγή είναι ευκολότερη στους άμεσους από ότι στους έμμεσους φόρους.

Επίσης προκαλεί αναστάτωση ανάμεσα στις επιχειρήσεις. Η φορολόγηση είναι ουσιαστικά ένα εκ των βασικότερων εξόδων των συγκεκριμένων οντοτήτων. Με αυτό τον τρόπο οι επιχειρήσεις που δεν πληρώνουν φόρους ελαττώνουν τα κόστη τους σε αντίθεση με εκείνες που τις ανταγωνίστριες που τις πληρώνουν. Έτσι τους δίνεται η δυνατότητα να πωλούν στην αγορά τα παραγόμενα προϊόντα τους σε τιμές μικρότερες από εκείνες των αναγνωστριών επιχειρήσεων που είναι σωστές απέναντι στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, με αποτέλεσμα μεγάλη μερίδα των πελατών τους να κινηθεί προς τις επιχειρήσεις που φοροδιαφεύγουν.

Τέλος, προκαλεί μείωση του δείκτη δράσης αποτελεσματικότητας των φορολογικών μέτρων, εξαιτίας του ότι όσο αυξάνεται η φοροδιαφυγή τόσο μικραίνει η αποτελεσματική παραβατικότητα του κράτους και η επιτυχής δράση των φορολογικών μέτρων, καθώς και η αποτελεσματικότητα των φορολογικών κίνητρων, εξαιτίας του ότι αν οι πολίτες που φοροδιαφεύγουν αποφεύγουν τη φορολογική επιβάρυνση που τους αναλογεί δεν νοιάζονται να χρησιμοποιήσουν τα φορολογικά κίνητρα. Με βάση τα παραπάνω, γίνεται ευκόλως κατανοητό ότι το βάρος της ατομικής φοροδιαφυγής

πλήττει τόσο άμεσα όσο και έμμεσα ολόκληρη την κοινωνία, σε βάρος εκείνων που είναι φορολογικά συνεπείς με τις υποχρεώσεις τους.

1.3.6 Μέτρα αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής

Στην ερευνά που πραγματοποιήθηκε από τον Οργανισμό ΔιαΝΕΟσις το 2017 με τίτλο: «Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησης της» (ΔιαΝΕΟσις, Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησης της”, 2017), εμφανίζονται τρόποι αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής αλλά και της φοροαποφυγής, δύο φαινόμενα παγκοσμίων διαστάσεων. Ωστόσο μέτρα μείωσης των φαινομένων έχουν ληφθεί τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Αξιοσημείωτη είναι η στρατηγική της Ε.Ε. με την δημιουργία του «πακέτου κατά της φοροαποφυγής» (Anti-Tax Avoidance Package, 28/01/2016), ως μέσο για την αντιμετώπιση αυτού του ακανθώδους προβλήματος σε ευρωπαϊκό πλαίσιο. Η στρατηγική αυτή αποτελείται από πέντε μετρά με σκοπό την μείωση της φοροδιαφυγής και του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού των επιχειρήσεων ολόκληρης της Ε.Ε. γεννώντας ένα σταθερότερο οικονομικό περιβάλλον και είναι τα εξής:

- 1.Ο κανόνας μεταβίβασης, για την αποφυγή της διπλής μη φορολόγηση εσοδών
- 2.Ο κανόνας του περιορισμού των επιτοκίων, για να αποτραπεί η δημιουργία τεχνητών χρεών με επιδίωξη την αύξηση των εξόδων και με αποτέλεσμα την ελάττωση των καταβαλλομένων φορών.
- 3.Ο γενικός κανόνας κατά της καταχρήσεως, με σκοπό να ισοροπιστεί ο επιθετικός φορολογικός σχεδιασμός την χρονική στιγμή που δεν ισχύουν άλλοι κανόνες.
- 4.Ο κανόνας της ελεγχόμενης ξένης εταιρείας, ώστε να αποτραπεί η μετατόπιση των κερδών με τη μεταφορά του σε χώρα με ευνοϊκότερη φορολόγηση.
- 5.Ο κανόνας του φορολογικού εξόδου: για να εμποδιστούν οι εταιρείες να ξεφύγουν από τον φόρο κατά την επαναπροσαρμογή των περιουσιακών στοιχείων.

Πιο συγκεκριμένα για την εξάλειψη της φοροδιαφυγής υπάρχει μια τεράστια πληθώρα προτάσεων-μέτρων τα οποία μπορούν με την σειρά τους να αναβαθμίσουν την φορολογική διοίκηση και να αποτελέσουν ακρογωνιαίο λίθο για την αύξηση των κρατικών εσόδων. Εκ πρώτης όψεως ένα σημαντικό μέτρο το οποίο πρόκειται να αποδώσει απτά αποτελέσματα και θα αυξήσει τα έσοδα που προέρχονται από τους φόρους είναι η ελάττωση των συντελεστών φορολογίας και των έκτακτων φόρων επί

των φορολογηθέντων εισοδημάτων και ο λόγος είναι ότι όσο αυξάνεται η φορολογική επιβάρυνση, τόσο μεγαλύτερα είναι τα κίνητρα για φοροδιαφυγή.

Άλλη μία μέθοδος αντιμετώπισης σύμφωνα με τον Δημήτρη Μαλλά (Μαλλάς, 2016) σε άρθρο του παρουσιάζεται πως η ευρεία χρήση πλαστικού χρήματος είναι ένα από τα βασικότερα όπλα της εκάστοτε κυβέρνησης για να μειώσει τη φοροδιαφυγή. Πιο συγκεκριμένα ύστερα από την επιβολή ελέγχων κεφαλαίων το 2015, οι φορολογούμενοι ξεκίνησαν να αντιλαμβάνονται τον λόγο χρήσης πλαστικού χρήματος και επίτευξης ηλεκτρονικών συναλλαγών. Συμπερασματικά η χρησιμοποίηση πλαστικού χρήματος συντελεί σε τεράστιο βαθμό στην ελάττωση της απόκρυψης εισοδημάτων, την ενδυνάμωση της διαφάνειας των συναλλαγών και στην αύξηση των φορολογικών εσόδων.

Αναφερθήκαμε προηγουμένως στην μείωση της φοροδιαφυγής μέσω της μείωσης των φορολογικών συντελεστών η οποία όμως για να έχει μεγαλύτερο επιπέδου επιτυχία πρέπει να συνδυαστεί με την εντονότερη πραγματοποίηση φορολογικών ελέγχων καθώς και με την αυστηροποίηση των επιβαλλομένων ποινών. Η καλλιέργεια αισθήματος φόβου για πιθανό έλεγχο και με συνέπεια υψηλά πρόστιμα είναι ουσιαστικά ένα πραγματικό κίνητρο για την συμμόρφωση των φορολογούμενων. Χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον Α. Ταγκαλάκης (Tagkalakis, 2014), αύξηση των ημερησίων φορολογικών επιθεωρήσεων κατά μια ποσοστιαία μονάδα (1%) μειώνει τις φορολογικές παραβάσεις κατά 0,3-0,4% ημερησίως. Η αύξηση του μεγέθους των ποινών πραγματοποιείται τμηματικά δια μέσου του νόμου 4174/2013. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι, η διενέργεια συνεχών ελέγχων από το εξιδεικευμένο προσωπικό των δημοσίων αρμόδιων υπηρεσιών σε συνδυασμό με την συνεχή εκπαίδευση των ελεγκτών, θα βοηθήσουν καταλυτικά στην αύξηση των φορολογικών εσόδων μέσω της φορολογικής διοίκησης. Οι τρόποι αντιμετώπισης φαινομένου της φοροδιαφυγής που έχουν αναπτυχθεί παραπάνω συγκαταλέγονται στις στρατηγικές που είναι δυνατόν να έχουν βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα.

Έτσι από την αντίπερα όχθη εμφανίζονται και τα μετρά με μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, στα οποία συγκαταλέγονται η ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός σε συνδυασμό με την τεχνική οργάνωση της φορολογικής διοίκησης, η εκπαίδευση των δημοσίων υπάλληλων και η αύξηση του ποσού αποδοχών τους με βασική επιδίωξη την ελάττωση του φαινομένου της διαφθοράς. Με τον όρο διαφθορά εννοούμε κάθε πιθανή πράξη ή παράλειψη του οργάνου του δημόσιου φορέα με βασικότερη των επιδιώξεων του την

αποκόμιση οικονομικού οφέλους, ζημιώνοντας κατά αυτό τον τρόπο τόσο τα συμφέροντα του κράτους όσο και αυτά των υπολοίπων συμπολιτών του. Οι συνθήκες κατά τις οποίες ευδοκμεί η διαφθορά είναι η γραφειοκρατία, η υπολειτουργικότητα του ελεγκτικού μηχανισμού, η αχανής νομοθεσία καθώς και η ελλιπείς οδηγίες που προέρχονται από την κεντρική διοίκηση.

Πιο συγκεκριμένα αν πραγματοποιηθούν βελτιώσεις στην οργάνωση των αρμόδιων φορέων σε συνδυασμό με τον τον εκσυγχρονισμό αυτών, θα δημιουργήσουν ένα σημαντικό όπλο για την σωστή και αδιάκοπη λειτουργία της φορολογικής διοίκησης, την ελάττωση του κόστους συμμόρφωσης καθώς και την ελάττωση του διαχειριστικού κόστους είσπραξης των φορών. Σε σχετικό άρθρο της Κ. Σαββαΐδου (Σαββαΐδου, 2016), επισημαίνεται ότι σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ αλλά και την θεωρία του Νέου Δημοσίου Μάνατζμεντ αναφορικά με την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της διοίκησης θα πρέπει να χρησιμοποιούνται προγράμματα αξιολόγησης της. Χαρακτηριστικότερα των προγραμμάτων αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται και σε παγκόσμιο επίπεδο είναι αυτό της Διαγνωστικής Αξιολόγησης Της Φορολογικής Διοίκησης (TADAT) η Αξιολόγηση-Μέτρηση της Αποδοτικότητας της διαχείρισης Δημόσιων Οικονομικών (PEFA).

Άλλο ένα μεσοπρόθεσμο μέτρο το οποίο τίθεται σε λειτουργία τα τελευταία χρόνια είναι η δημιουργία ηλεκτρονικής Φορολογικής Διοίκησης η οποία με την σειρά της κάνει πιο εύκολη την υποβολή δηλώσεων και δίνει την δυνατότητα στις αρμόδιες υπηρεσίες να συγκεντρώσουν πιο εύκολα και να ελέγξουν ποιοτικότερα τα φορολογικά στοιχεία του εκάστοτε φορολογούμενου πολίτη. Επιπροσθέτως, χάρις αυτή την τεχνολογική οργάνωση συντελούνται αποτελεσματικότερη φορολογικοί έλεγχοι από τους αρμόδιους ελεγκτές περιορίζοντας τα φαινόμενα διαφθοράς, καθώς οι πολίτες δεν έρχονται σε τόσο συχνή επαφή με τα αρμόδια όργανα και παράλληλα μειώνεται η γραφειοκρατία. Συνεπώς εξοικονομείται χρόνος τόσο από την πλευρά του κράτους όσο και από την πλευρά των πολιτών.

Επίσης στην μάχη της καταπολέμησης της φοροδιαφυγής, μέτρο με σημαντικό ρόλο θα μπορούσε να είναι η κατάρτιση και εκπαίδευση των υπάλληλων των φορολογικών αρχών, αναφορικά με την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των νόμων. Για την πραγματοποίηση όμως της συγκεκριμένης στρατηγικής θα πρέπει να πραγματοποιούνται διαρκείς ενημερώσεις, εκπαιδεύσεις και εξειδικεύσεις των αρμόδιων υπαλλήλων, με βασικότερη επιδίωξη την ενδυνάμωση των γνώσεων και των ικανοτήτων τους. Στην υλοποίηση ενός τέτοιου στόχου θετικό αντίκτυπο θα έχει η

συνεχόμενη πραγματοποίηση εκπαιδευτικών σεμιναρίων με την χρήση μελετών περίπτωσης (case studies).

Ταυτόχρονα με την πραγματοποίηση εκπαίδευσης των υπαλλήλων των φορολογικών αρχών, καθοριστικό ρόλο έχει και η δημιουργία αντικινήτρων διαφθοράς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων αντικινήτρων αποτελεί η σημαντική αύξηση της μισθοδοσίας των αρμόδιων υπαλλήλων οι οποίες θα έχουν ως λογικό και αναμενόμενο αποτέλεσμα την ελάττωση της διαφθοράς. Ειδικότερα στα κράτη της Ευρώπης όπου η οικονομική ύφεση είχε ο βασικό αποτέλεσμα την μείωση των αποδοχών τους. Συμπερασματικά η μείωση των αποδοχών αποτελεί την κυριότερη αιτία για ευδοκίμηση του φαινομένου της διαφθοράς και ειδικότερα με τη μορφή της δωροδοκίας.

Πέραν των βραχυπρόθεσμων και μεσοπρόθεσμων μέτρων θα ασχοληθούμε και με αυτά των μακροπρόθεσμων. Τα οποία αποτελούνται κυρίως από τις αλλαγές στην διάρθρωση της οικονομίας, την απλοποίηση του φορολογικού συστήματος και την ανάπτυξη φορολογικής συνείδησης. Αξιοσημείωτος παράγοντας στην μείωση της φοροδιαφυγής είναι η απλοποίηση του φορολογικού συστήματος καθώς και η σταθερότητα αυτού. Βασικά μειονεκτήματα της μη τήρησης των παραπάνω είναι η ανασφάλεια δίκαιου, έχοντας ως αποτέλεσμα την ελάττωση των δυνητικών επενδύσεων και αδιαφορία για τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις αγνοία τόσο από την μεριά των πολιτών όσο και από την μεριά αρμόδιων αρχών.

Ωστόσο για την μέγιστη απόδοση των παραπάνω μέτρων ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί και στην ανάπτυξη φορολογικής συνείδησης. Το κράτος πρέπει να δημιουργήσει και να καλλιεργήσει στους πολίτες του την φορολογική παιδεία. Αυτό θα μπορούσε να το επιτύχει με διάφορα σεμινάρια αλλά και με την εκμετάλλευση του πιο διαδραστικού μέσου αυτό των ΜΜΕ, προωθώντας το μέγεθος της φοροδιαφυγής ως ηθική παράβαση πέραν από ζημιογόνα για το κράτος.

Μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε ότι, παρουσιάζονται πάρα πολλά μέτρα αντιμετώπισης αυτού του δυσχερέστατου προβλήματος για όλες τις οικονομίες παγκοσμίως, τα οποία είναι αναγκαίο να εφαρμοστούν εξαιτίας των επιπτώσεων της φοροδιαφυγής στα δημοσιονομικά έσοδα του εκάστοτε κράτους, αλλά και των αρνητικών επιδράσεων που έχει τόσο σε επίπεδο κοινωνίας όσο και οικονομικής ανάπτυξης.

1.4 Ορισμός της παραοικονομίας

Κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα στα πλαίσια της εκάστοτε κοινωνίας χαρακτηρίζεται από δυο όψεις: την ορατή και τη μη ορατή. Ουσιαστικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι η οικονομική δραστηριότητα αποτελείται από δυο βασικά σκέλη: την επίσημη (εκείνη που καταγράφεται) και την ανεπίσημη (εκείνη που δεν καταγράφεται), γνωστή και ως σκιώδη οικονομία (Τάτσος, 2001). Με τον όρο, λοιπόν παραοικονομία εννοούμε το όλες εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες, κατά τις οποίες, ενώ δημιουργούνται εισοδήματα συντελεστών παραγωγής και άρα η καταγραφή τους θα έπρεπε να πραγματοποιείται στις επίσημες εκτιμήσεις του συνόλου των οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως είναι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (GDP) ή το ακαθάριστο εθνικό προϊόν (GNP), εξαιτίας της μερικής ή ολικής απόκρυψης τους από τις αρμόδιες υπηρεσίες ή και λόγω αδυναμίας των τελευταίων, η δημιουργία των εισοδημάτων αυτών από τις δραστηριότητες αυτές δεν προσμετρώνται στις επίσημες εκτιμήσεις της. Στον ορισμό αυτό λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι το τμήμα της συνολικής προστιθέμενης αξίας στο τομέα της παραοικονομίας δεν διαφεύγει τελικά την εθνικολογιστική στατιστική σύλληψη, εξαιτίας των προσαρμογών των σχετικών στοιχείων. Το μέγεθος της παραοικονομίας προσμετράτε από το άθροισμα των εν κρυπτώ εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής. Έτσι, η παραοικονομία δεν μπορεί να ταυτιστεί με το σύνολο των εισοδημάτων τα οποία ξεφεύγουν της φορολογίας, δεδομένου ότι στο φορολογητέο εισόδημα συμπεριλαμβάνονται συχνά και οι μεταβιβαστικές πληρωμές, όπως είναι οι συντάξεις, οι δωρεές και οι τόκοι του δημόσιου χρέους, οι οποίες δεν μεγαλώνουν αλλά απλώς ξανα κατανέμουν το συνολικό προϊόν ή εισόδημα μιας οικονομίας. (Βαβούρας, 2019) Η «σκιώδης οικονομία» αποτελείται από την εγκληματική δραστηριότητα, όπως είναι η πώληση ναρκωτικών, το λαθρεμπόριο, η πορνεία, τα στοιχήματα, τα τυχερά παιχνίδια και άλλες παράνομες ενέργειες καθώς και άλλες νομικές συναλλαγές που πραγματοποιούνται κυρίως σε μετρητά και δεν αναφέρονται σε φορολογικές ή άλλες αρμόδιες αρχές. Αυτό το μέρος της σκιώδους οικονομίας είναι επίσης γνωστό ως «παράλληλη οικονομία (Schneider & Enste, 2000). Η έκρηξη του ελεύθερου εμπορίου και της οικονομικής ολοκλήρωσης σε όλο τον κόσμο, και ειδικά σε αυτό το ημισφαίριο, διευκολύνει τις διεθνείς δραστηριότητες της παραοικονομίας και απαιτεί στρατηγικές επιβολής του νόμου για την καταπολέμηση τους. Δυστυχώς, οι πολιτικές ηγεσίες δεν έχουν ακόμη οραματιστεί να δημιουργήσουν μια ολοκληρωμένη στρατηγική, πόσο μάλλον να προτείνουν, να

διαπραγματεύονται και να εφαρμόσουν μια εξ αυτών. Η σκοτεινή πλευρά της οικονομίας δεν έχει ένα κοινώς αποδεκτό ορισμό, αλλά αντ' αυτού χρησιμοποιείται μια πληθώρα ονομασιών όπως το μαύρο χρήμα, κρυμμένη οικονομία, σκιώδης οικονομία, άτυπη οικονομία, παράνομη οικονομία, χωρίς αναφορά, υπόγεια, μη εγγεγραμμένη, αδήλωτη, δεύτερη και παράλληλη οικονομία. Η σύγχυση για την ίδια τη φύση της σκιώδους οικονομίας είναι προφανής (Feige E. , 1979). Ο επίσημος όρος που χρησιμοποιείται στην Ελλάδα είναι «παραοικονομία». Με μια σύντομη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, ο πιο κοινά αποδεκτός ορισμός, ορίζει την παραοικονομία ως εξής: i) ένα μείγμα δραστηριοτήτων εκτός μηχανισμού της αγοράς (όπως η παραγωγή των νοικοκυριών) ii) από παράνομες δραστηριότητες εντός των πλαισίων της αγοράς (όπως η απαγορευμένη παραγωγή και διάθεση ουσιών) και iii) νόμιμες δραστηριότητες της αγοράς οι οποίες δεν καταγράφονται για διάφορους λόγους (όπως η φοροδιαφυγή ή και η φοροκλοπή).

Σχετικά με τους λόγους γένεσης της υπόγειας οικονομίας, δημιουργείται από την επιβολή υψηλών φορολογικών συντελεστών ως κύριο ζήτημα, δηλαδή, επιχειρήσεις που λειτουργούν στην ανεπίσημη οικονομία επιδιώκουν να επωμιστούν όλο το κέρδος προς ιδίων όφελος (Buehn & Schneider, 2016). Στην πραγματικότητα, η οικονομική θεωρία αναφέρει ότι η φορολογία, οι υπερβολικοί κανονισμοί, η αναποτελεσματικότητα της γραφειοκρατίας και η διαφθορά συναποτελούν στις βασικότερες αιτίες παραοικονομίας (Schneider & Enste, 2000). Όσο μεγαλύτερη είναι η φορολογική σφήνα (διαφορά μεταξύ του συνολικού κόστους της εργασίας και των κερδών μετά την φορολόγηση της εργασίας) τόσο μεγαλύτερη είναι η παραοικονομία. Σε όλες σχεδόν τις μελέτες, (Federiksen A. Graversen E. & Smith N. 2005), (Schneider F. & Enste D. 2000), (Κανελόπουλος Κ. Κουσουλάκος, & Ράπανος Β. 1995) η αύξηση των εισφορών φόρου και κοινωνικής ασφάλισης είναι μια από τις κύριες αιτίες αύξησης της παραοικονομίας. Με την αύξηση της διαφοράς μεταξύ του συνολικού κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία και τα κέρδη μετά τη φορολόγηση της εργασίας τόσο μεγαλύτερη είναι και η αύξηση του κινήτρου του ατόμου για να αποφύγει αυτή την διαφορά ώστε να λαμβάνει μέρος στην παραοικονομία. Εξαιτίας του ότι αυτή η διαφορά επηρεάζεται σε μεγάλο ποσοστό από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και της συνολικής φορολογικής επιβάρυνσης, καταλαβαίνουμε ότι αποτελούν εκ των βασικών χαρακτηριστικών της ύπαρξης και περαιτέρω ανάπτυξης της παραοικονομίας (Schneider F. 2015). Γενικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως για να υπάρχει παραοικονομία, πρέπει να ικανοποιούνται οι εξής δυο προϋποθέσεις: 1)

Αυτοί που δραστηριοποιούνται με την παραοικονομία να έχουν το αναμενόμενο κίνητρο για να λάβουν την απόφαση να ασχοληθούν με αυτή, ουσιαστικά το κέρδος από εκείνη να είναι πολύ μεγαλύτερο από το κόστος του να αποκαλυφθεί η απάτη. 2) Θα πρέπει να υπάρχει πρόσφορο έδαφος και ιδανικές συνθήκες, δηλαδή θα πρέπει να υπάρχουν οι ανάλογες ευκαιρίες απασχόλησης στην παραοικονομία (Κανελόπουλος Κ. Κουσουλάκος & Ράπανος Β. 1995).

1.4.1 Τρόποι μέτρησης της παραοικονομίας

Ο ορισμός της παραοικονομίας παίζει καθοριστικό ρόλο στην εκτίμηση του συγκεκριμένου μεγέθους. Ακόμη και ένας σαφής ορισμός, υπάρχει πιθανότητα να έρθει αντιμέτωπος με ασάφειες αλλά και αντιπαραθέσεις, με αποτέλεσμα η συζήτηση για την σωστή μεθοδολογία να μην έχει κατασταλάξει σε κάποια συγκεκριμένη. Οι μέθοδοι μέτρησης της παραοικονομίας προσμετρώνται σε τρεις (Schneider and Enste, 2002):

1. Άμεσες μέθοδοι βασίζονται στη δειγματοληπτική έρευνα, πιο συγκεκριμένα στην εξερεύνηση της συμπεριφοράς των ατόμων ενός συγκεκριμένου δείγματος με ερωτηματολόγια ή συνεντεύξεις εθελοντικών απαντήσεων ή διαμέσου διαδικασιών που έχουν ως βασική επιδίωξη την άμεση μέτρηση της παραοικονομίας.

2. Έμμεσες μέθοδοι βασίζονται στην αξιοποίηση δεικτών και οικονομετρικών υποδειγμάτων. Μεγαλύτερο ποσοστό αξιοπιστίας εμφανίζουν οι μέθοδοι εκείνες που στηρίζονται κατά κύριο λόγο στη χρησιμοποίηση οικονομετρικών υποδειγμάτων, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τις μεθόδους εκείνες της ζήτησης χρήματος (νομισματική μέθοδος) καθώς και εκείνες των προσδιοριστικών παραγόντων – δεικτών.

Νομισματικές μέθοδοι:

1. Η μέθοδος του Tanzi (Tanzi, 1999) κατά την οποία προσπαθεί να ανακαλυφθεί το μέγεθος αλλά και η διαχρονική διόγκωση της παραοικονομίας μέσω του κλάσματος που προκύπτει από το λόγο ζήτησης ρευστού χρήματος προς το σύνολο των χρηματικών μέσων. Η συγκεκριμένη μέθοδος υποθέτει ότι το κλάσμα αυτό επηρεάζεται από το εκάστοτε φορολογικό βάρος, , το επιτόκιο, το κατά κεφαλήν πραγματικό εισόδημα το καθώς και το ποσοστό των μισθών που καταγράφεται στο ιδιωτικό εισόδημα. Σύμφωνα με τον Tanzi, το κλάσμα αυτό αυξάνει με την αύξηση του φορολογικού βάρους καθώς μια εκ των βασικότερων αιτιών της παραοικονομίας είναι η φοροδιαφυγή. Η κυριότερη αδυναμία της συγκεκριμένης μεθόδου είναι η έλλειψη

δυνατότητας διαπίστωσης της αύξησης αναφορικά με την κατά κεφαλήν ρευστότητα που φυσιολογικά θα έπρεπε να αναμένεται καθώς ανέρχεται η ζήτηση για ρευστό χρήμα.

2. Η μέθοδος του P. Gutmann (Gutmann, 1979) πρόκειται για μια παραπλήσια μέθοδο του Tanzi η οποία στηρίζεται στο υποθετικό σενάριο ότι όλοι εκείνοι που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία, προτιμούν τη διευθέτηση των υποχρεώσεων τους χρησιμοποιώντας ρευστό χρήμα και όχι επιταγές, με βασικότερη εκ των επιδιώξεων τους να αποκρύψουν τα ίχνη των δραστηριοτήτων τους. Κατά αυτή τη μέθοδο η παραοικονομία εκτιμάται σύμφωνα με την απόκλιση μεταξύ πραγματικού και κανονικού λογού κυκλοφορούντων μετρητών προς τις καταθέσεις όψεως. Μια εκ των σημαντικότερων αδυναμιών της υφιστάμενης μεθόδου ότι οι συνθήκες μεταξύ της ζήτησης ρευστού χρήματος και καταθέσεων επηρεάζεται πέραν της παραοικονομίας και από πολλούς άλλους παράγοντες.

3. Η μέθοδος του Feige (Feige, A New Perspective on Macroeconomic Phenomena. The Theory and Measurement of the Unobserved Sector of the United States: Causes, Consequences and Implications, Netherlands Institute for Advanced Study, 1980) ή διαφορετικά γνωστή και ως συναλλακτική μέθοδος. Όλες εκείνες εκ των χρηματικών συναλλαγών που εμφανίζονται στον τομέα της παραοικονομίας προσμετρούνται στις συνολικές συναλλαγές, όμως αποκλείονται από το επίσημο μετρούμενο εισόδημα. Εν ολίγοις το κλάσμα των συνολικών συναλλαγών προς το ΑΕΠ είναι η μέθοδος του Feige. Κατά την οποία υποτίθεται ότι δημιουργείται σταθερή σχέση ανάμεσα στον όγκο των μη χρηματικών συναλλαγών και του παραγόμενου εισοδήματος από αυτές. Ακόμη ο Feige ακολουθώντας την θεωρία του Fischer, κατά την οποία η πρόσθεση όλων των συναλλαγών που πραγματοποιούνται με ρευστό χρήμα αλλά και όλων εκείνων που πραγματοποιούνται με επιταγές αντικατοπτρίζει ένα σημαντικό μέρος του συνόλου της μακροοικονομικής δραστηριότητας, προσπάθησε να μετρήσει την παραοικονομία μέσω της υποθέσεως ότι το σύνολο των συναλλαγών προσμετρά και εκείνες που πραγματοποιούνται μέσω της παραοικονομικής δραστηριότητας, σε αντίθεση με το εισόδημα στο οποίο περιλαμβάνεται μόνο το τμήμα εκείνο που μπορεί να μετρηθεί μέσω των επίσημων στατιστικών δεδομένων.

Μερικές ακόμη μακροοικονομικές μέθοδοι αποτελούν, η μέθοδος της απόκλισης εισοδήματος – δαπάνης, η μέθοδος του Blades και εκείνη του Denison.

Σε παγκόσμιο επίπεδο απαντώνται κάποιες μέθοδοι υπολογισμού της παραοικονομίας με μια όμως βασική προϋπόθεση ότι χρησιμοποιούνται για την ίδια

χώρα και την ίδια περίοδο, τα δεδομένα όμως που προκύπτουν από αυτές είναι σπανίως συνεπή και τις περισσότερες των περιπτώσεων διαφορετικά.

Μια από τις πιο γνωστές εξ αυτών αποτελεί η άμεση εποπτεία της ανάλυσης των στοιχείων τα οποία προέρχονται από οικονομικούς ανταποκριτές που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία. Με αυτή την μέθοδο προσφέρεται η δυνατότητα εντοπισμού της δομής της παραοικονομίας αλλά βασίζεται στα δεδομένα των πληροφοριών που παρέχονται. Με αυτόν τον τα αποτελέσματα που γεννώνται εμπεριέχουν αμφιβολίες για την ακρίβεια των παρεχόμενων πληροφοριών, καθώς πολλοί είναι εκείνοι που παρόλο την ανωνυμία του δείγματος αναφέρουν ψευδείς πληροφορίες διότι κάποιες εξ αυτών των δραστηριοτήτων είναι παράνομες και οι συμμετέχοντες τις αποκρύπτουν εξαιτίας ενδεχόμενων κυρώσεων.

Μια ακόμη μέθοδος στηρίζεται στην ανάλυση του δείγματος φορολογουμένων πολιτών, αλλά υπό το πρίσμα της απειλής κυρώσεων αν δεν συνεργαστούν. Η μέθοδος αυτή μας δίνει δεδομένα ενός μέρους φοροφυγάδων που πραγματοποιούν ανεξάρτητες δραστηριότητες όπου στη πλειονότητα των περιπτώσεων δεν πληρώνουν φόρους λόγω του κράτους. Η μέθοδος αυτή είναι αναξιόπιστη εξαιτίας του αφορά μόνο τις φορολογήσιμες δραστηριότητες, μη αναφέροντας με αυτό τον τρόπο ένα σημαντικό τμήμα της παραοικονομίας (Frey, Weck, & Hanneman, 1982).

Οι προαναφερθείσες μέθοδοι αποτελούν άμεσες μέθοδοι μέτρησης της παραοικονομίας, ωστόσο δεν χρησιμοποιούνται συχνά λόγω των μειονεκτημάτων που αναφέρθηκαν. Πιο αντικειμενικές μέθοδοι εκτίμησης της παραοικονομίας είναι οι έμμεσες καθώς είναι ακριβέστερες σε σχέση με τις άμεσες, στηριζόμενες στις αποκλίσεις που εμφανίστηκαν στην εξέλιξη των διαφορετικών αγορών. Μερικές εξ αυτών είναι οι ακόλουθες (Schneider & Enste, Shadow Economies: size, causes and consequences, Journal of Economic Literature, Vol. 38, 2000):

Η μέθοδος των αποκλίσεων στις δαπάνες

Τα άτομα που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία ξοδεύουν περισσότερα χρήματα από αυτά που δηλώνονται στο εισόδημα τους. Αυτή η διαφορά, εμφανίζει το ποσό της παραοικονομίας τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εθνικού οικονομικού συστήματος. Χαρακτηριστικότερος τρόπος μέτρησης της παραοικονομίας στη συγκεκριμένη ομάδα μεθόδων είναι η πραγματοποίηση σύγκρισης των αποτελεσμάτων των καταγραφών που εμφανίζονται στην εθνική λογιστική, στο επίπεδο του καθορισμού του ΑΕΠ και στις δυο των περιπτώσεων: μέθοδος δαπανών και μέθοδος των εισοδημάτων. Έτσι συνειδητοποιούμε ότι ο υπολογισμός του εθνικού

προϊόντος από την πλευρά του εισοδήματος δίδει πιο χαμηλούς αριθμούς από εκείνους που προέρχονται από την συνάθροιση δαπανών. Η συγκεκριμένη μέθοδος έχει ως βασικότερο των πλεονεκτημάτων της, τον απλό τύπο υπολογισμού ο οποίος είναι εύκολος στην εφαρμογή του, όπου στο πέρας του χρόνου η επίβλεψη του σχετικού μεγέθους αυτών των διαφορών έχει την δυνατότητα να προσδώσει τη σχετική εξέλιξη της παραοικονομίας διαχρονικά. Οι μέθοδοι αυτές όμως παρουσιάζουν και κάποιες αδυναμίες μερικές εκ των σημαντικότερων είναι οι εξής:

- Τα ενδεχόμενα λάθη από την μεριά και των δύο
- Τα λάθη εκείνα που μπορεί ενδεχομένως να προκύψουν εξαιτίας της στατιστικής κάλυψης

Η μέθοδος των αποκλίσεων στην αγορά

Μια απροσδόκητη μείωση στην προσφορά εργασίας, ίσως αποτελέσει αύξηση ίδιας έκτασης της παραοικονομίας. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων το εργατικό δυναμικό εργάζεται τόσο στην επίσημη όσο και στην ανεπίσημη οικονομία, οπότε η συγκεκριμένη μέθοδος χρησιμοποιείται ελάχιστα.

Η μέθοδος των αποκλίσεων στις συναλλαγές

Πρόκειται για μια μέθοδο που μελετήθηκε και οργανώθηκε από τον Edgar Feige και αρχίζει με την υπόθεση μιας σταθεράς σχέσης στο χρόνο μεταξύ του όγκου συναλλαγών που πραγματοποιούνται σε μια χώρα και το επίσημο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν. Για να πραγματοποιηθεί ο υπολογισμός του επιπέδου της παραοικονομίας, ο Feige άρχισε χρονικά από ένα έτος βάσης όπου δεν υπήρχε παραοικονομία, θεωρώντας έτσι ένα «κανονικό» όγκο συναλλαγών ο οποίος και θα έμενε στα ίδια επίπεδα για χρονικό διάστημα αρκετών ετών. Βασικότερη αδυναμία της συγκεκριμένης μεθόδου ήταν η εγκυρότητα των αποκτηθέντων στοιχείων.

Η μέθοδος αποκλίσεων στην αγορά χρήματος

Από όλο το φάσμα των μεθόδων αποκλίσεων εκείνη που είναι πιο διαδιδόμενη και χρησιμοποιείται για την μέτρηση της παραοικονομίας σε ευρεία κλίμακα είναι εκείνη της αγοράς χρήματος. Αρχίζει με την υπόθεση ότι οι πραγματοποιήσιμες συναλλαγές από τον ανεπίσημο τομέα χρησιμοποιούνται με μετρητά για να γίνει ο εντοπισμός τους από τα αρμόδια όργανα δυσκολότερος. Το μέγεθος της παραοικονομίας δίνεται από τα μετρητά που χρησιμοποιούνται σε εθνικό επίπεδο εκτός αυτών των επίσημων συναλλαγών. Η συγκεκριμένη μέθοδος είναι από τις ακριβέστερες, όταν η ποσότητα και η νομισματική δομή είναι γνωστές με κάθε λεπτομέρεια. Βέβαια εδώ πρέπει να

τονισθεί ότι ορισμένες φορές στην παραοικονομία πραγματοποιούνται πληρωμές από τράπεζα ή με ηλεκτρονικά μέσα.

3. Στατιστικά μοντέλα τα οποία λειτουργούν με εργαλεία στατιστικής για την μέτρηση της παραοικονομίας. Η εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας είναι κατά κύριο λόγο χαμηλό σε περιορισμένες χρονικά έρευνες σε σχέση με μακρομελέτες.

Το συγκεκριμένο μοντέλο ερευνά ρητά τα αίτια εκείνα που οδηγούν στην ανάπτυξη καθώς και τα αποτελέσματα της παραοικονομίας στο πέρασμα του χρόνου. Βασίζεται στη στατιστική θεωρία των μη παρατηρούμενων μεταβλητών, λαμβάνοντας υπόψιν τις πολλαπλές αιτίες και πολλαπλούς δείκτες της παραοικονομίας που θα μετρηθούν, διαφέροντας σε μεγάλο βαθμό από τις μεθόδους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ειδικότερα για την αποτίμηση των μη παρατηρούμενων συντελεστών χρειάζονται συγκεκριμένες δομικές εξισώσεις των οποίων οι μη παρατηρούμενες μεταβλητές δεν μπορούν να αποτιμηθούν άμεσα. Τα επιμέρους μέρη του συγκεκριμένου μοντέλου μέτρησης είναι η μια πλευρά που συνδέει τις μη παρατηρούμενες μεταβλητές με τους παρατηρούμενους δείκτες ενώ η άλλη πλευρά οι δομικές εξισώσεις δίνουν υπόσταση στην αιτιώδη σχέση μεταξύ των μη παρατηρούμενων μεταβλητών. Στο παράδειγμα μας η μη παρατηρούμενη μεταβλητή είναι η παραοικονομία. Στην πραγματικότητα επιδρά με τους δείκτες της ανεπίσημης οικονομίας καθώς με αυτό τον τρόπο εντοπίζεται η εξάρτηση της παραοικονομίας σε μεταβλητές για τις οποίες υπάρχει η δυνατότητα να προβλεφθούν κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης μεθόδου ορατά και εξίσου σημαντικά όπως η χρησιμοποίηση πολλών διαφορετικών πηγών δεδομένων με σκοπό τον εντοπισμό όλο και περισσότερων στοιχείων για την παραοικονομία και με το συγκεκριμένο τρόπο έχει την δυνατότητα να καθορίσει και το μέγεθος και την ανάπτυξη της άτυπης οικονομικής δραστηριότητας στο πέρας του χρόνου. Όμως όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό και αυτή η μέθοδος αντιμετωπίζει αδυναμίες.// Εξαιτίας του ότι κάνει χρήση διαφορετικών πηγών δεδομένων με σκοπό τον εντοπισμό όλο και περισσότερων στοιχείων για την παραοικονομία την μετατρέπει σε ευάλωτη αφού ζητείται ποιοτικότερη και αποτελεσματικότερη μελέτη στην οποιαδήποτε έρευνα ώστε να εξασφαλιστεί στο μέγιστο βαθμό ότι εντοπίζονται τα καταλληλότερα αίτια της παραοικονομίας. Επιπρόσθετα εναπόκεινται μόνο σχετικές τιμές και όχι απολυτές με αποτέλεσμα στις περισσότερες των περιπτώσεων να πραγματοποιούνται δυσκολίες διαφοροποίησης ανάμεσα στην επιλογή των αιτιών και των δεικτών (Schneider &

Enste, Shadow Economies: size, causes and consequences, Journal of Economic Literature, Vol. 38, 2000).

Την δεδομένη χρονική στιγμή στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, η εκτίμηση της πραγματοποιείται σε ένα συνδυασμό της διαδικασίας MIMIC με τη μέθοδο της ζήτησης νομίσματος. Η MIMIC μέθοδος επικεντρώνεται στην υπόθεση ότι η παραοικονομία δεν αποτελεί κάτι άμεσα παρατηρήσιμο αλλά μπορούμε να την προσεγγίσουμε με την χρησιμοποίηση μετρήσιμων αιτιών που έχουν να κάνουν με την παραοικονομία, όπως με την χρήση δεικτών πχ ώρες εργασίας, η φορολογική επιβάρυνση κλπ.

Οι ερευνητές και αναλυτές και γενικότερα οι φορείς που επηρεάζουν τις πολιτικές στρατηγικές για την εξάλειψη τέτοιων φαινομένων θα πρέπει να αντιληφθούν ότι οι εκτιμήσεις της παραοικονομίας πιθανότατα να διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με τη μέθοδο εκτίμησης. Ο πίνακας που ακολουθεί αναφέρει της μεθόδους αυτές μέτρησης πιο αναλυτικά

Πίνακας 1. 2 Τρόποι μέτρησης της παραοικονομίας

ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ : ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ - ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	
ΑΜΕΣΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	
Δειγματοληπτική ερευνά	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας από τα στοιχεία της ερευνάς.
Φορολογικός έλεγχος	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας από τις μετρήσεις ελέγχου του αδήλωτου φορολογητέου εισοδήματος.
ΕΜΜΕΣΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	
Μέσω των Εθνικών λογαριασμών από την στατιστική υπηρεσία	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας με βάση την απόκλιση μεταξύ εσοδών και δαπανών. Χρησιμοποιούνται τα στοιχεία από τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες πάνω σε θέματα εθνικών λογαριασμών ή σε επιμέρους στοιχεία
Εργατικό δυναμικό	Οι εκτιμήσεις ανάπτυξης στην παραοικονομία βάσει της μείωσης της συμμετοχής στην εργασία στην επίσημη

	οικονομία, αν υποτεθεί ότι η αγορά εργασίας έχει συνολικά ένα σταθερό ποσοστό συμμετοχής.
Συναλλαγές	Χρησιμοποιεί στοιχεία σχετικά με τον συνολικό όγκο των νομισματικών συναλλαγών στην οικονομία για να υπολογιστεί το συνολικό ονομαστικό (ανεπίσημο συν επίσημο) ΑΕΠ, τότε εκτιμάται το μέγεθος της παραοικονομίας αφαιρώντας το επίσημο ΑΕΠ από το σύνολο του ονομαστικού ΑΕΠ.
Ζήτηση νομίσματος	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας από την ζήτηση για μετρητά, με την προϋπόθεση ότι οι συναλλαγές που γίνονται στην παραοικονομία πραγματοποιούνται σε μετρητά και ότι η αύξηση στην παραοικονομία θα αυξήσει τη ζήτηση για μετρητά
Υπολογισμός του μεγέθους της παραοικονομίας με βάση την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας	Οι εκτιμήσεις ανάπτυξης της παραοικονομίας από την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, με την παραδοχή ότι η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας είναι η καλύτερη φυσική ένδειξη της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Αφαιρεί το ρυθμό αύξησης του επίσημου ΑΕΠ από το ρυθμό αύξησης της συνολικής κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας και αποδίδει τη διαφορά στην ανάπτυξη της παραοικονομίας.
ΜΟΝΤΕΛΑ	
Λανθάνουσας μεταβλητής	Εκτιμά το μέγεθος της παραοικονομίας ως συνάρτηση των παρατηρούμενων μεταβλητών που θεωρείται ότι επηρεάζουν την παραοικονομία, για παράδειγμα, το

	<p>βάρος της φορολογίας, η επιβάρυνση των κρατικών ρυθμίσεων και των παράνομων οικονομικών δραστηριοτήτων που αφήνουν ίχνη, όπως τα μετρητά, η ανεργία, κλπ. Η μέθοδος είναι συμφέρουσα, επειδή θεωρεί πολλαπλές αιτίες και τις επιπτώσεις ταυτόχρονα.</p>
--	--

Πηγή Friedrich Schneider with Dominik Enste (2002)

1.4.2 Οι συνέπειες της παραοικονομίας θετικές και αρνητικές

Αρνητικές συνέπειες της παραοικονομίας

Είναι φυσική απόρροια ότι όπως η φοροδιαφυγή, έτσι και η παραοικονομία, δημιουργεί ορισμένες επιπτώσεις σύμφωνα με τον Τάτσο (Τάτσος, 2001), τον Παυλόπουλο (Παυλόπουλος, 2002) και τους Βαβούρα και Μανωλά (Βαβούρας & Μανωλάς, «Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο: προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος.», 2004). Θα αναφερθούμε χαρακτηριστικά σε μερικές εκ των θετικών και αρνητικών επιδράσεων που ασκεί, τόσο στο σχεδιασμό, όσο και στην αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής, με αποτέλεσμα, να επηρεάζει και να καθορίζει τα μέσα της, περιορίζοντας και το οικονομικό σύστημα.

Επηρεάζει την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών σειρών. Σύμφωνα με την οποία όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της παραοικονομίας τόσο πιο ανάξια εμπιστοσύνης είναι τα στοιχεία της στατιστικής έρευνας αναφορικά με το επίπεδο των οικονομικών μεγεθών όπως είναι οι αποταμιεύσεις, το ΑΕΠ και οι επενδύσεις. Έτσι η γένεση αναξιόπιστων στοιχείων επηρεάζει στον υπερθετικό βαθμό και ποικιλοτρόπως την διαδικασία λήψης αποφάσεων και στον οικονομικό προγραμματισμό, εξαιτίας της παραπλάνησης των αρμοδίων από μη αληθή ποσοστά.

Η διόγκωση του επιπέδου της σκιάδους οικονομίας είναι κυρίως αποτέλεσμα της φορολογίας όπου σε συνδυασμό με την αύξηση των φορολογικών συντελεστών, είναι λογικό, να επιφέρει μείωση των εσοδών που προέρχονται από φόρους, με βασικότερη συνέπεια την δημιουργία ελλείματος στον προϋπολογισμό.

Οι επίσημοι δείκτες, όπου ένας από τους χαρακτηριστικότερους είναι η ανεργία, είναι εκείνοι πάνω στους οποίους βασίζεται η οικονομική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, δίνοντας λανθασμένα στοιχεία εξαιτίας της παραοικονομίας με αποτέλεσμα τα μέτρα τα οποία λαμβάνει να βρίσκονται προς την λάθος κατεύθυνση.

Γεννά στρεβλώσεις σχετικά με την οικονομική διάρθρωση, την διανομή του εισοδήματος, την δημοσιονομική κατάσταση αλλά και σε επίπεδο διεθνούς ανταγωνισμού της χώρας. Οι στρεβλώσεις σε διεθνές επίπεδο έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργείται λανθασμένη εντύπωση για κάποια σημαντικά μεγέθη όπως είναι ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης, η οικονομική μεγέθυνση και το ποσοστό ανεργίας.

Επιπροσθέτως, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος λόγω της αναποτελεσματικότητας των οικονομικών στρατηγικών, οι οποίες βασίζονται σε ανακριβή στοιχεία, αποτελώντας παράγοντα για αύξηση του επιπέδου της παραοικονομίας. Μια μεταβολή του επιπέδου της παραοικονομίας, πραγματοποιεί μεταβολές, σε τρεις βασικούς δείκτες:

1.Στους νομισματικούς δείκτες, από την στιγμή που οι συναλλαγές στην παραοικονομία γίνονται κατά κύριο λόγο με μετρητά. Με αποτέλεσμα να μεταβάλλονται θετικά ή αρνητικά η ζήτηση χρήματος για συναλλακτικούς σκοπούς.

2.Στους δείκτες απασχόλησης, αφού το μέγεθος των απασχολουμένων στην επίσημη οικονομία ως προς αυτό του πληθυσμού, ελαττώνεται όσο μεγαλώνει το ποσοστό των απασχολουμένων στην παραοικονομία.

3.Στους δείκτες παραγωγής και δαπάνης, διότι ελαττώνεται ο συντελεστής της εργασίας στην επίσημη οικονομία από την στιγμή που έχουμε αύξηση της παραοικονομίας, για τον απλούστατο λόγο ότι μέρος των εργαζομένων που βρισκόταν στην επίσημη οικονομία έχει στραφεί προς την παραοικονομία. Ελαχιστοποιείται ταυτόχρονα, η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής. Ειδικότερα επηρεάζει με αρνητικό αντίκτυπο την δημοσιονομική πολιτική διότι η παραοικονομία ελαττώνει τα έσοδα από τους φόρους. Με αποτέλεσμα να ελαχιστοποιεί την δυνατότητα της εκάστοτε κυβέρνησης να πραγματοποιεί δημόσιες δαπάνες, ως εκ τούτου οι πολίτες λαμβάνουν μικρότερης ποσότητας και χαμηλότερης ποιότητας δημοσία αγαθά

Επίσης, η διόγκωση της παραοικονομίας είναι ουσιαστικά η αντίδραση των φορολογούμενων στην μεγάλη πίεση από τις κρατικές οικονομικές στρατηγικές (συνεχής αύξηση των φόρων, ανισοκατανομή του φορολογικού βάρους).

Εν κατακλείδι, με την παραοικονομία αυξάνεται το φορολογικό βάρος της επίσημης οικονομίας, αφού συνδυάζεται με την μεγέθυνση των φορολογικών συντελεστών, λόγω του ελλείματος που δημιουργείται στα φορολογικά έσοδα, το οποίο με την δική του σειρά επιφέρει αύξηση της ροπής των πολιτών προς την φοροδιαφυγή και ακόμα μεγαλύτερη αύξηση της παραοικονομίας δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο.

Θετικές συνέπειες της παραοικονομίας

«Τελικά, η παραοικονομία δεν είναι τόσο... κακή. Αντίθετα, αποτελεί μαξιλάρι σε περιόδους ύφεσης και μπορεί να σώσει μια χώρα από την κατάρρευση. Εξάλλου, το με μεγαλύτερο μέρος της παραοικονομίας επιστρέφει στην πραγματική οικονομία.» (Στεργίου, 2012).

Η εμφάνιση της παραοικονομίας, έχει ως φυσικό αίτιο την αύξηση του ανταγωνισμού στην επίσημη οικονομία, εξαναγκάζοντας τα αρμόδια δημόσια όργανα να προχωρήσουν σε τακτικές που ενθαρρύνουν την επιχειρηματική δραστηριότητα.

Ακόμη σε αναπτυσσόμενες χώρες όπου η επιχειρηματικότητα κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, θεωρείται ότι η παραοικονομία μπορεί να συντελέσει καταλυτικό παράγοντα στην ανάδειξη επιχειρηματικών ταλέντων, λόγω της εμπειρίας που αποκτούν αναφορικά με την δομή και τον τρόπο λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των εισοδημάτων που παράγονται με την παραοικονομία καταναλώνονται σε προϊόντα και υπηρεσίες που δημιουργούνται στην επίσημη οικονομία συντελώντας με αυτό τον τρόπο στην ανάπτυξη της.

Έχει την δυνατότητα να δημιουργήσει ένα επιχειρηματικό πνεύμα μεγάλης δυναμικής, το οποίο με την σειρά του μπορεί να συντελέσει σε θετικά αποτελέσματα όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα και αποτελεσματικότητα των εκάστοτε επιχειρήσεων και να αυξήσει τις εξαγωγές.

Η δράση της παραοικονομίας δημιουργεί νέες θέσεις, στον τομέα της μερικής απασχόλησης, έτσι ώστε άτομα που διαφορετικά θα ήταν άνεργα να έχουν αντικείμενο εργασίας.

Μείωση του κρατικού παρεμβατισμού, διότι διαμέσου της παραοικονομίας ελαττώνονται τα προβλήματα που προκαλεί η επέκταση του δημόσιου τομέα.

Αποκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων, εξαιτίας του ότι πολλές από αυτές δεν μπορούν να τελεσφορήσουν στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Ωστόσο οι θετικές επιπτώσεις της παραοικονομίας είναι πολύ περιορισμένες και βραχυπρόθεσμες. Η μεγέθυνση της παραοικονομίας οφείλεται στη χειροτέρευση των συνθηκών των συναλλαγών στα πλαίσια της επίσημης οικονομίας, εξαιτίας της επέκτασης των ελέγχων της οικονομικής δραστηριότητας κυρίως από τους κρατικούς αλλά και ορισμένους μη κρατικούς φορείς, όπως είναι για παράδειγμα τα εργατικά συνδικάτα. Υποστηρίζεται, λοιπόν συχνά ότι η παραοικονομία λειτουργεί ως βαλβίδα ασφαλείας με σημαντικές δυνατότητες εξουδετέρωσης των οικονομικών διαταραχών που προκαλεί κυρίως η επέκταση του δημόσιου τομέα. Σε περιόδους, λοιπόν

προσαρμογών, λόγω μεταβολής των συνθηκών λειτουργίας της οικονομίας, δεν μπορεί να αγνοηθεί η ρυθμιστική λειτουργία της (Βαβούρας, 2019).

Ο ρυθμιστικός όμως ρόλος της παραοικονομίας δεν θα πρέπει να εκτιμάται στο μέτρο του υπερβολικού, γιατί δεν απλώνεται σε όλο το μέγεθος της οικονομίας αλλά μόνο σε ένα τμήμα της, όπου οδηγεί σε αρνητικές συνέπειες στον καταμερισμό των πόρων. Ο περιορισμός της οποίας, παρόλο που δεν συμμετέχει αναγκαστικά στην επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων, είναι πρωτεύον ζήτημα (οριζόντιας και κάθετης) φορολογικής ισότητας και αυξάνοντας τόσο τις δυνατότητες ελάττωσης των φορολογικών επιβαρύνσεων των δραστηριοτήτων της οικονομίας που πραγματοποιούνται στα πλαίσια της επίσημης οικονομίας, ενισχύοντας έτσι την ανάπτυξη τους όσο και τις πρακτικές αποτελεσματικότερου σχεδιασμού οικονομικής πολιτικής. Για τους λόγους αυτούς θεωρείται σκόπιμο να επιδιωχθεί ο έλεγχος της παραοικονομίας, ο οποίος όμως για να είναι όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερος πρέπει να είναι το αντικείμενο μιας μακροχρόνιας πολιτικής η οποία βασίζεται στη συστηματική διεύρυνση της δομής και της λειτουργίας του συνόλου της οικονομίας και ειδικότερα των σχέσεων μεταξύ παραοικονομίας και επίσημης οικονομίας. (Βαβούρας, 2019)

1.4.3 Παράγοντες συσχετισμού της παραοικονομίας

Η παραοικονομία είναι ουσιαστικά μια οικονομική δραστηριότητα, άρα είναι λογικό και επόμενο να μεταβάλλεται από τους ίδιους παράγοντες με εκείνους της οικονομίας. Εμφανίζονται όμως από την άλλη μεριά και κάποιοι μη οικονομικοί παράγοντες, όπου με την σειρά τους επηρεάζουν το φαινόμενο της παραοικονομίας. Οι παράγοντες που θεωρητικά επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας σε μια δεδομένη χώρα είναι πολυάριθμοι. Θα μπορούσαν να διακριθούν σε δύο βασικές κατηγορίες: καθαρά οικονομικούς παράγοντες και άλλους παράγοντες, όπως κοινωνικοί, ψυχολογικοί, διοικητικοί κ.ο.κ. Η σχετική σημασία κάθε παράγοντα είναι διαφορετική στο επίπεδο κάθε επιμέρους χώρας. Μερικοί εξ αυτών ακολουθούν παρακάτω (Vavouras, Rontos, & Sfakianakis, 2013):

1. Η φορολογική επιβάρυνση: Σχετίζεται με την επιβάρυνση που προκαλείται από την επιβολή φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η αύξηση των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης είναι ένας από τους κύριους παράγοντες και ίσως ο σημαντικότερος που επηρεάζει την άνοδο της παραοικονομίας. Είναι σαφές ότι οι υψηλοί άμεσοι και έμμεσοι φόροι στην επίσημη

οικονομία συνδέονται άμεσα με τη διεύρυνση της παραοικονομίας. Ένα μεγάλο μέρος της φοροδιαφυγής αφορά την "απόκρυψη" εισοδήματος που αποκτήθηκε από μια δεύτερη απασχόληση, ή από αυτοαπασχόληση, ή μια συμφωνία μεταξύ των δύο αντίστοιχων μερών για την αποφυγή της καταβολής ΦΠΑ, των φόρων μεταβίβασης κ.λπ. Ταυτόχρονα, σημαντικό μέρος της φοροδιαφυγής των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης απορρέει από τη δήλωση χαμηλότερων μισθών και, ως εκ τούτου, από την καταβολή χαμηλότερων εισφορών για την κοινωνική ασφάλιση, τόσο από την πλευρά των εργαζομένων όσο και από τους εργοδότες.

Στα νεοκλασικά μοντέλα, ο οριακός φορολογικός συντελεστής θεωρείται βασικός παράγοντας για την αύξηση της παραοικονομίας. Όσο υψηλότερος είναι ο οριακός φορολογικός συντελεστής, τόσο ισχυρότερη είναι η επίδραση "της υποκατάστασης μεταξύ εργασίας και αναψυχής" και τόσο μεγαλύτερη είναι η στρέβλωση στην απόφαση ενός ατόμου να καταναίμει το χρόνο μεταξύ εργασίας και αναψυχής. Εάν ένα άτομο μπορούσε να λάβει εισόδημα από την κρυφή οικονομία, τότε το αποτέλεσμα υποκατάστασης θα ήταν υψηλότερο από το εισοδηματικό αποτέλεσμα και, ως εκ τούτου, το άτομο θα εργαζόταν λιγότερο στην επίσημη οικονομία (Schneider , 1999). Εμπειρικές μελέτες σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες επιβεβαιώνουν τις σημαντικές επιπτώσεις της φορολογικής επιβάρυνσης στο μέγεθος της παραοικονομίας. Η Cebula (Cebula, 1997) εκτίμησε ότι η αύξηση του οριακού φορολογικού συντελεστή του συντελεστή φόρου εισοδήματος φυσικών ειδών στις ΗΠΑ κατά 1 ποσοστιαία μονάδα, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραοικονομίας κατά 1,4 ποσοστιαίες μονάδες. Ομοίως, οι Chianini, Marzano και Schneider (Chianini, Marzano, & Schneider, 2008), χρησιμοποιώντας στοιχεία για την ιταλική οικονομία, διαπίστωσαν ότι η αύξηση κατά 1 ποσοστιαία μονάδα της φοροδιαφυγής αυξάνει τον φορολογικό συντελεστή κατά 0,3%, ενώ η αντιστροφή αυξάνει τη φοροδιαφυγή μακροπρόθεσμα κατά 0,48 ποσοστιαίες μονάδες.

2. Οι υφιστάμενοι θεσμικοί περιορισμοί ή έλεγχοι: Οι κανονισμοί στοχεύουν στον έλεγχο των αγορών επιβάλλοντας κανόνες και περιορισμούς. Λαμβάνουν τη μορφή νόμων ή άλλων κανονισμών και αφορούν κυρίως την αγορά εργασίας, την απασχόληση αλλοδαπών, τους περιορισμούς στο ελεύθερο εμπόριο κ.λπ. Ως εκ τούτου, περιορίζουν τις επιλογές των ατόμων στο πλαίσιο της επίσημης οικονομίας (Schneider & Enste, 2000). Οι κανονισμοί αυτοί οδηγούν σε αύξηση του κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία, παρέχοντας κίνητρα για απασχόληση στη παραοικονομία και όχι στην επίσημη οικονομία.

Οι Johnson, Kaufmann και Shleifer (Johnson, Kaufmann, & Shleifer, 1997), καθώς και οι Johnson, Kaufmann και Zoido-Lobaton (Johnson, Kaufmann, & Zoido-Lobaton, 1998) διαπίστωσαν ότι η αύξηση κατά μία μονάδα του δείκτη ρύθμισης (ο οποίος λαμβάνει τιμές από 1 σε 5, με 5 για να δείξει ότι μια χώρα έχει αυστηρούς κανονισμούς), όπως η *ceteris paribus*, οδηγεί σε αύξηση της κρυφής οικονομίας κατά 8,1 ποσοστιαίες μονάδες. Ομοίως, οι εκτιμήσεις των Friedman, Johnson, Kaufmann και Zoido-Lobaton (Friedman, Johnson, Kaufmann, & Zoido-Lobaton, 2000), χρησιμοποιώντας στοιχεία από 76 ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, δείχνουν ότι η αύξηση του δείκτη κανονισμών κατά μία μονάδα οδηγεί σε αύξηση της παραοικονομίας κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες.

Ειδικότερα, οι θεσμικοί περιορισμοί της αγοράς εργασίας κατά κύριο λόγο μεγαλώνουν το εργασιακό κόστος, μεγαλώνοντας έτσι το κίνητρο τις εκάστοτε επιχείρησης να απορροφά εργαζόμενους από τη δευτερογενή ή παράλληλη αγορά εργασίας (παράνομοι οικονομικοί μετανάστες, άτομα που λαμβάνουν επιδόματα ανεργίας κ.λπ.) και όχι από τη νόμιμη αγορά εργασίας. Καθοριστικό παράδειγμα, αποτελεί η μείωση των ωρών εργασίας στη Γαλλία και τη Γερμανία αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο τον διαθέσιμο χρόνο αναψυχής, αποτέλεσμα το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει σε διόγκωση της απασχόλησης στη παραοικονομία (Hunt, 1999). Ομοίως, η μερική απασχόληση και η πρόωρη συνταξιοδότηση είναι λόγοι κατά τους οποίους θα μπορούσαν να αποδώσουν παρόμοια αποτελέσματα (De Gijssel, 1984). Ένα πιο γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από αυτή την κατηγορία εμπειρικών μελετών αποτελεί η αύξηση του αριθμού ή της έντασης των κανονισμών σε μια οικονομία (και όχι η βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους) αυξάνεται αντί να μειώνει τη δραστηριότητα στην παραοικονομία.

3. Ο ρόλος του κράτους: Το κράτος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο μέγεθος της παραοικονομίας ειδικότερα μέσω της ικανότητάς του να αποτρέπει και να καταπιέζει τη φοροδιαφυγή και από την θέση της εξουσίας του. Ειδικότερα, η δυνατότητα ενός κράτους να ελαττώσει την τάση φοροδιαφυγής έχει εξάρτηση από την οργανωτική αποτελεσματικότητα των φορολογικών υπηρεσιών, τη δομή του υφιστάμενου φορολογικού συστήματος και το βαθμό λογιστικής οργάνωσης των επιχειρήσεων. Ο κίνδυνος να συλληφθούν και να τιμωρηθούν είναι ένας από τους κύριους αποτρεπτικούς παράγοντες για τους φοροφυγάδες. Παράλληλα, η φορολογική ηθική των φυσικών προσώπων συνδέεται όχι μόνο με το υφιστάμενο επίπεδο κοινωνικής αντίληψη που έχουν για το κράτος, αν και οι δύο παράγοντες δεν είναι άσχετοι. Εάν

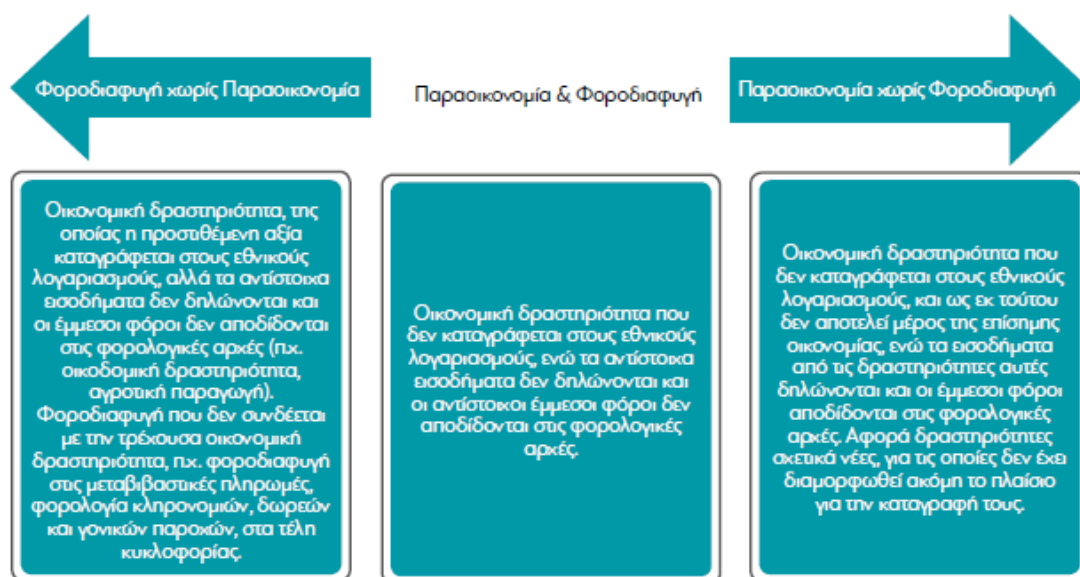
πιστεύουν ότι το κράτος είναι ένας αναποτελεσματικός οργανισμός που δεν στοχεύει στην προώθηση της ευημερίας, θα μπορούσαν πιο εύκολα να στραφούν στην κρυφή οικονομία. Από την άλλη, οι χώρες με υψηλή διαφθορά, ειδικά στο δημόσιο τομέα, τείνουν επίσης να έχουν μια εκτεταμένη κρυφή οικονομία, καθώς η διαφθορά του δημόσιου τομέα αυξάνει τις ευκαιρίες που παρέχονται για να στραφούν στη παραοικονομία. Τέλος, μερικές φορές, το κράτος, για διάφορους λόγους, χαλαρώνει τους ελέγχους, ενισχύοντας έτσι τη δραστηριότητα στη σκιώδη οικονομία. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, η παραοικονομία δεν είναι άσχετη με τους εκλογικούς ή πολιτικούς κύκλους (Βαβούρας & Μανωλάς 2004).

Εκτός από τους Άντβιγκ et. al. (Andvig, Fjeldstad, Amundsen, Sissener, & Soreide, 2000) και τους Dreher και Schneider (Dreher & and Schneider, 2006) οι οποίοι έχουν αποδείξει ότι υπάρχει σχέση μεταξύ διαφθοράς και κρυφής οικονομίας, ο ρόλος της διακυβέρνησης σε σχέση με την παραοικονομία εξετάζεται επίσης κυρίως στις μελέτες των Torger και Schneider (Torger & and Schneider, 2007). Στην πρώτη μελέτη, οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν εναλλακτικά περισσότερες από 25 μεταβλητές που σχετίζονται με τη διακυβέρνηση και την ποιότητα των θεσμών και διαπίστωσαν την ύπαρξη της ισχυρής συσχέτισης της με την παραοικονομία, ενώ, επιπλέον, η αύξηση της φορολογικής ηθικής μειώνει το μέγεθος της. Η εμπειρική ανάλυση των Singh, Jain-Chandra και Mohommad (Singh, Jain-Chandra, & and Mohommad, 2012) υποδηλώνει ότι τα ιδρύματα είναι σημαντικότερος καθοριστικός παράγοντας για το μέγεθος της παραοικονομίας σε σύγκριση με τους φορολογικούς συντελεστές.

4. Οι επικρατούσες συνθήκες στην αγορά εργασίας: Οι θεσμικοί περιορισμοί στην αγορά εργασίας κατά κανόνα αυξάνουν το πραγματικό κόστος εργασίας, παρέχοντας έτσι κίνητρο, ιδιαίτερα στις οριακά κερδοφόρες επιχειρήσεις, να τους παραβούν απορροφώντας εργασία από τη «δευτερεύουσα» αγορά εργασίας, ήτοι εκείνην που λειτουργεί με κατώτερους από τους επίσημα αποδεκτούς όρους (ανειδίκευτοι, συνταξιούχοι, λαμβάνοντες επιδόματα ανεργίας, παράνομοι μετανάστες από το εξωτερικό κ.α.). Εξάλλου, η μείωση του αποτελεσματικού χρόνου εβδομαδιαίας εργασίας αυξάνει το διαθέσιμο χρόνο για ανάπαυση και απασχόληση στην παραοικονομία.

1.5 Σχέση φοροδιαφυγής με παραοικονομία

Παρότι η φοροδιαφυγή διαφέρει από την παραοικονομία, παρόλα αυτά για να κατανοήσουμε την πρώτη έννοια, τεράστια σημασία έχει η μελέτη της έκτασης της δεύτερης έννοιας. Πάρα ταύτα, ακόμα και αν είναι τόσο κοντινές έννοιες επιβάλλεται από την πλευρά της πολιτείας να υπάρξει διαχωρισμός για την άμεση και ορθότερη αντιμετώπιση τους. Η φοροδιαφυγή κατηγοριοποιείται στη φοροδιαφυγή που έχει να κάνει με την τρέχουσα συνολική οικονομική δραστηριότητα και στη φοροδιαφυγή που πραγματεύεται με την μη τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα (Μανεσιώτης, 1990). Από την άλλη πλευρά, η παραοικονομία ασχολείται μόνο με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα και όχι με το σύνολο αυτής. Επομένως, οι έννοιες της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής δεν είναι ταυτόσημες (Παυλόπουλος, 1987). Τυπικά, η παραοικονομία παρουσιάζεται σε όλες τις οικονομικές εκφάνσεις που γίνονται σε μια χώρα ενώ δεν καταγράφεται στα εθνικά στοιχεία.

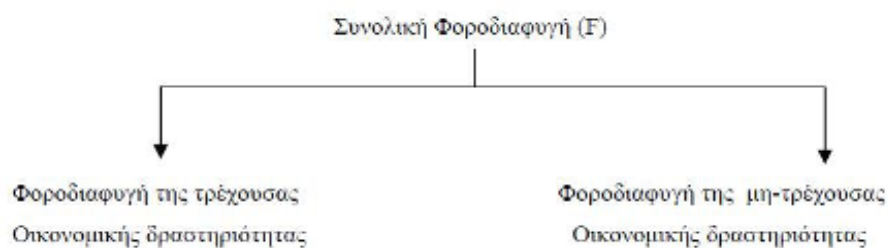

Πηγή Melina Varsadani, 2011

Διάγραμμα 1. 3 Ομοιότητες παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Παρόλα αυτά η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή έχουν την δυνατότητα να συνυπάρξουν σε μια χώρα στη περίπτωση που δεν έχουν καταγραφεί οι τρέχουσες οικονομικές δραστηριότητες και τα αντίστοιχα εισοδήματα των συντελεστών παράγωγης στις οικονομικές υπηρεσίες (Κορομηλάς, 2009) Στο παραπάνω διάγραμμα, η παραοικονομία καλύπτει την οικονομική δραστηριότητα η οποία δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς. Πρέπει να τονισθεί πως η ερμηνεία αυτή αποτελεί μέρος

του ευρύτερου ορισμού της παραοικονομίας/μαύρης οικονομίας, κατά την οποία εμπεριέχονται νόμιμες (π.χ. αδήλωτη εργασία σε νόμιμες δραστηριότητες και δυνάμει καταγραφόμενες) αλλά και μη νόμιμες δραστηριότητες (π.χ. λαθρεμπόριο, κλοπές και άλλες παράνομες δραστηριότητες).

Πηγή: e-Περιοδικό Επιστήμη και Τεχνολογίας (Danopoulos G.P and Znidaric B)

Διάγραμμα 1. 4 Υποσύνολα συνολικής φοροδιαφυγής

Αναφορικά με την μη ταύτιση των δυο εννοιών, μπορεί να γίνει ξεκάθαρα κατανοητό και με το παραπάνω διάγραμμα όπου παρακολουθούμε ότι τόσο η τρέχουσα όσο και η μη τρέχουσα φοροδιαφυγή είναι υποσύνολα της συνολικής φοροδιαφυγής, με το άθροισμα τους να δίνει το σύνολο αυτής. Έτσι η φοροδιαφυγή αναφέρεται τόσο στην τρέχουσα όσο και στη μη τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα ενώ η παραοικονομία επικεντρώνεται μόνο σε εκείνη της τρέχουσας οικονομικής δραστηριότητες. Συνεπάγεται λοιπόν ότι οι έννοιες αυτές δεν ταυτίζονται.

1.6 Ανακεφαλαίωση

Συνοψίζοντας τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι λόγω του ότι η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή σημαίνουν διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ερευνητές, αυτό παρουσιάζει τη δυσκολία που αντιμετωπίζουμε όταν επιλέγουμε να ασχοληθούμε με τα συγκεκριμένα αντικείμενα. Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή έχουν πολλές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις. Η ύπαρξη ενός μεγάλου ποσοστού κρυφής οικονομίας σε συνδυασμό με τη φοροδιαφυγή επηρεάζουν στο μέγιστο τη συνολική πραγματική οικονομική δραστηριότητα επηρεάζοντας όχι μόνο την αξιοπιστία των επίσημων στοιχείων και τους διάφορους κοινωνικοοικονομικούς δείκτες που βασίζονται σε αυτά τα δεδομένα, αλλά επηρεάζουν επίσης σχεδόν όλους τους κύριους στόχους της οικονομικής πολιτικής. Τέλος ένα άλλο εξίσου σημαντικό θέμα είναι η διάκριση της φοροδιαφυγής από την παραοικονομία, όπου παρόλο τις όποιες διαφορές τους η κατανόηση της φοροδιαφυγής διαδραματίζει τα μέγιστα για την μελέτη της παραοικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Φοροδιαφυγή και παραοικονομία στην Ελλάδα

2.1 Εισαγωγή

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στη χώρα μας και οι μέθοδοι αντιμετώπισης τους είναι πρωτεύον στόχος της εκάστοτε κυβέρνησης. Αποτελούν μείζονα προβλήματα ειδικά από το 2008 και έπειτα όπου η Ελλάδα αντιμετώπισε μια μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση.

Στην Ελλάδα, από την δεκαετία του 80' άρχιζαν να διαφαίνονται τα πρώτα ίχνη παραοικονομίας όπου και πραγματοποιήθηκαν προσπάθειες εκτίμησης της (Βαβούρας, Καραβίτης, & Τσούχλου 1990). Η αιτία ενασχόλησης πολλών ερευνητών και οικονομολόγων με τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία ήταν η ανάγκη για να πραγματοποιηθούν διαθρωτικές αλλαγές σε επίπεδο οικονομίας.

Έτσι παρακάτω παρατίθεται ένα πλήθος ερευνών τόσο για την φοροδιαφυγή όσο και για την παραοικονομία, με σκοπό την ανάδειξη του μεγέθους των φαινομένων αυτών ανά τα χρόνια στην χώρα μας.

2.2 Η έννοια του φορολογικού συστήματος

Οι αρμόδιες δημόσιες αρχές για να επιτύχουν τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα των υποχρεώσεων τους, επιβάλλουν κατά κύριο λόγο περισσότερους από ένα φόρους. Η στρατηγική αυτή είναι απαραίτητη διότι κάποιιοι εκ των φόρων έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην υλοποίηση συγκεκριμένων επιδιώξεων των φορέων του δημοσίου, ενώ άλλοι φόροι έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην υλοποίηση άλλων επιδιώξεων. Έτσι συμπεραίνουμε ότι οι διάφορες κατηγοριοποιήσεις των φόρων εμφανίζουν διαφορετικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, αυτός είναι και ο λόγος κατά τον οποίο θα πρέπει να υπάρχει σωστή και αποτελεσματική σύνδεση μεταξύ τους, μειώνοντας τις αρνητικές επιπτώσεις της φορολογίας και αυξάνοντας τα πλεονεκτήματα της (Γεωργακόπουλος, Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική, 2012).

Στο πρώτο κεφάλαιο τονίστηκε ότι ο φόρος είναι η υποχρέωση των πολιτών ως προς το κράτος για την κάλυψη των δαπανών του. Έτσι το σύνολο των νόμων που διέπουν αυτή την υποχρέωση ονομάζεται φορολογικό σύστημα. Το εκάστοτε κράτος δημιουργεί, μεταβάλλει και εφαρμόζει το δικό του φορολογικό σύστημα, εξαιτίας του ότι επηρεάζεται από τους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες που

το περιβάλλον. Οι νόμοι που απαρτίζουν ένα φορολογικό σύστημα μεταβάλλονται συνεχώς λόγω των συνεχόμενων αλλαγών που πραγματοποιούνται στην οργάνωση της λογιστικής των επιχειρήσεων και των οικονομικών υπηρεσιών.

2.3 Το φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα

Η φορολογία στην Ελλάδα από τότε που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά οργανωμένα και αποτελούσε ένα υποτυπώδες φορολογικό σύστημα μπορεί να χωριστεί σε έξι κυρίες περιόδους στις οποίες συντελέστηκαν τεράστιες αλλαγές ανά το πέρασμα των χρόνων (Γκίνολου, Φορολογική Λογιστική Ι, 2004).

1^η Περίοδος: Η οποία ξεκινά με την απελευθέρωση του Ελληνικού Κράτους, έως το 1919 δημιουργήθηκαν και εφαρμόστηκαν ποικίλοι φορολογικοί νόμοι, δεχόμενοι επιρροές από διάφορα κράτη όπως η Γαλλία η Αγγλία και η Γερμανία. Η βασικότερη εκ των στρατηγικών του συγκεκριμένου φορολογικού συστήματος ήταν ότι για να βρεθεί το φορολογητέο εισόδημα πραγματοποιούνταν αφαίρεση των δαπανών εκείνων που αναγνωρίζονταν ως δαπάνες κοινωνικής συνεισφοράς προς τους πολίτες από το συνολικό εισόδημα. Το συγκεκριμένο σύστημα φορολόγησης εφαρμόστηκε για 35 χρόνια.

2^η Περίοδος: Το 1955 ύστερα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η χώρα μας έχοντας υποστεί τις καταστροφικές συνέπειες ενός τέτοιου πολέμου, είχε να αντιμετωπίσει και το πρόσωπο ενός εμφυλίου. Μέσα σε ένα τόσο δύσκολο περιβάλλον αναζητούσε ένα νέο φορολογικό σύστημα και αυτό οριστικοποιείται με Ν.Δ. 3323/55 ως ενιαίος πλέον φόρος Εισοδήματος. Διατηρώντας φυσικά όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά. Έτσι εκείνη την περίοδο το σύστημα της αναλυτικής φορολογίας σταδιακά παράκμαζε και το κράτος ξεκίνησε να προετοιμάζει τον ενιαίο φόρο εισοδήματος. Η ισχύς των δύο αυτών φορολογικών νομοσχεδίων ίσχυσαν για 35 χρόνια μέσα στα οποία πραγματοποιήθηκαν πολλές τροποποιήσεις.

3^η Περίοδος: Το έτος 1989 μεταβάλλεται το σύστημα φορολόγησης της χώρας μας με βασικότερη εκ των αλλαγών του την αφαίρεση των δαπανών του από το συνολικό εισόδημα για τον προσδιορισμό του φορολογητέου εισοδήματος, των φορολογικών συστημάτων που ίσχυαν μέχρι τότε. Εισάγοντας ένα νέο σύστημα αυτό της αφαίρεσης φόρου από φόρο. Επιπροσθέτως το νέο και βελτιωμένο συγκριτικά με το προηγούμενο φορολογικό σύστημα εισήγαγε για πρώτη φορά τα αντικειμενικά κριτήρια φορολόγησης όπως τα τεκμήρια κλπ. Από την άλλη μεριά αυτή των πολιτών η συνεχής αύξηση των φόρων και ο τεράστιος αριθμός αλλαγών στο φορολογικό σύστημα

προκάλεσε αναστάτωση και αναταραχές ακόμα και στην πλειοψηφία των αρμόδιων δημόσιων υπηρεσιών, ξεκινώντας παράλληλα μία επιπλέον διόρθωση του συστήματος φορολόγησης.

4^η περίοδος: Υπό το πρίσμα των κοινωνικών πιέσεων που δημιουργήθηκαν με το νέο φορολογικό σύστημα, ξεκίνησε η σταδιακή αλλαγή του με κατεύθυνση προς την λογική του προηγούμενου δηλαδή του υπολογισμού υπολογισμό του φορολογητέου εισοδήματος με την αφαίρεση των δαπανών από το συνολικό. Ακόμη και μετά την επαναφορά του προηγούμενου συστήματος φορολόγησης πραγματοποιήθηκαν ποικίλες αλλαγές και τροποποιήσεις.

5^η περίοδος: Οι συνεχόμενες αλλαγές και μεταβολές του συστήματος φορολόγησης οδήγησε το σύστημα να τις ενοποιήσει σε έναν κώδικα φορολογίας εισοδήματος γνωστό και ως ΚΦΕ Ν.2238/94 , με τον οποίο ρυθμίζονται όλες οι φορολογικές υποχρεώσεις των φυσικών και νομικών προσώπων. Ο συγκεκριμένος ΚΦΕ ήταν σε ισχύ μέχρι τις 31-12-2012.

6^η Περίοδος: Αφορά την χρονιά 2014 κατά την οποία ψηφίστηκε ο Ν.4110/13 ΦΕΚ 17^α/23-1-2013 και στη συνέχεια ψηφίστηκε ο Ν.4172/2013 νέος ΚΦΕ ο οποίος ενσωματώνει τον 4110/13 και ισχύει από 1-1-14 .Σύμφωνα με τον Γκίνογλου (Γκίνογλου, 2014)ο νέος ΚΦΕ δεν έχει κανένα κοινό σημείο με τα παλαιότερα φορολογικά συστήματα καταργώντας όλη την φιλοσοφία που γνωρίζαμε για την φορολογία, υπογραμμίζοντας από την άλλη ότι στο καινούριο σύστημα υπάρχουν πολλές ομοιότητες με νόμους και κανόνες διάφορων χωρών του ΟΟΣΑ.

2.4 Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα

Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής αποτελεί ένα από τα δυσχερέστερα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, όπως άλλωστε δείχνουν μια σειρά από μελέτες. Η φοροδιαφυγή επιβαρύνει επιπλέον την ήδη κάκιστη οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα μας καθώς της στερεί πολύτιμα φορολογικά έσοδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι έρευνες των (Schneider F. , The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries”, 2002) ο οποίος εκτιμά ότι η «σκιά της οικονομίας» ανέρχεται στο 28,5% του ΑΕΠ την περίοδο 2001/2002, ακόμη οι (Artavanis, Morse, & Tsoutsoura, 2016) έχουν υπολογίσει ότι το 45% των εισοδημάτων που δημιουργείται από τους αυτοαπασχολούμενους δεν δηλώνεται στις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες. Παρόλα αυτά το πρόβλημα του

συγκεκριμένου εισοδήματος δεν αφορά μόνο την Ελλάδα αλλά είναι γενικότερα ένα μείζον παγκόσμιο πρόβλημα.

Η ΔιαΝΕΟσις σε συνεννόηση με την ελεγκτική εταιρεία Ernst & Young ερεύνησαν τα προβλήματα που δημιουργεί η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, ανακαλύπτοντας διάφορες πτυχές της όπως το μέγεθος, τις αιτίες αλλά και τους τρόπους αντιμετώπισης της. Η συγκεκριμένη έρευνα με τίτλο «Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησης της» (ΔιαΝΕΟσις, Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησης της”, 2017) αποτίμησε ότι το ύψος του συγκεκριμένου φαινομένου στην Ελλάδα βρίσκεται σε ποσοστό 6%-9% του ΑΕΠ ετησίως, όπου σε χρηματικό ποσό ανέρχεται κοντά στα έντεκα με δεκαέξι δισεκατομμύρια ευρώ ανά έτος, ή αλλιώς ως και 32% των δημοσίων εσόδων. Πιο συγκεκριμένα, θεωρείται ότι τα δημόσια έσοδα που χάνονται εξαιτίας της φοροδιαφυγής που διαπράττεται από τα φυσικά πρόσωπα είναι της τάξης του 1,9% ως 4,7% του ΑΕΠ ετησίως. Παράλληλα οι απώλειες στον Φόρο Προστιθέμενης Αξίας είναι στο 3,5% του ΑΕΠ. Αναφορικά με τις ζημιές που προκαλούνται από παράνομο εμπόριο τσιγάρων, καυσίμων και ποτών είναι της τάξεως του 0,5% του ΑΕΠ. Ενώ σχετικά με τα νομικά πρόσωπα οι απώλειες αγγίζουν μόλις το 0,15% του ΑΕΠ, συγκριτικά πολύ μικρότερο από αυτό των φυσικών προσώπων.

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία του συγκεκριμένου άρθρου, το μέγεθος της αυτοαπασχόληση είναι υπερδιπλάσιο από αυτό του μέσου όρου των ευρωπαϊκών χωρών, με τιμές κοντά στο ποσοστό του 34%. Αναλυτικότερα:

1. Από 57–58,6% φτάνει το μέγεθος των εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων που δεν έχει δηλωθεί.

2. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις έχουν στο προσωπικό τους διπλάσιο αριθμό εργαζομένων σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες στην Ε.Ε., σε ποσοστό που αγγίζει το 59%.

3. Οι μεγάλες εταιρίες με μεγαλύτερο σύνολο υπαλλήλων είναι ελαττωμένες σε σχέση με τις προηγούμενες με ποσοστό μόλις 13% για την Ελλάδα σε σύγκριση με το 33% της Ε.Ε.

Ως βασικότερη συνέπεια των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων είναι στον εργασιακό χώρο της Ελλάδας να δημιουργείται μεγαλύτερος αριθμός ευκαιριών εύρεσης εργασίας σε μία μικρομεσαία επιχείρηση, όπου η πλειοψηφία των εργαζομένων δεν θα είναι δηλωμένοι πάρα στις μεγάλες επιχειρήσεις όπου στην πλειοψηφία τους τηρούν στο

έπακρον τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Διότι όταν κάποιος προσλαμβάνει έναν υπάλληλο και τον έχει αδήλωτο, αποφεύγει ουσιαστικά τις ασφαλιστικές εισφορές οι οποίες αν συνδυαστούν με την μη έκδοση απόδειξης διατηρούν σε υψηλά ποσοστά τα έσοδα τις επιχειρήσεις μέσω της φοροδιαφυγής.

Ακόμη ερευνώντας σε βάθος το συγκεκριμένο άρθρο ανακαλύπτουμε μέρος των πτυχών με τις οποίες σχηματίζεται το ανάγλυφο της υπάρχουσας οικονομικής κατάστασης στην χώρα μας. Από τα έτη 2011 έως και 2016 οι φορολογικές δηλώσεις τις οποίες υπέβαλλαν οι Έλληνες φορολογούμενοι ανέρχονταν στον αριθμό τον 5,7 εκατομμυρίων, στις οποίες εντοπίστηκε το εξής παράδοξο, το 49% εξ αυτών είχε εισόδημα μικρότερο των 12.000 ευρώ. Ειδικότερα τα άτομα που ασχολούνταν στο τομέα της αυτοαπασχόλησης σε μέγεθος 64% υπέβαλλαν δηλώσεις με μέσο όρο εισοδήματος 4.300 ευρώ έκαστος. Με αποτέλεσμα οι συγκεκριμένοι πολίτες να πληρώσουν ποσό μικρότερο του 1% των συνολικών φορολογικών εσόδων, κάτι το οποίο δεν έγινε με εκείνους τους φορολογούμενους που δήλωσαν ετήσιο εισόδημα μεγαλύτερο των 42.000 ευρώ οι οποίοι απαρτίζουν ένα ποσοστό της τάξεως του 8% πληρώνοντας 69% των φόρων εισοδήματος φυσικών προσώπων. Ακριβώς ίδια κατάσταση επικρατεί και στον χώρο των επιχειρήσεων όπου το 2011 το σύνολο των επιχειρήσεων στην Ελλάδα ήταν 220.000. Από τις 220.000 μόλις οι 901 δήλωσαν κέρδη μεγαλύτερα του 1,5 εκατομμυρίων, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες όπου υπέβαλλαν κέρδη μικρότερα του 1,2 εκατομμυρίων ευρώ. Συνέπεια αυτού ήταν στις 901 επιχειρήσεις να πιστώνονται φόροι με μέσο όρο 2,1 εκατομμυρίων ευρώ, ενώ στις υπόλοιπες επιβλήθηκε φόρος μόλις 5.400 ευρώ κατά μέσο όρο ετησίως. Εν κατακλείδι το έτος 2011 το 8% των φορολογούμενων Ελλήνων πολιτών πλήρωνε το 69% των φόρων φυσικών προσώπων, και το 0,4% των ελληνικών επιχειρήσεων πλήρωνε το 61% των φόρων νομικών προσώπων στην Ελλάδα.

Η κατάσταση δραματοποιήθηκε ακόμα περισσότερο το έτος 2014 καθώς στην κατηγορία φυσικών προσώπων συγκριτικά με το 2011 τα άτομα που δήλωναν εισόδημα μεγαλύτερο των 42.000 έπεσε ξαφνικά στο 1,6%. Αποτέλεσμα των συνθηκών ήταν να επωμιστούν τα φορολογικά βάρη τα μεσαία και κατώτερα στρώματα δηλαδή εκείνων των φορολογούμενων πολιτών όπου το ετήσιο εισόδημα τους ήταν λιγότερο από 12.000 ως 42.000 ευρώ.

Επιπροσθέτως σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε και πάλι από τον ίδιο οργανισμό με κεφαλίδα «Τι πιστεύουν οι Έλληνες» (ΔιαNEOσις, “Τι Πιστεύουν οι Έλληνες”, 2016), αποτυπώθηκε ότι μόνο το 38,9% πιστεύει ότι το να καταφύγουμε στην

φοροδιαφυγή είναι μία ορθή αντίδραση απέναντι στην υπερβολική φορολόγηση, αντιθέτως η πλειοψηφία και 65,3% του συνολικού ποσοστού πιστεύει ότι το φαινόμενο αυτό δείχνει αντικοινωνική συμπεριφορά.

Άλλη μια πρόσφατη και δημοσιευμένη μελέτη του 2010, η οποία πραγματοποιήθηκε από τους Μάνο Ματσαγάνη και Μαρία Φλεβοτόμου είναι εκείνη με τίτλο «Distributional implications of tax evasion in Greece» (Matsagianis & Flevotomou, 2010). Η έρευνα αυτή ξεχωρίζει από την πλειοψηφία των υπόλοιπων ερευνών, διότι χρησιμοποιεί μικροοικονομικά δεδομένα. Ειδικότερα πραγματοποιούσαν την έρευνα τους βασιζόμενοι σε ένα τεράστιο τυχαίο και ανώνυμο δείγμα από φορολογικές δηλώσεις που δεν ήταν ελεγμένες ακόμα, στις οποίες απέκτησαν πρόσβαση μέσω του Υπουργείου Οικονομικών. Το συγκεκριμένο δείγμα ανέφερε πληροφορίες για δημογραφικά και διάφορα άλλα χαρακτηριστικά των φορολογικών μονάδων και για εισοδήματα που δημιουργήθηκαν κατά το έτος 2004. Έπειτα χρησιμοποίησαν και μια δεύτερη ομάδα δεδομένων, όπου τα στοιχεία της απορρέαν από τη Household Budget Survey 2004/2005, η εν λόγω έρευνα δρομολογήθηκε και εκτελέστηκε από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία στη διάρκεια του έτους 2004 και αναφερόταν σε στοιχεία για τα προσωπικά εισοδήματα, τις δαπάνες και διάφορα δημογραφικά χαρακτηριστικά 6.555 νοικοκυριών. Οι μελετητές στο συγκεκριμένο στάδιο πραγματοποίησαν την υπόθεση ότι οι πολίτες που φορολογούνται και αποκρύπτουν εισοδήματα έχουν την διάθεση να ομολογήσουν την αλήθεια ανώνυμα σε ένα άλλο τρίτο πρόσωπο. Έτσι βασιζόμενοι σε αυτή την υπόθεση άρχισαν να συγκρίνουν τα στοιχεία από τις φορολογικές δηλώσεις με αυτά από την έρευνα των οικογενειακών προϋπολογισμών και διοχετεύοντας τα σε κάποιο μοντέλο φορολογικού οφέλους (tax benefit model), συμπέραναν τα πρώτα αποτελέσματα του μεγέθους της φοροδιαφυγής στο εισόδημα στην Ελλάδα.

Εκ των βασικότερων συμπερασμάτων στα οποία κατέληξαν ήταν ότι το μέσο ποσοστό εκείνων που δήλωσαν εισοδήματα ήταν της τάξης του 10%, με αποτέλεσμα να έχουμε μείωση των φορολογικών εσόδων σε ποσοστό που ανέρχεται στο 26%. Ακόμη ανακάλυψαν ότι οι πιθανότητες να αποκρύψει κάποιος το εισόδημα του αυξάνονται όταν εκείνος ασχολείται με την αυτοαπασχόληση ή με αγροτικές δραστηριότητες, όπου τα ποσοστά απόκρυψης αγγίζουν τα νούμερα του 53% και 24% αντίστοιχα. Επιπροσθέτως Ένα ακόμη σημαντικό συμπέρασμα ήταν ότι το ποσοστό εκείνων που δηλώνουν το εισόδημα τους μεγαλώνει όσο μεγαλώνει και αριθμός μελών της οικογένειας τους. Έτσι οι άγαμοι αποκρύπτουν τα εισοδήματα τους κατά ποσοστό

εμφανώς χαμηλότερο συγκριτικά με εκείνων που έχουν παιδιά. Σημαντικό είναι και το στοιχείο ότι από το ποσοστό των άγαμων μεγαλύτερη ροπή στην φοροδιαφυγή παρουσιάζουν οι άντρες συγκριτικά με τις γυναίκες.

Ακόμη μία πρόσφατη μελέτη σχετικά με τον υπολογισμό της φοροδιαφυγής στην χώρα μας είναι αυτή των Λεβέντη Χρύσα, Ματσαγγάνη Μάνο και Φλεβοτόμου Μαρία. Η έρευνα τους που αναρτήθηκε το 2013 με τίτλο «Distributional implications of tax evasion and the crisis in Greece» (Leventi, Matsaganis, & Flevotomou, 2013) επιδιώκει να εκτιμήσει το ποσοστό της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα αλλά και την κατανομή του με στοιχεία που αφορούν το 2009. Τα εργαλεία έρευνας που χρησιμοποιήσαν βασίζονταν σε ήδη προϋπάρχουσες έρευνες, παρόλα αυτά οι μελετητές προκειμένου να αποδώσουν κάτι πιο νέο πραγματοποίησαν την έρευνα τους χρησιμοποιώντας μια πιο ιδιαίτερη μέθοδο προσέγγισης του φαινομένου όπου αποτελούσε ουσιαστικά τον συνδυασμό των μοντέλων της μη φορολογικής συμμόρφωσης με αυτά της κατανομής των οφελών από τη φοροδιαφυγή στο γενικό πληθυσμό. Οι μελετητές λειτούργησαν με βάση τεσσάρων διαφορετικών τύπων δεδομένων. Οι τέσσερις αυτές κατηγορίες έχουν ως εξής:

1. Δεδομένα φορολογικού ελέγχου
2. Έρευνες εισοδήματος
3. Αποκλίσεις στα οικονομικά στατιστικά στοιχεία
4. Δεδομένα που αφορούν την καταναλωτική δαπάνη

Οι τρεις πρώτες των κατηγοριών χρειάζονται οπωσδήποτε εισόδο σε ατομικά και συλλογικά στοιχεία που αφορούν τις φορολογικές δηλώσεις με βασική επιδίωξη να μετρήσουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής συσχετίζοντας δυο εναλλακτικές αλλά και ανεξάρτητες μετρήσεις της ίδιας μεταβλητής. Από την άλλη οι μέθοδοι οι οποίοι βασίζονται στα στοιχεία κατανάλωσης, ο υπολογισμός της μη φορολογικής συμμόρφωσης δημιουργείται από τη σχέση ανάμεσα στο εισόδημα που δηλώνεται και στις δαπάνες που αφορούν την κάλυψη της ανάγκης του φαγητού.

Επιπρόσθετα ένας ακόμη δείκτης των οποίου χρησιμοποίησαν για τον υπολογισμό του φαινομένου της φοροδιαφυγής είναι η εκτίμηση του μεγέθους του φαινομένου της παραοικονομίας. Τα φαινόμενα αυτά όπως έχει αναλυθεί και στο κεφάλαιο ένα, μπορεί να μην ταυτίζονται αλλά ενώνονται μεταξύ τους όταν στις δραστηριότητες της παραοικονομίας δεν πληρώνουμε φόρους.

Οι συγγραφείς λοιπόν είχαν δυνατότητα εισόδου στα εξής δύο ήδη δεδομένων: το πρώτο ήταν ένα τεράστιο δείγμα πολυδιάστατων δεδομένων τα οποία αφορούσαν το

πέραςμα πολλών περιόδων στο χρόνο με σημείο αναφοράς τα ίδια άτομα ή/και τις ίδιες επιχειρήσεις που αφορούσαν φορολογικές δηλώσεις που δεν είχαν ελεγχθεί και είχαν υποβληθεί μεταξύ των ετών 2006 έως 2010, το οποίο δόθηκε υπό ανώνυμη μορφή από το αρμόδιο τμήμα του Υπουργείου Οικονομικών. Το δεύτερο είδος δεδομένων είναι εκείνο των συνθηκών διαβίωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Union Surveys of Income and Living Conditions, EU-SILC) τα οποία ασχολούνται με τα έτη 2006 έως 2010. Τα συγκεκριμένα δεδομένα αφορούν στοιχεία για τα ατομικά εισοδήματα και τα δημογραφικά στοιχεία ενός μεγέθους κοντά στο 0,16% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας, με τις φορολογικές δηλώσεις να αφορούν το ποσοστό του 3,6% του συνολικού πληθυσμού. Οι μελετητές συσχέτισαν τα στοιχεία που αφορούσαν την μελέτη εισοδήματος με εκείνη των φορολογικών δηλώσεων με βασική προϋπόθεση ότι οι πολίτες που φορολογούνται και δεν εμφανίζουν μέρος του εισοδήματος τους στις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες, υπάρχει πιθανότητα να ομολογήσουν σε κάποιο τρίτο άτομο ένα μεγαλύτερο ποσό από αυτό που δήλωσαν.

Ένα εκ των σημαντικότερων συμπερασμάτων στα οποία κατέληξε η συγκεκριμένη έρευνα είναι το τελικό στάδιο εκτιμήσεως του μεγέθους της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα. Όπου βασιζόμενοι στα στοιχεία και τους υπολογισμούς που πραγματοποιήθηκαν το μέσο ποσοστό απόκρυψης εισοδημάτων για το 2009 είναι του ύψους του 12,2% , όπου με την σειρά του προκαλεί ζημιές εσόδων από φόρους εισοδήματος των φυσικών προσώπων της τάξεως του 29,7%. Συμπερασματικά το ύψος της φοροδιαφυγής για το έτος 2009 αγγίζει το ποσοστό του 1,9% του ΑΕΠ.

Ένα ακόμη συμπέρασμα το οποίο προκύπτει από την παραπάνω έρευνα είναι ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής είναι πολύ υψηλό όταν αφορά αυτοαπασχολούμενους συγκριτικά με τα εισοδήματα που έχουν να κάνουν με μισθούς και συντάξεις. Απεδείχθη δε ότι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής μεγαλώνει ακόμα περισσότερο την ανισότητα μεταξύ των εισοδημάτων και προκαλεί ελάττωση της προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος.

2.5 Η παραοικονομία στην Ελλάδα

Το φαινόμενο της παραοικονομίας παρουσιάζεται στο πέραςμα των χρόνων ως ένα εκ των βασικότερων διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας. Οι πρώτες αξιοσημείωτες προσπάθειες μέτρησης της παραοικονομίας στη χώρα μας πραγματοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 80'. Ένας εκ των πρώτων ερευνητών της ήταν ο Παυλόπουλος, σύμφωνα κατά τον οποίο το 1984 το 28,6% του Α.Ε.Π.

αντικατόπτριζε την παραοικονομία της χώρας (Παυλόπουλος, 1987). Στις πρώτες θέσεις αναφορικά με την κλαδική κατανομή της παραοικονομίας οι κλάδοι εκείνοι των κατασκευών και των κατοικιών με 71% και 91% του καταγραφόμενου Α.Ε.Π. αντίστοιχα καταλαμβάνουν τις δύο πρώτες θέσεις και ακολουθεί ο τομέας των διάφορων υπηρεσιών με 64,9% του Α.Ε.Π. (Ι.Ο.Β.Ε., 2001)

Σχεδόν δέκα χρόνια αργότερα το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (Κ.Ε.Π.Ε.) ανακάλυψε ότι η παραοικονομία το 1982 και το 1988 έφτασε το 27,6% και 34,6% του Α.Ε.Π. αντίστοιχα. Σε αντίθεση με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Παυλόπουλο, οι Ράπανος, Κανελλόπουλος και Κουσουλάκος συμπέραναν ότι οι τομείς της εκπαίδευσης και υγείας είναι εκείνοι με το μεγαλύτερο ποσοστό παραοικονομίας ενώ εκείνος των κατασκευών απαντάται σε πολύ χαμηλότερα (Κανελλόπουλος, Κουσουλάκος, & Ράπανος, 1995).

Σημαντική αποτελεί και η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Βαβούρα, Καραβίτη και Τσούχλου όπου ασχολήθηκαν με την παραοικονομία που εμφανίστηκε στην Ελλάδα ανά τα χρόνια. Ειδικότερα τη περίοδο 1958-1967 εμφανίζεται σχετική σταθερότητα όπου η παραοικονομία είχε τιμές κοντά στο 25% του Α.Ε.Π. Εν συνεχεία τη περίοδο 1968-1973 η παραοικονομία εμφανίζει πτωτικές τάσεις αφού από το 24,7% που ήταν το 1968 μειώθηκε στο 19,9% το 1973. Τη περίοδο 1974-1988 το συγκεκριμένο φαινόμενο αρχίζει να εμφανίζει σταδιακή άνοδο με ιστορικά υψηλά για την εποχή της τάξεως του 31,6% το 1987 και το 1988 (Ι.Ο.Β.Ε., 2001) (Βαβούρας, Καραβίτης, & Τσουχλού, Η παραγωγική διαδικασία στο δημόσιο τομέα και η αύξηση των δημοσίων δαπανών: Η περίπτωση της Ελλάδας, 1990).

Αξιοσημείωτη είναι και η διατύπωση σχετικά με το μέσο ρυθμό αύξησης της επίσημης οικονομίας και της παραοικονομίας όπου έχουν αντίθετες πορείες. Πιο συγκεκριμένα ο ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. την περίοδο 1969-1973 συνδυάστηκε με ελάττωση του ρυθμού αύξησης της παραοικονομίας. Με το πέρας της πετρελαϊκής κρίσης η Ελληνική οικονομία δεν είχε την δυνατότητα να επαναφέρει τους ίδιους ρυθμούς ανάπτυξης του Α.Ε.Π. Ταυτόχρονα παρατηρήθηκε εμπειρικά ότι η παραοικονομία προχωρά παράλληλα με το ρυθμό μεταβολής της απόκλισης του πραγματικού εισοδήματος από το αναμενόμενο. Εν κατακλείδι προκύπτει το εξής, οι μη υψηλοί ρυθμοί Α.Ε.Π. συνδέονται με υψηλές προσδοκίες και σε συνδυασμό με την συνεχώς αυξανόμενη φορολογική επιβάρυνση ευνοούν την παραοικονομία.

Συγκρινόμενη με αποτελέσματα και άλλων ερευνών, το μέγεθος της παραοικονομίας όπως διαφαίνεται και από το οικονομετρικό υπόδειγμα της

Νεγρεπόντε-Δελιβάνη φαίνεται περιορισμένη. Τα γενικότερα όμως συμπεράσματα, αναφορικά με την τάση δεν αποκλίνουν σημαντικά. Το φαινόμενο της παραοικονομίας ως ποσοστό του Α.Ε.Π. έχει σταθερή ανοδική πορεία το χρονικό διάστημα 1977-1985. Καθ' όλο το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα το Α.Ε.Π. ήταν 11% μεγαλύτερο από αυτό που καταγραφόταν επίσημα. Τα χρονικά έτη 1977-1985, το ποσοστό αυτό ήταν κατά μέσο όρο 15% και τα τέσσερα τελευταία χρόνια της περιόδου ήταν 22% μεγαλύτερο του επίσημου στατιστικού Α.Ε.Π. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κλάδος των βιομηχανιών ταξινομημένοι ανάλογα με τα ποσοστά ευκαιρίας εργασίας στην παραοικονομία. Τα σχετικά αποτελέσματα είχαν ως εξής, η ευκαιρία εργασίας στην παραοικονομία μέσω του βιομηχανικού κλάδου στην Ελλάδα ήταν 74% σε αντίθεση με την Μ. Βρετανία που ήταν μόλις 30,9%. Ερμηνεύοντας το συγκεκριμένο συμπέρασμα παρατηρείται ότι το μέγεθος ευκαιρίας για παραοικονομία στην Ελλάδα είναι 45% υψηλότερο από τη Μ. Βρετανία.

Πίνακας 2. 1 Τρόποι μέτρησης της παραοικονομίας

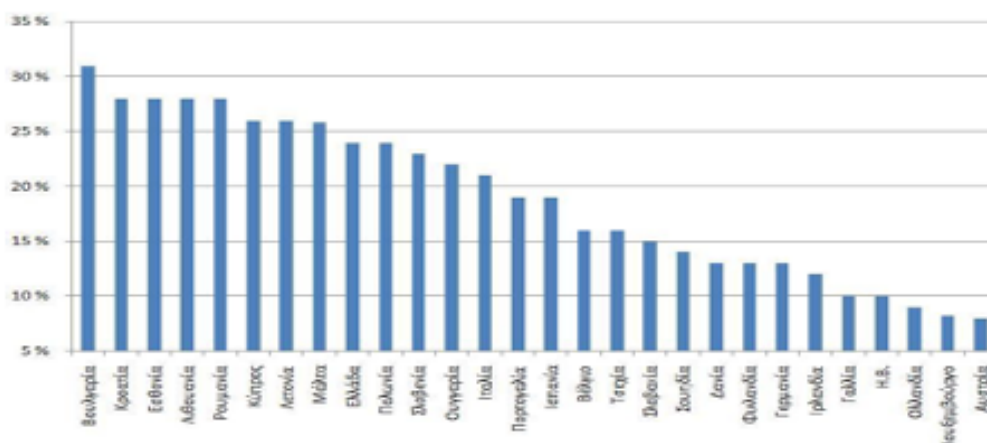
	Παυλόπουλος	Βαβούρας Καραβίτης Τσουχλού	Ομάδα ΚΕΠΕ	Νεγρεπάντη- Δελιβάνη
1958-1968		24,92%		
1969-1973		21,81%		
1974-1988		25,36%		11,14%*
1982		25,48%	27,6%	15,88%
1984	28,6%	27,82%		18,93%
1985		28,02%		20,61%
1986		29,40%		
1987		31,65%		
1988		31,62%		

Πηγή: (Δελιβάνη, 1991), (Βαβούρας, Καραβίτης, & Τσουχλού 1990) (Κανελλόπουλος, Ράπανος, Κωστή, & & Μακροπούλου, 1995)

Πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα βρίσκεται ανάμεσα στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα μεγαλύτερα παραοικονομίας. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι στη χώρα μας την περίοδο 2003-2015 η παραοικονομία άγγιζε το ποσοστό του 25% κατά μέσο όρο του Α.Ε.Π., σε σύγκριση με το 19% κατά μέσο όρο και 20% στην Ένωση (Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, 2017). Η Ελλάδα λοιπόν αποτελεί μία από τις υψηλότερες σε ποσοστά παραοικονομίας χώρες της Ευρώπης. Η παραοικονομία έχει ως φυσικό αποτέλεσμα τις άμεσες συνέπειες δημοσιονομική πολιτική της εκάστοτε χώρας, διότι ελαττώνονται σημαντικοί πόροι του δημοσίου και

παράλληλα μειώνεται η παραγωγικότητα, αφού απουσιάζουν οι οικονομίες κλίμακας και οι επενδύσεις. Πιο συγκεκριμένα μια αύξηση των φόρων με ταυτόχρονη ύπαρξη παραοικονομίας ελαττώνει σε βάθος χρόνου περισσότερο το Α.Ε.Π. σε σχέση με μία ενδεχόμενη αύξηση των φόρων απουσία αυτής. Ειδικότερα η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Ε.Ε.Α. εμφανίζει πως οποιαδήποτε αύξηση των εσόδων κατά μία ποσοστιαία μονάδα ελαττώνει το Α.Ε.Π. κατά 2,8% στην περίπτωση που υπάρχει παραοικονομία και κατά 1,5% όταν δεν υπάρχει. Ο λόγος πραγματοποίησης αυτού το φαινομένου είναι ότι με την αύξηση των συντελεστών φορολόγησης τα άτομα έχουν πλέον το κίνητρο να κινηθούν σε δραστηριότητες της παραοικονομίας. Γίνεται ευκόλως αντιληπτό ότι χωρίς παραοικονομία στη χώρα οι συντελεστές φορολόγησης θα εφαρμόζοντα πολύ χαμηλότερα. Η Ελλάδα θα είχε την δυνατότητα να πετύχει τους δημοσιονομικούς της στόχους νωρίτερα με αποτέλεσμα η ύφεσης να διαρκούσε λιγότερο. Τονίζεται ότι θα ήταν δυνατόν να αποφευχθεί η ελάττωση του Α.Ε.Π. της έως και 7%. Έτσι κρίνεται αναγκαίο κατά τις περιόδους δημοσιονομικής προσαρμογής το φαινόμενο της παραοικονομίας να λαμβάνεται σοβαρά στα υπόψη για την ενδεχόμενη οικονομική πολιτική που θα εφαρμοστεί (Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, 2017).

Στο ακόλουθο διάγραμμα, εξετάζεται το ύψος της εκτιμωμένης παραοικονομίας, ως ποσοστό του Α.Ε.Π., το 2013, στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

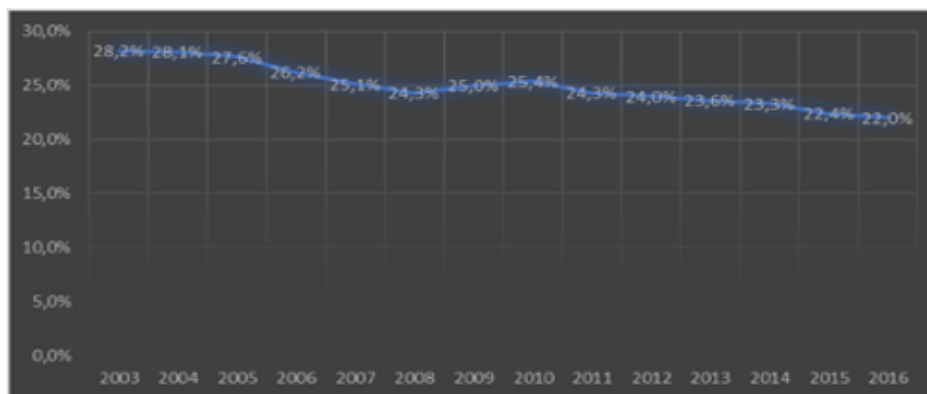

Πηγή: Πετράκης, Ε., Π., (2013)

Διάγραμμα 2. 1 Παραοικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2013

Όπως αποτυπώνεται και άνωθεν η θέση της χώρας μας είναι στην νούμερο εννέα, με την Βουλγαρία να αποτελεί πρωταθλήτρια στο φαινόμενο της παραοικονομίας.

Ο Schneider (Schneider F., 2016) , ερεύνησε και αποτίμησε την παραοικονομία που δημιουργήθηκε κατά τα έτη 2003-2016 στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα αποτελέσματα για την χώρα μας έχουν ως εξής:

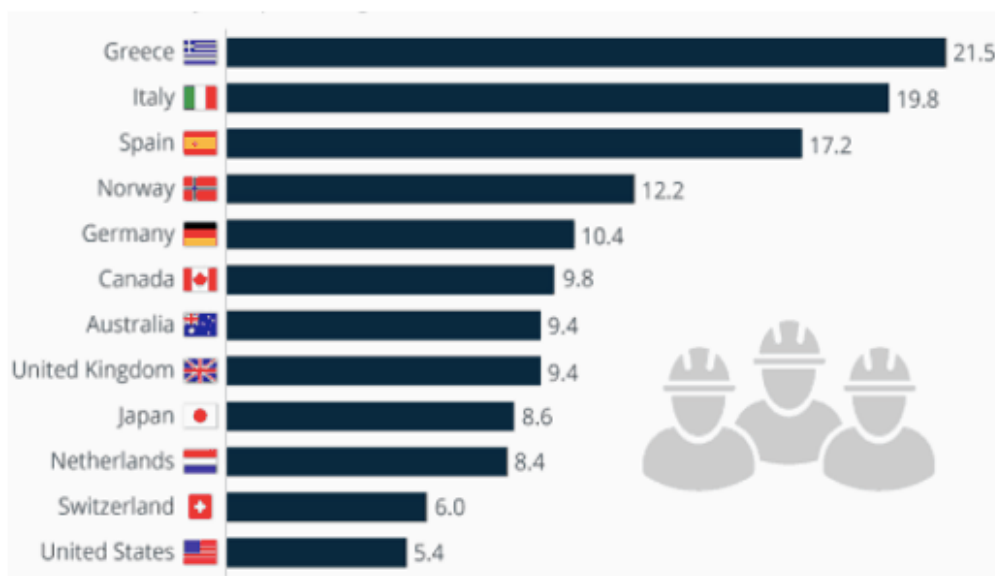
Πηγή: Schneider F, (2016)

Διάγραμμα 2. 2 Παραοικονομία στην Ελλάδα 2003-2016

Πηγή: Schneider F, (2016)

Σύμφωνα με τα στοιχεία του διαγράμματος, βλέπουμε ότι από το έτος 2003 έως και το έτος 2008, το φαινόμενο της παραοικονομίας στην χώρα μας εμφανιζόταν σε υψηλά επίπεδα, έπειτα βέβαια σημειώθηκε κάμψη. Με την έναρξη της κρίσης στην χώρα μας από το έτος 2008 η παραοικονομία ξεκίνησε για ακόμα μια φορά να εμφανίζει αυξητικές τάσεις, μόνο για 2 έτη αυτή την φορά, καθώς μετέπειτα παρουσιάζει και πάλι μια μικρή ελάττωση.

Το 2017, η παραοικονομία στην χώρα μας προκαλούσε ζημίες στο κράτος ύψους 21,5% του Α.Ε.Π., ποσοστό το οποίο αποτελούσε το υψηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με συνέπεια να χαθούν δημόσια έσοδα μεγέθους 35,09 δισεκατομμυρίων ευρώ ετησίως (The National Herald, 2017)

Πηγή: Greek City Times, (2017)

Διάγραμμα 2. 3 Η παραοικονομία σε επιλεγμένες χώρες του κόσμου το 2017

Πηγή: Greek City Times, (2017)

Την στιγμή που στην χώρα μας το έτος 2017 η παραοικονομία βρισκόταν στο 21,5% του Α.Ε.Π. στις Η.Π.Α. το αντίστοιχο ποσοστό ήταν της τάξεως του 5,4% και στην Ελβετία 6%, αντίστοιχα.

Η παραοικονομία δεν αποτελεί όμως ένα πρόσφατο φαινόμενο του 21^{ου} αιώνα, υφίσταται σε όλες τις χρονικές περιόδους του ελληνικού κράτους, όπως χαρακτηριστικά μας δείχνουν και οι ακόλουθες μελέτες:

Μέγεθος της παραοικονομίας διαφέρει από χώρα σε χώρα ή ακόμη και από περιοχή σε περιοχή, έτσι είναι λογικό και αναμενόμενο να διαφέρει και από μελέτη σε μελέτη. Κατά τους Ιωάννη Παλαιολόγο και Γεωργίου Κασσάρ το ποσοστό του συγκεκριμένου φαινομένου στην χώρα μας ως ποσοστό του Α.Ε.Π. αγγίζει το 1/3 του συνόλου της ελληνικής οικονομίας.

Πίνακας 2. 2 Παραοικονομία ως ποσοστό του Α.Ε.Π

Χώρα	Παραοικονομία ως ποσοστό του ΑΕΠ	
	1989/1990	1999/2000
Ελλάδα	22,6	28,7
Ιταλία	22,8	27,1
Πορτογαλία	15,9	22,7
Ισπανία	16,1	22,7
Βέλγιο	19,3	22,2
Σουηδία	15,8	19,2
Φιλανδία	13,4	18,1
Δανία	10,8	18,0
Γερμανία	11,8	16,0
Ιρλανδία	11,0	15,9
Γαλλία	9,0	15,2
Βρετανία	9,6	12,7
Ιαπωνία	8,8	11,2
ΗΠΑ	6,7	8,7
Ελβετία	6,7	8,6
Μέσος όρος	12,6	16,8

Πηγή: (Παλαιολόγος & Κασσαρ, 2003)

Όπως αναφέρει και ο Τάτσος μαζί με τους συνεργάτες του (Τάτσος, 2001) το μέγεθος της παραοικονομίας στην χώρα μας για την χρονιά 1997 εκτιμούνταν σε ποσοστά κοντά στο 36,7% του συνολικού Α.Ε.Π. Από τον ίδιο τονίζεται ότι ο ρυθμός εξέλιξης της παραοικονομίας ήταν σε μεγαλύτερα επίπεδα από εκείνο της επίσημης οικονομίας.

Μελετητές όπως ο Κανελλόπουλος και οι υπόλοιποι συνεργάτες του (Κανελλόπουλος, Κουσουλάκος, & Ράπανος, 1995) ανακάλυψαν ότι το ποσοστό της παραοικονομίας κυμαίνεται πλησίον του 35% του Α.Ε.Π., πιστεύοντας μάλιστα ότι αποτελεί το ελάχιστο όριο.

Σύμφωνα με μελέτη της ΔιαΝΕΟσις με θέμα: «Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Η χώρα χρειάζεται λύσεις» (διαΝΕΟσις, 2017) η παραοικονομία

εκτιμάται ότι ανέρχεται στο ποσό των 40 δισ. ευρώ, με τα 2/3 εξ αυτών να είναι συνέπεια της αδήλωτης εργασίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ότι για τη χρονική περίοδο 1999-2010 η παραοικονομία χώρας μας βρισκόταν κοντά σε ποσοστά του 27% του ΑΕΠ, ενώ το 2015 εκτιμάται ότι άγγιξε το 22,4% του ΑΕΠ.

Με βάση τα στοιχεία που αναρτήθηκαν από την σχετική έρευνα το φαινόμενο της παραοικονομίας έχει αυξητικές τάσεις λόγω των συναλλαγών με μετρητά σε συνδυασμό με την αντίσταση στις ηλεκτρονικές πληρωμές. Από το σύνολο των μελετών εξάγεται το συμπέρασμα ότι το φαινόμενο της παραοικονομίας στην χώρα μας βρίσκεται μεταξύ 20% και 30% του ΑΕΠ αποτελώντας και ένα από τα μεγαλύτερα στην Ε.Ε. Αυτό διαφαίνεται εξάλλου και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο όπου παραοικονομία ανέρχεται στα 2,1 τρισ. ευρώ και ενδυναμώνεται, όπως και στην Ελλάδα, με την συχνή και καθημερινή χρήση μετρητών.

Επιπρόσθετα μία ακόμα σχετική έρευνα με τίτλο “Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options” (Kelmanson, Kirabaeva, Medina, Mircheva & Weiss, 2019) που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.) δείχνει το μέγεθος της παραοικονομίας που εκτυλίσσεται στην χώρα μας. Στην συγκεκριμένη έρευνα διαφαίνεται ότι το μέγεθος της παραοικονομίας είναι αξιοπρόσεχτο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και οι τιμές οι οποίες λαμβάνει είναι από 10% στις χώρες με τις χαμηλότερες τιμές και αγγίζει έως 40% του Α.Ε.Π. στις υψηλότερες. Η χώρα μας βρίσκεται περίπου στο 30% με συνέπεια να έχει αρνητικά αποτελέσματα στην φορολογία, τις κοινωνικές σχέσεις και την απασχόληση. Το μέσο ποσοστό της παραοικονομίας στις ευρωπαϊκές χώρες παρέμεινε σε γενικά επίπεδα στατική στα μέσα της δεκαετίας του 2000. Στην πλειοψηφία των χωρών το φαινόμενο αυτό διογκώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 (π.χ. σε Κροατία, Κύπρο, Ελλάδα, Σερβία), ενώ σε άλλες ελαττώθηκε (Τσεχική Δημοκρατία, Μακεδονία). Ακόμη υπήρξαν πολλές χώρες όπου η παραοικονομία μεγάλωσε κατά βάση περίοδο 2008-2010 και στη συνέχεια μειώθηκε πριν από την κρίση. Τα επίπεδα παραοικονομίας συναντώνται σε μικρότερο βαθμό στις πιο ανεπτυγμένες χώρες.

Η Ελλάδα αποτελεί μια εκ των χωρών που είχαν διόγκωση της παραοικονομίας, ειδικά τα χρόνια όπου δημιουργήθηκε η κρίση. Πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα ελαττώθηκε ελάχιστα τα τελευταία χρόνια, παρόλα αυτά παραμένει σε υψηλά επίπεδα της τάξεως του 30%, που είναι αρκετά υψηλό. Να τονισθεί ότι για τον προϋπολογισμό του 2020 η κυβέρνηση έχει προσθέσει μέτρα διεύρυνσης της φορολογικής βάσης και

περιορισμού της παραοικονομίας, με τρόπους όπως είναι η αύξηση της χρήσης πλαστικού χρήματος και οι έλεγχοι για τη φορολόγηση AirBnB.

Πίνακας 2. 3 Εκτιμώμενη παραοικονομία 2000-2016

Appendix III. MIMIC Estimation Results

Table. Shadow economy estimates*

Country	Code	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Albania	ALB	27.8	28.9	28.5	28.2	28.6	29.2	29.3	29.0	28.7
Austria	AUT	9.3	8.8	9.2	9.5	9.4	10.0	9.9	9.4	9.4
Belgium	BEL	20.8	21.4	21.8	22.1	21.6	22.2	21.7	21.7	22.4
Bosnia and Herzegovina	BIH	34.1	34.2	35.3	35.3	34.2	33.9	32.5	33.8	34.7
Bulgaria	BGR	36.9	37.3	38.3	37.7	37.1	37.2	36.9	37.2	36.0
Croatia	HRV	33.4	33.4	32.9	35.1	34.5	35.4	34.7	35.1	34.7
Cyprus	CYP	28.6	28.2	28.5	29.5	29.7	29.9	30.4	29.7	29.8
Czech Republic	CZE	18.9	19.0	19.8	19.7	19.2	19.3	19.6	19.4	20.1
Denmark	DNK	17.7	17.4	18.5	18.8	18.4	18.5	18.2	18.1	19.1
Estonia	EST	33.1	33.6	34.4	34.6	34.7	35.2	35.7	34.4	36.8
Finland	FIN	18.1	19.6	19.8	20.4	20.8	20.7	21.2	19.8	20.4
France	FRA	14.3	14.4	14.8	15.4	15.2	15.3	15.4	15.1	15.3
Germany	DEU	15.7	15.7	17.0	17.4	16.6	17.8	17.1	16.4	15.9
Greece	GRC	28.1	28.9	29.4	29.7	30.5	30.0	31.1	30.7	31.0
Hungary	HUN	25.1	25.7	27.4	27.7	26.5	27.9	27.7	26.6	26.6
Iceland	ISL	15.9	15.8	15.9	16.6	16.8	16.7	16.5	16.8	17.0
Ireland	IRL	14.3	15.2	15.6	16.0	15.7	16.2	16.1	16.0	16.6
Italy	ITA	25.6	25.8	26.7	26.9	27.0	28.2	27.3	27.0	27.6
Kosovo	KOS	37.8	36.5	38.9	38.4	38.8	38.6	41.0	37.6	36.3
Latvia	LVA	28.5	28.5	28.6	29.5	28.6	28.7	29.3	29.4	30.9
Lithuania	LTU	33.7	34.7	34.7	35.2	35.3	34.6	34.8	35.2	35.1
Luxembourg	LUX	9.4	9.3	9.1	9.7	9.7	9.7	10.0	9.5	9.7
Macedonia, FYR	MKD	38.2	39.7	38.2	36.5	35.9	38.4	39.9	38.5	33.4
Montenegro	MNE	36.8	37.1	37.8	38.8	38.9	39.0	37.8	38.1	37.2
Netherlands	NLD	12.6	12.6	13.1	13.5	13.8	13.4	12.9	12.9	13.4
Norway	NOR	19.1	20.1	20.7	21.9	20.8	20.2	19.7	20.2	20.6
Poland	POL	27.6	27.4	29.2	29.4	26.3	27.4	27.7	25.4	27.3
Portugal	PRT	23.3	23.7	24.3	24.8	24.8	25.2	24.5	24.5	24.6
Romania	ROM	34.4	33.9	34.4	33.6	32.7	34.8	34.6	35.9	36.0
Serbia	SRB	33.0	32.4	34.2	34.5	33.8	34.4	34.7	35.0	34.8
Slovak Republic	SVK	19.2	18.5	18.4	19.1	19.5	19.9	19.9	19.1	19.0
Slovenia	SVN	27.1	27.9	27.3	29.0	28.3	27.7	27.7	27.8	27.9
Spain	ESP	18.9	19.1	19.5	19.7	19.7	19.9	20.0	19.5	20.8
Sweden	SWE	17.9	18.2	18.6	18.7	18.4	19.9	18.9	18.1	18.1
Switzerland	CHE	9.2	10.2	10.0	10.5	10.2	10.3	10.3	10.2	9.8
Turkey	TUR	29.5	30.5	28.7	28.7	28.8	28.9	29.7	30.7	30.6
United Kingdom	GBR	12.3	12.5	12.9	12.7	12.5	13.4	13.1	13.2	11.9

Country	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Albania	29.0	28.3	27.8	27.8	27.5	27.1	27.5	28.3
Austria	10.4	9.8	9.2	9.3	9.4	9.6	9.7	9.6
Belgium	24.2	22.7	22.8	21.6	21.8	22.0	22.3	22.1
Bosnia and Herzegovina	36.5	35.8	35.4	36.0	35.7	36.3	35.3	34.4
Bulgaria	39.3	39.7	39.0	38.5	38.1	38.0	38.2	37.8
Croatia	36.4	36.6	36.7	36.5	36.7	36.3	36.4	35.0
Cyprus	31.7	31.3	31.3	32.1	32.1	31.9	31.8	30.4
Czech Republic	21.0	21.0	19.1	18.4	18.0	18.0	18.5	19.4
Denmark	20.1	19.2	18.7	17.8	18.4	17.6	19.1	18.4
Estonia	37.2	35.4	33.2	33.1	33.4	32.7	32.9	34.6
Finland	21.7	20.8	20.2	20.2	19.3	20.0	20.8	20.0
France	16.9	15.6	14.9	14.7	14.9	14.5	14.7	15.0
Germany	17.3	17.3	16.3	16.2	15.3	16.1	16.9	16.7
Greece	32.2	31.8	31.3	30.6	30.4	29.8	30.4	30.2
Hungary	27.7	27.8	26.8	25.9	26.0	25.3	26.1	26.9
Iceland	16.6	16.1	15.7	15.6	15.9	16.1	16.3	16.2
Ireland	17.1	16.4	16.1	16.2	16.0	15.4	15.8	15.8
Italy	29.6	28.8	27.9	27.1	26.9	27.6	27.9	27.3
Kosovo	37.1	37.4	38.0	38.8	39.1	39.2	39.8	38.8
Latvia	31.5	29.2	29.6	29.3	29.7	29.8	30.4	29.6
Lithuania	37.9	36.9	35.7	34.6	35.0	35.6	35.7	35.3
Luxembourg	10.0	10.0	10.0	9.6	9.7	9.6	10.1	9.7
Macedonia, FYR	37.4	37.5	38.2	39.2	36.9	36.3	37.2	37.6
Montenegro	38.6	40.2	39.1	40.1	38.7	37.9	37.5	38.2
Netherlands	14.2	13.3	13.9	13.9	13.5	13.2	13.2	13.3
Norway	21.5	20.2	20.7	21.7	21.5	21.1	20.4	20.4
Poland	29.0	28.1	26.6	27.5	26.7	27.6	29.1	27.8
Portugal	26.6	25.7	25.4	25.7	24.6	24.3	24.5	24.5
Romania	37.9	36.6	34.5	35.2	34.9	34.7	34.4	34.8
Serbia	35.9	35.5	35.0	35.7	35.0	34.7	35.2	34.5
Slovak Republic	20.7	21.3	20.1	19.9	19.0	18.2	19.3	19.5
Slovenia	29.8	29.6	28.1	28.4	29.1	27.9	28.1	28.0
Spain	22.5	21.5	21.3	21.1	20.5	20.6	20.7	20.3
Sweden	19.3	18.6	18.5	19.1	19.6	19.6	19.4	18.8
Switzerland	10.1	10.4	10.1	10.4	10.2	10.2	10.5	10.2
Turkey	30.4	29.4	28.8	28.9	29.0	29.3	29.0	29.6
United Kingdom	13.9	12.6	12.6	12.9	12.6	12.9	12.9	12.9

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (2019)

Σε άλλη σχετική έρευνα (Βήμα, 2019) που πραγματοποιήθηκε από το ΣΕΒ ο διευθυντής του εκτίμησε πως το επίπεδο της παραοικονομίας στην χώρα μας άγγιξε το 21% του ΑΕΠ το 2015, όπου την ίδια χρονική στιγμή ο μέσος όρος στην ευρωπαϊκή ένωση ήταν 12,8%, παράλληλα συνυπολόγισε ότι για το έτος 2016 το κράτος είχε ζημιές 6 δισεκατομμύρια ευρώ από την «μαύρη» αποφυγή ΦΠΑ.

Περίπου 5,1 εκατομμύρια φορολογούμενοι πολίτες υπέβαλλαν ετήσιο εισόδημα έως 8.000 ευρώ, με αποτέλεσμα ο φόρος εισοδήματος που τους αναλογεί να είναι μηδέν τόνισε ο γενικός διευθυντής του ΣΕΒ Άκης Σκέρτσος.

Στο Φόρουμ των Δελφών στελέχη με κομβικές θέσεις στον ΣΕΒ και τον ΙΟΒΕ τόνισαν το πόσο αναγκαίο είναι να εδραιωθούν οι ηλεκτρονικές συναλλαγές για την ελάττωση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, αναφέροντας πως με αυτή την τακτική θα δημιουργηθεί μεγαλύτερη φορολογική δικαιοσύνη και θα τονωθεί η υγιής επιχειρηματικότητα.

Ο διευθυντής του ΙΟΒΕ Νίκος Βέττας παρουσίασε πως για το έτος 2015 περισσότεροι από εννέα στους δέκα αγρότες και επτά στους δέκα ελεύθερους επαγγελματίες υπέβαλλαν εισόδημα κάτω του αφορολόγητου ορίου. Ταυτόχρονα, στους μισθωτούς το ποσοστό δηλώσεων που έφταναν έως 9.000 ευρώ άγγιξε το ποσοστό του 47%, πραγματοποιώντας αύξηση κατά 14 μονάδες σε βάθος τεσσάρων ετών.

2.6 Ανακεφαλαίωση

Τα μεγέθη της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής διαφέρουν από χώρα σε χώρα ή ακόμη και από περιοχή σε περιοχή, έτσι είναι λογικό και αναμενόμενο να διαφέρουν και από μελέτη σε μελέτη. Από τις παραπάνω έρευνες μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στην Ελλάδα η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή δεν αποτελεί ένα πρόσφατο φαινόμενο του 21^{ου} αιώνα, υφίσταται σε όλες τις χρονικές περιόδους του ελληνικού κράτους, ωστόσο αποτελεί μια εκ των χωρών που είχαν διόγκωση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, ειδικά τα χρόνια όπου δημιουργήθηκε η κρίση. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα βρίσκεται ανάμεσα στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα μεγαλύτερα ποσοστά παραοικονομίας και φοροδιαφυγής. Έτσι κρίνεται αναγκαίο κατά τις περιόδους δημοσιονομικής προσαρμογής τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής να λαμβάνονται σοβαρά στα υπόψη για την ενδεχόμενη οικονομική πολιτική που θα εφαρμοστεί (Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα έχει ως βασικό σκοπό την καταγραφή των απόψεων των υπαλλήλων της ΑΑΔΕ σχετικά με το ζήτημα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα. Η έρευνα έχει ως βασική επιδίωξη να ασχοληθεί με το βαθμό στον οποίο η νομοθεσία, η εκπαίδευση αλλά και η υπερβολική φορολόγηση σε συνδυασμό με την, πολλές φορές, ατιμωρησία των παραβατών με ποιόν τρόπο επηρεάζουν τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας.

Η έρευνα έχει πραγματοποιηθεί στην ΑΑΔΕ και έχει συμπληρωθεί από τα στελέχη που εργάζονται στους χώρους αυτούς. Ειδικότερα δείγμα της έρευνας αποτέλεσε το ενεργό προσωπικό της Α Δ.Ο.Υ. Αθηνών όπου συμμετείχαν 107 υπάλληλοι από τους συνολικά 154. Θέλουμε να ερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο:

- Πως η πολυπλοκότητα του νόμου δίνει τη δυνατότητα στους παραβάτες να καταφεύγουν στη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;
- Πως η παιδεία επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;
- Πως η υπερβολική φορολόγηση επηρεάζει την παραοικονομία;
- Πως η ατιμωρησία ή οι ελάχιστες ποινές που επιβάλλονται επηρεάζουν την αύξηση αλλά και την εξάπλωση των φαινομένων (σε όλο το φάσμα της ελληνικής οικονομίας);
- Πως η ανεργία επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

3.2 Ερευνητική μέθοδος

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν αρμόδια όργανα της ΑΑΔΕ. Πιο συγκεκριμένα δείγμα της έρευνας αποτέλεσε το ενεργό προσωπικό της Α Δ.Ο.Υ. Αθηνών όπου το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε με την μορφή google form μέσω e-mail, λόγω της μη δυνατότητας φυσικής παρουσίας του covid-19. Για την παρούσα έρευνα, η στατική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η ποσοτική μέθοδος, η οποία αποτελεί την πιο αντικειμενική μορφή έρευνας αφού διεξάγεται κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες. Ως ποσοτική έρευνα ορίζεται η συστηματική διερεύνηση των φαινομένων με τη

συγκέντρωση ποσοτικοποιήσιμων δεδομένων και την εκτέλεση στατιστικών, μαθηματικών ή υπολογιστικών τεχνικών. Σχετικά με την μέθοδο της ποσοτικής έρευνας, ο εκάστοτε ερευνητής πραγματοποιεί αντικειμενικώς την συλλογή των δεδομένων, τα οποία μετατρέπονται σε αριθμητικά ή στατιστικά στοιχεία και έπειτα με τις ακόλουθες στατιστικές διαδικασίες να ερμηνεύει τα υπό μελέτη φαινόμενα. (Καζολέας, 2009) Τα βασικότερα θετικά χαρακτηριστικά της ποσοτικής έρευνας έχουν την εξής μορφή (Καζολέας, 2009):

1. Σταθερότητα και καθόλα εύκαμπτη μορφή
2. Αφορά την συνδεσιμότητα δυο ή περισσοτέρων χαρακτηριστικών για μεγαλύτερο όγκο περιπτώσεων
3. Παρουσιάζει γενικές τάσεις
4. Αφορά - ερευνά σε μεγαλύτερο δείγμα (αντιπροσωπευτικό) του πληθυσμού
5. Οι υποθέσεις που είναι υποθετικές καταχωρούνται με αυστηρότερο και εγκυρότερο έλεγχο (χάρης την χρήση μεγάλου δείγματος).
6. Απαρτίζεται σε καθεστώς μεταβλητών (δηλαδή σε χαρακτηριστικά που διαφοροποιούνται στις περιπτώσεις που περιλαμβάνονται στο δείγμα).
7. Τα χαρακτηριστικά συνδέονται με σκοπό την δημιουργία και εύρεση γενικών τάσεων.
8. Επαληθεύει τις θεωρητικές υποθέσεις και ερωτήματα
9. Αφορά κατά κύριο λόγο τη μέτρηση θεωρητικών εννοιών μέσω εργαλείων, όπως το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο.
10. Ποσοτικές ερευνητικές πρακτικές, που αποσκοπούν τον έλεγχο υποθέσεων της θεωρίας εστιάζοντας κατά κύριο λόγο σε πολύ συγκεκριμένα ερωτήματα που μεταφράζονται στη σύνδεση συγκεκριμένων μεταβλητών
11. Εξάλειψη της μεροληψίας: Αυτή η μέθοδος έρευνας δεν δίνει δυνατότητα για σχόλια προσωπικού επιπέδου ή μεροληψία των αποτελεσμάτων. Τα

αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν είναι αριθμητικά και, ως εκ τούτου, είναι αξιόπιστα στις περισσότερες περιπτώσεις.

3.3 Ερευνητικό εργαλείο

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα ερευνητική διαδικασία είναι η μέθοδος του ερωτηματολογίου και περιλαμβάνει ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής κλειστού τύπου. Η έρευνα με τη βοήθεια του ερωτηματολογίου προτιμάται γιατί οι ερευνητές μπορούν να λάβουν μεγάλο αριθμό απαντήσεων σε μικρό χρονικό διάστημα. Ακόμη, για τη διεξαγωγή της έρευνας και της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων ο χρόνος που απαιτήθηκε ήταν διάρκειας ενός μηνός. Η διάρκεια που χρειάστηκαν για να συμπληρωθεί το κάθε ένα από τα ερωτηματολόγια ήταν περίπου 15 με 20 λεπτά. Αφού συμπληρώθηκαν τα ερωτηματολόγια και κωδικοποιήθηκαν οι απαντήσεις στη συνέχεια καταχωρήθηκαν στο SPSS. Ύστερα από την ανάλυση, εξάχθηκαν οι πίνακες και τα διαγράμματα, για την άμεση κατανόηση μέσω αριθμητικών δεδομένων των όσων προέκυψαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Στατιστική Ανάλυση

4.1 Ανάλυση δείγματος

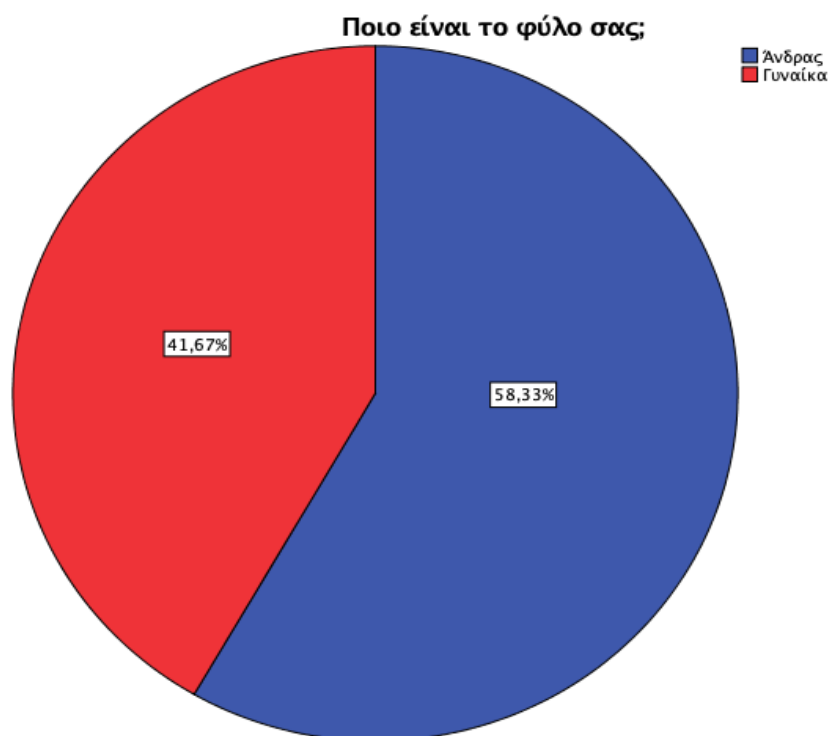
Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου που αναφέρονται σε δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος της έρευνας.

ΦΥΛΟ

Στην παρούσα έρευνα έλαβαν μέρος 108 εργαζόμενοι της Α.Α.Δ.Ε από τους οποίους οι 63 ήταν άνδρες και οι 45 γυναίκες με ποσοστό 58,3% και 41,7% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 1 Φύλο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Άνδρας	63	58,3	58,3	58,3
Γυναίκα	45	41,7	41,7	100,0
Total	108	100,0	100,0	

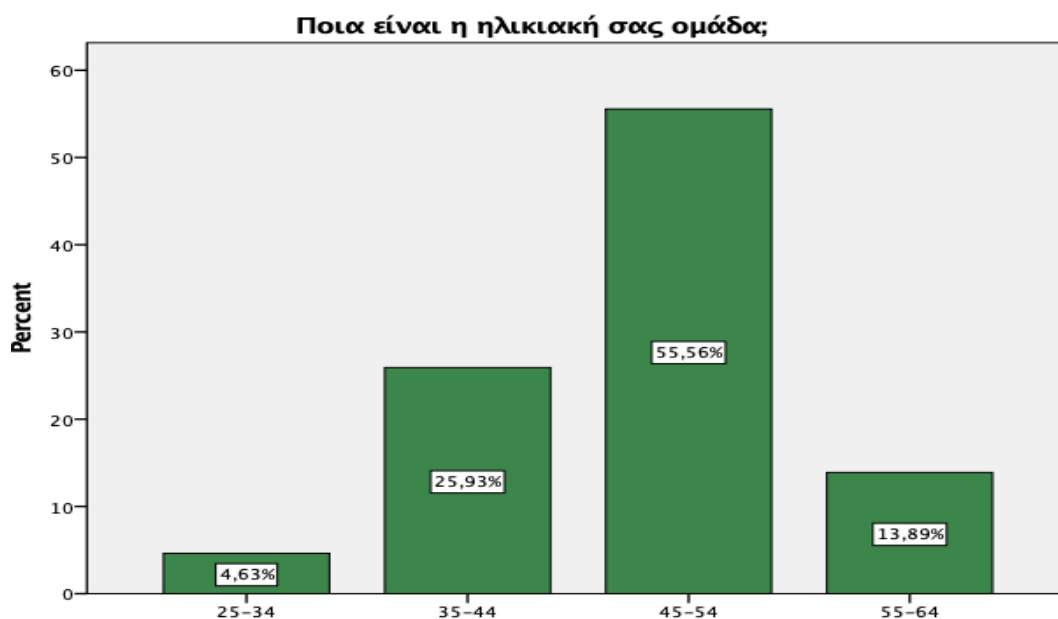
Διάγραμμα 4. 1 Φύλο

ΗΛΙΚΙΑ

Στην ηλικιακή κλίμακα της έρευνας το μεγαλύτερο ποσοστό, 55,6%, κατείχαν οι ηλικίες (45-54). Οι εργαζόμενοι 35-44 ετών αποτελούσαν το 22,9% του δείγματος και εν συνεχεία βρίσκονται οι ηλικίες 55-64 ετών σε ποσοστό 13,9%. Εργαζόμενοι ηλικίας 25-34 ετών απαρτίζουν μόνο το 4,6% των ερωτηθέντων.

Πίνακας 4. 2 Ηλικιακή ομάδα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	25-34	5	4,6	4,6	4,6
	35-44	28	25,9	25,9	30,6
	45-54	60	55,6	55,6	86,1
	55-64	15	13,9	13,9	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

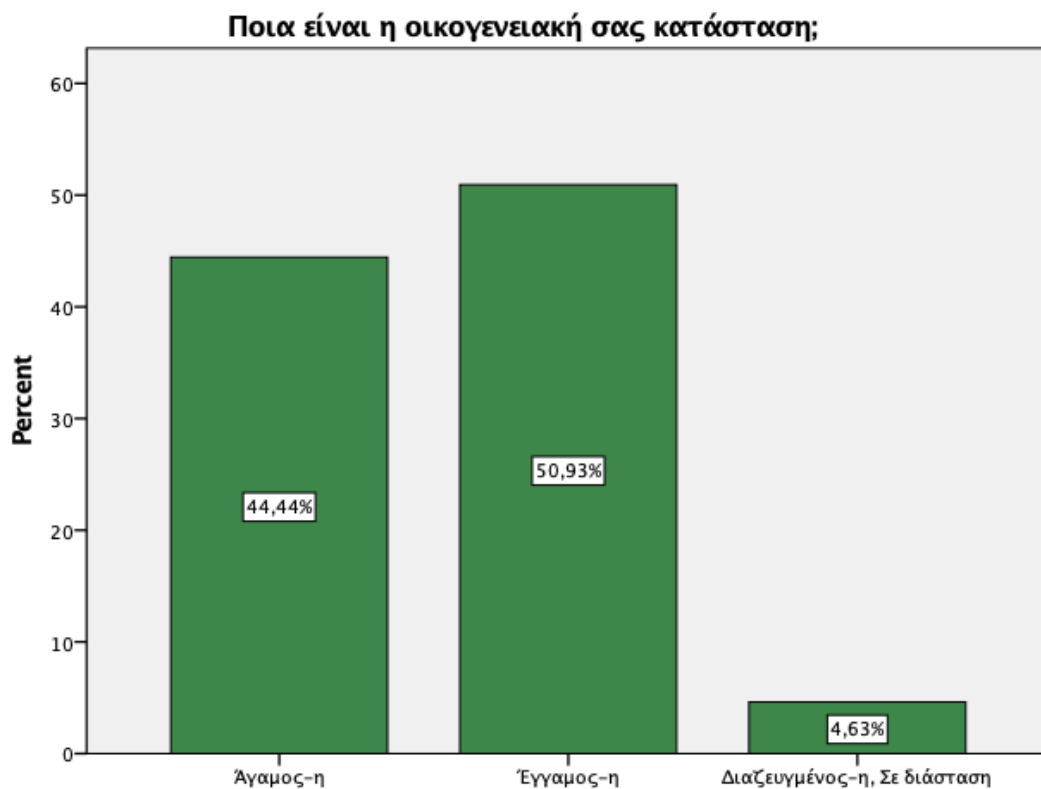
Διάγραμμα 4. 2 Ηλικιακή ομάδα

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση το 50,9% του δείγματος των υπαλλήλων είναι έγγαμοι ενώ το 44,4% άγαμοι. Σε διάσταση βρισκόταν μόλις το 4,6%.

Πίνακας 4. 3 Οικογενειακή κατάσταση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Άγαμος-η	48	44,4	44,4	44,4
Έγγαμος-η	55	50,9	50,9	95,4
Διαζευγμένος-η, Σε διάσταση	5	4,6	4,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

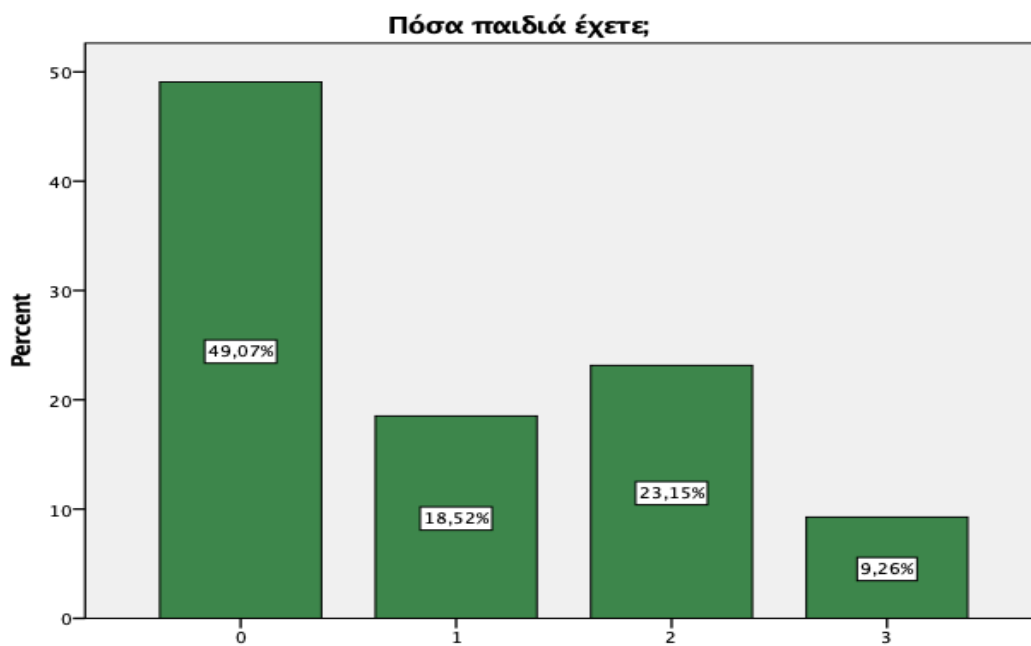
Διάγραμμα 4. 3 Οικογενειακή κατάσταση

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΕΚΝΩΝ

Σχετικά με τον αριθμό των τέκνων το 49,1% είναι άτεκνοι σε αντίθεση με το 18,5% που έχουν ένα παιδί. Σε ποσοτό 23,1% έχουν δύο παιδιά ενώ το 9,3% έχουν τρία παιδιά.

Πίνακας 4. 4 Αριθμός τέκνων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	53	49,1	49,1	49,1
1	20	18,5	18,5	67,6
2	25	23,1	23,1	90,7
3	10	9,3	9,3	100,0
Total	108	100,0	100,0	

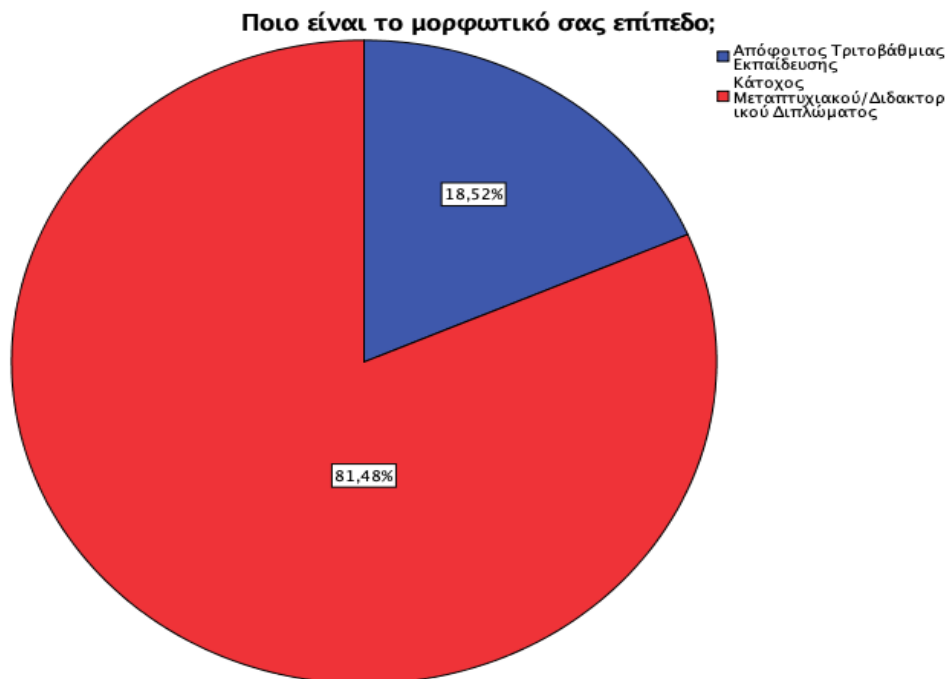
Διάγραμμα 4. 4 Αριθμός τέκνων

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η πλειοψηφία του δείγματος της έρευνας είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού/διδακτορικού διπλώματος με ποσοστό 81,5% και ακολουθούν εκείνοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με ποσοστό της τάξεως του 18,5%. Κανείς εκ των ερωτηθέντων δεν ήταν απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Πίνακας 4. 5 Μορφωτικό επίπεδο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Απόφοιτος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης	20	18,5	18,5	18,5
Κάτοχος Μεταπτυχιακού/ Διδακτορικού Διπλώματος	88	81,5	81,5	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 5 Μορφωτικό επίπεδο

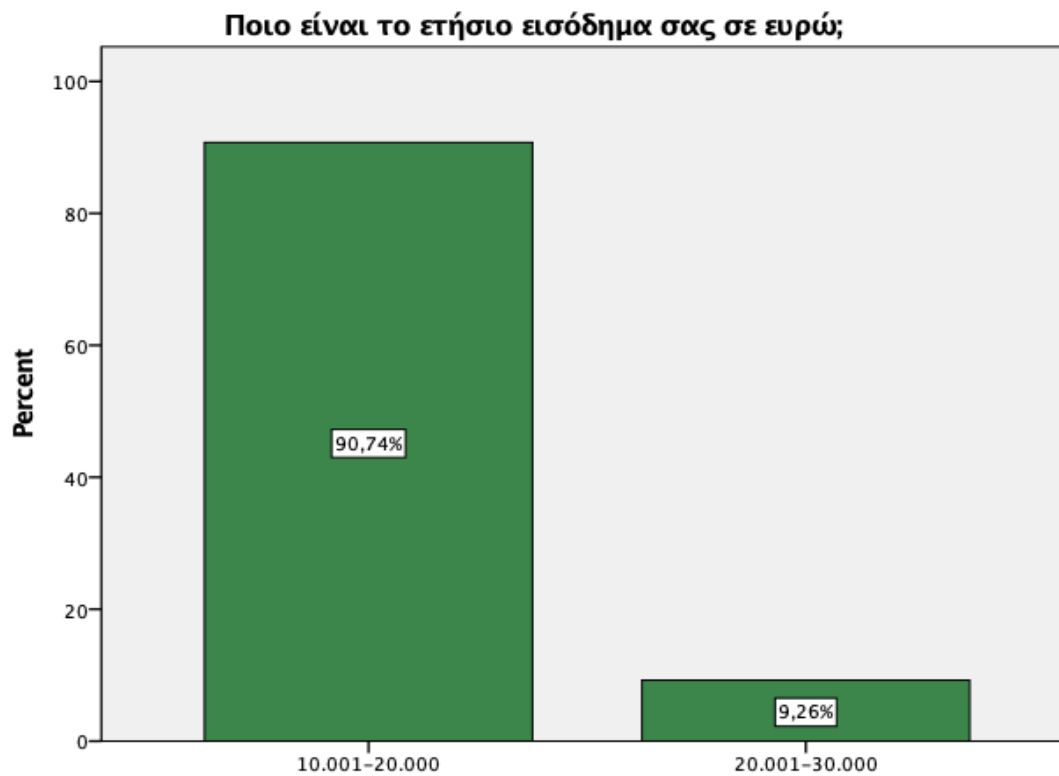
ΕΤΗΣΙΟ ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Στην έρευνα το μεγαλύτερο ποσοστό 90,7% εισπράττει εισόδημα μεταξύ 10.001-20.000 ευρώ ενώ στο 9,3% των ερωτηθέντων το εισόδημα τους είναι μεγαλύτερο των 20.001 ευρώ. Κανένας εκ των ερωτηθέντων δεν παρουσίασε εισόδημα απο τις υψηλότερες οικονομικές κλίμακες.

Πίνακας 4. 6 Ετήσιο εισόδημα

Ποιο είναι το ετήσιο εισόδημα σας σε ευρώ;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 10.001-20.000	98	90,7	90,7	90,7
20.001-30.000	10	9,3	9,3	100,0
Total	108	100,0	100,0	

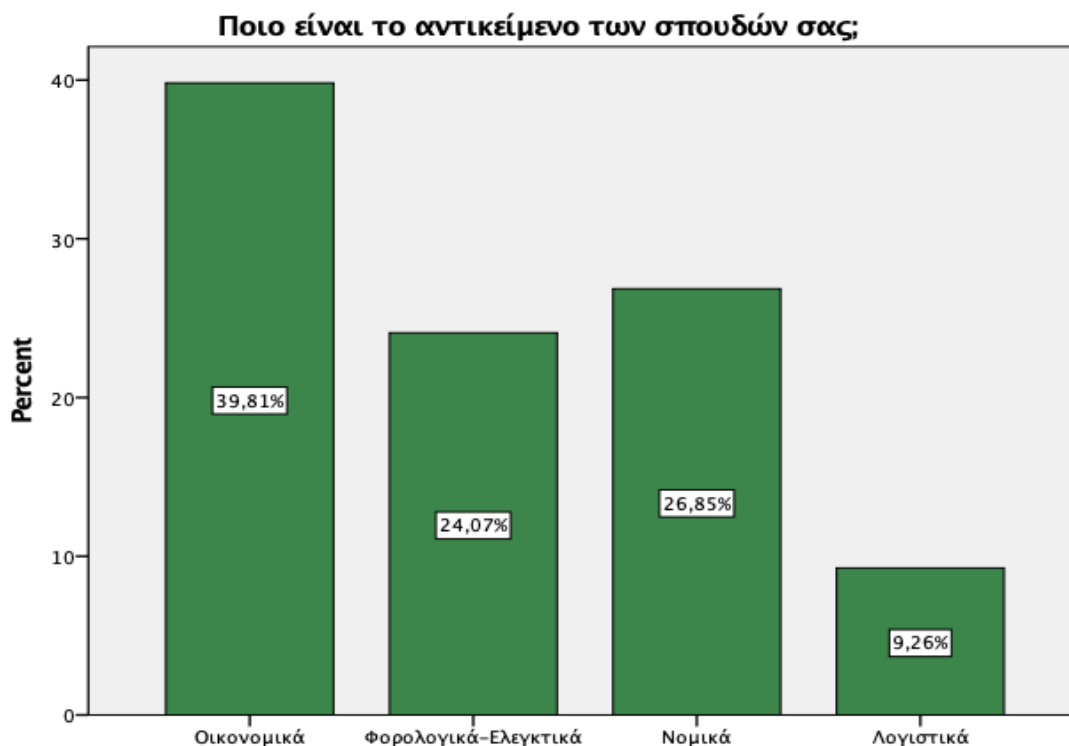
Διάγραμμα 4. 6 Ετήσιο εισόδημα

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ

Στις σπουδές, η συντριπτική πλειοψηφία έχει γνώσεις οικονομικών σε ποσοστό 39,8%. Ακολουθούν οι σπουδές στα νομικά με ποσοστό 26,9%, έπονται εκείνες των φορολογικών-ελεγκτικών με 24,1% ενώ οι υπάλληλοι που έχουν σπουδές πάνω στα λογιστικά ήταν μόλις 9,3%.

Πίνακας 4. 7 Αντικείμενο σπουδών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Οικονομικά	43	39,8	39,8	39,8
Φορολογικά-Ελεγκτικά	26	24,1	24,1	63,9
Νομικά	29	26,9	26,9	90,7
Λογιστικά	10	9,3	9,3	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 7 Αντικείμενο σπουδών

Πίνακες συχνοτήτων

Οι ακόλουθοι πίνακες και τα διαγράμματα εμφανίζουν τα αποτελέσματα των υπόλοιπων ερωτήσεων του ερωτηματολογίου σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες.

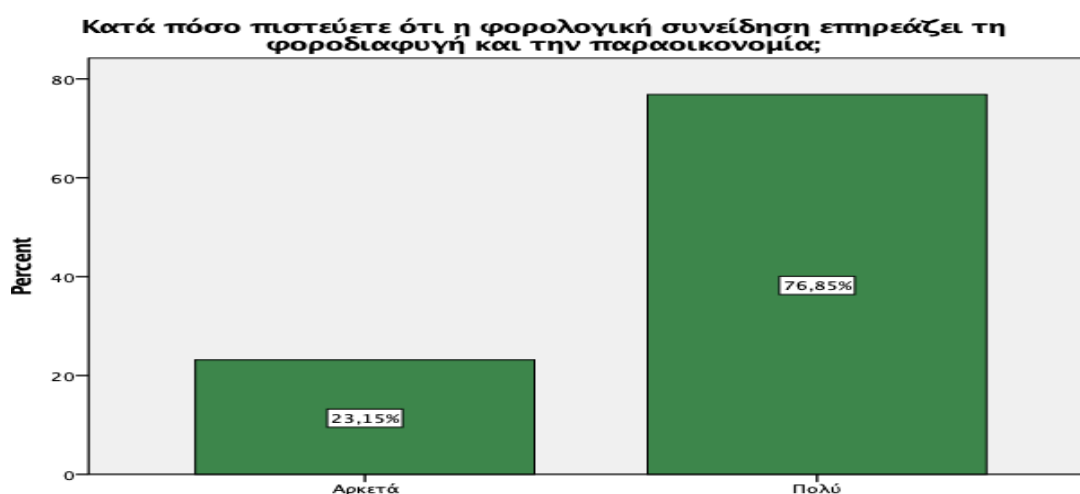
1. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φορολογική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;"

Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες της παρούσας έρευνας, επικρατεί η άποψη σε ποσοστό 76,9% ότι η φορολογική συνείδηση επηρεάζει «πολύ» την παραοικονομία και φοροδιαφυγή, με αμέσως επόμενο το «αρκετά» με ποσοστό 23,1%.

Πίνακας 4. 8 Ο επηρεασμός της Φορολογικής συνείδησης στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φορολογική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Αρκετά	25	23,1	23,1	23,1
Πολύ	83	76,9	76,9	100,0
Total	108	100,0	100,0	

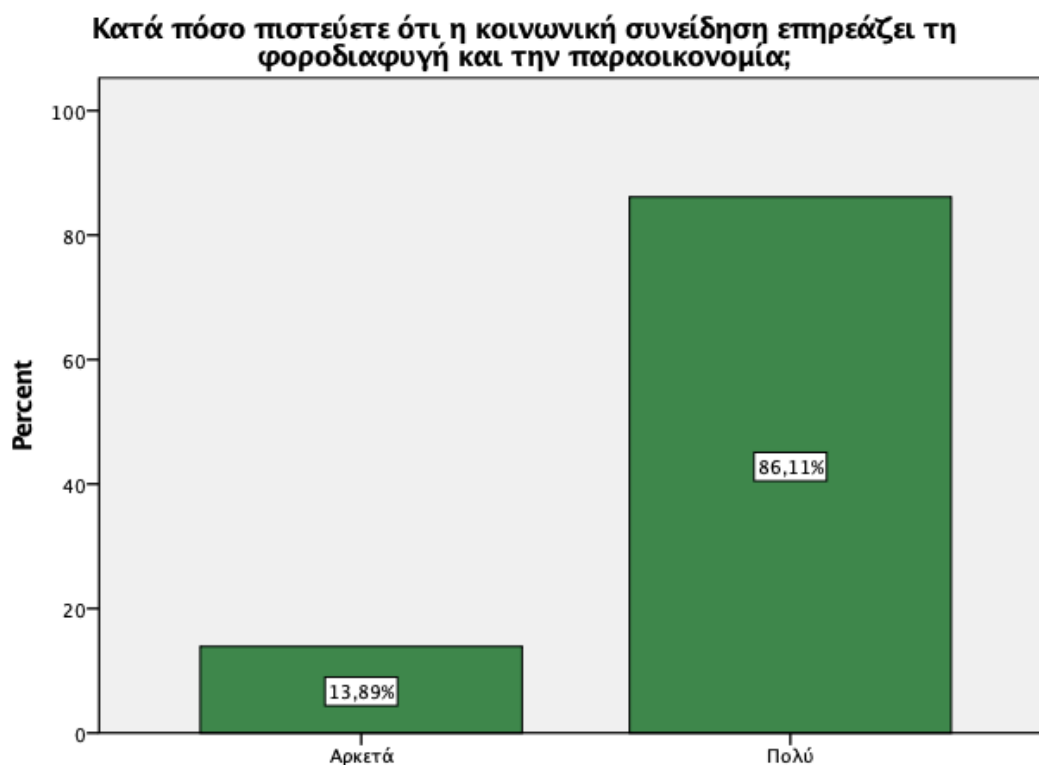
Διάγραμμα 4. 8 Ο επηρεασμός της Φορολογικής συνείδησης στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

2."Κατά πόσο πιστεύετε ότι η κοινωνική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;"

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων με ποσοστό 86,1% απάντησαν ότι η κοινωνική συνείδηση επηρεάζει «αρκετά» τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία, με ελάχιστο ποσοστό της τάξεως του 13,9% εξ αυτών να απαντά «αρκετά».

Πίνακας 4. 9 Ο επηρεασμός της κοινωνικής συνείδησης στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρκετά	15	13,9	13,9	13,9
	Πολύ	93	86,1	86,1	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

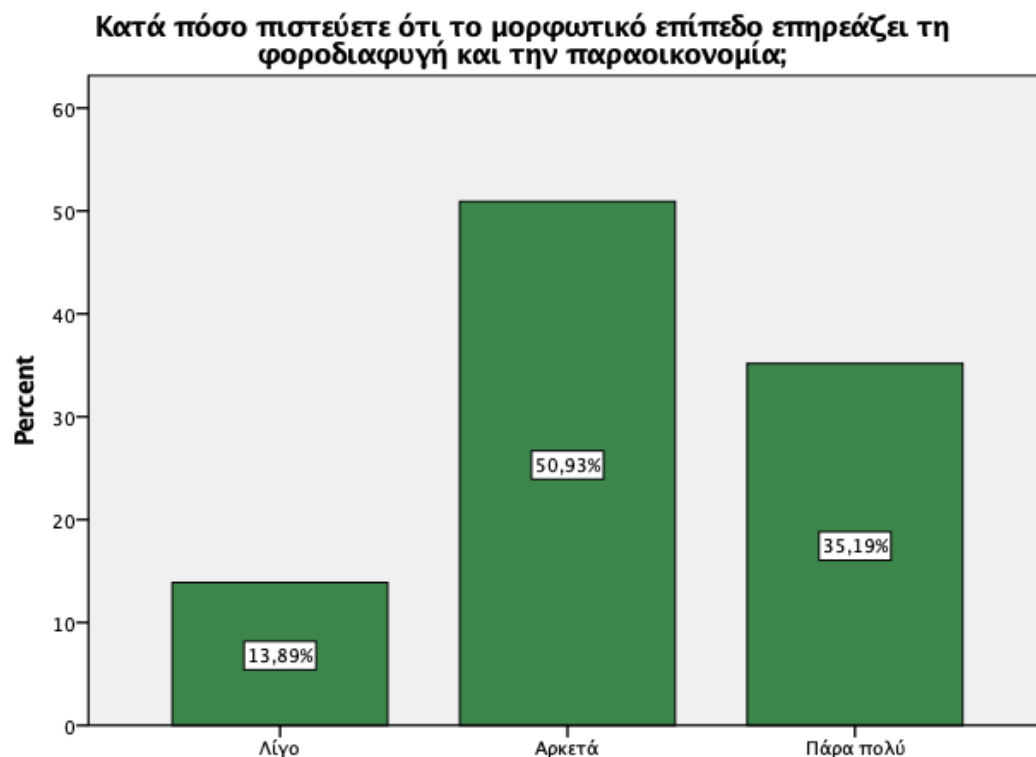
Διάγραμμα 4. 9 Ο επηρεασμός της κοινωνικής συνείδησης στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

3."Κατά πόσο πιστεύετε ότι το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;"

Οι μισοί εκ των ερωτηθέντων απάντησαν ότι το μορφωτικό επίπεδο συμβάλλει στον περιορισμό των δυο αυτών φαινομένων «αρκετά σε ποσοστό 50,9%. Το 35,2% απάντησε «πάρα πολύ» ενώ έχοντας μεγάλη απόκλιση από την πλειοψηφία των απαντήσεων το «λίγο» συγκεντρώνει μόλις 13,9% των απαντήσεων.

Πίνακας 4. 10 Ο επηρεασμός της κοινωνικής συνείδησης στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	15	13,9	13,9	13,9
	Αρκετά	55	50,9	50,9	64,8
	Πάρα πολύ	38	35,2	35,2	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

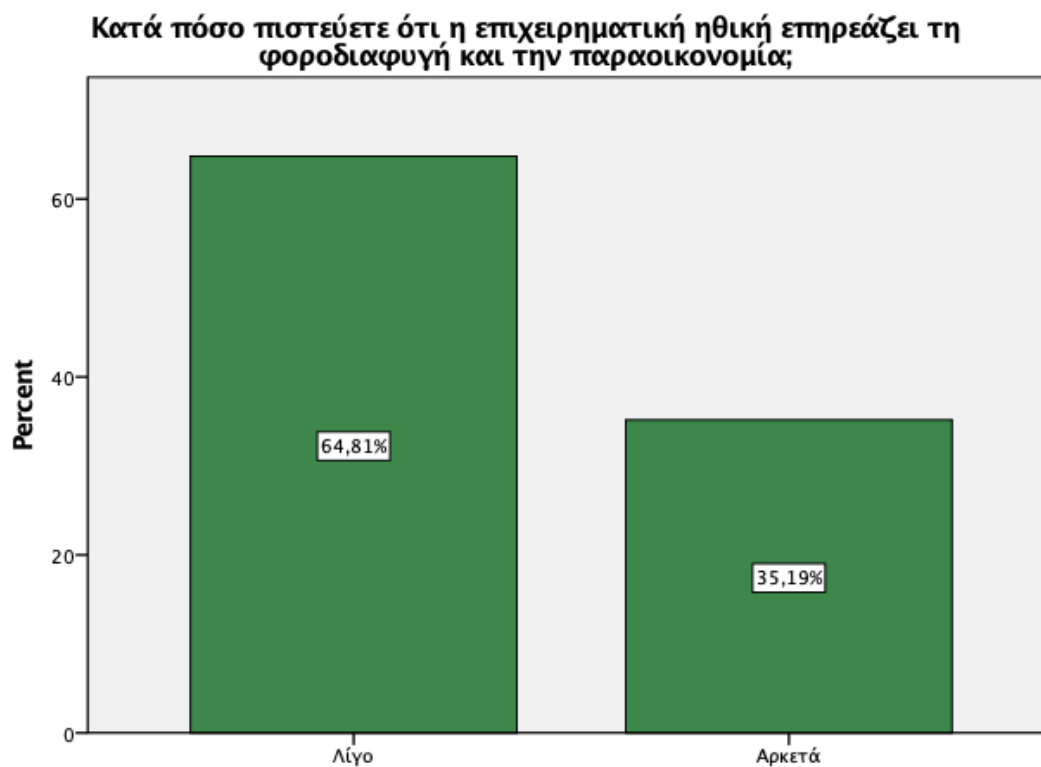
Διάγραμμα 4. 10 Ο επηρεασμός του μορφωτικού επιπέδου στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

4."Κατά πόσο πιστεύετε ότι η επιχειρηματική ηθική επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία; "

Η επιχειρηματική ηθική διαφαίνεται να μην αποτελεί σημαντικό παράγοντα επηρεασμού της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής καθώς το 64,8% θεωρεί ότι επηρεάζει «λίγο» και μόλις το 35,2% «αρκετά».

Πίνακας 4. 11 Ο επηρεασμός της επιχειρηματικής ηθικής στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	70	64,8	64,8	64,8
	Αρκετά	38	35,2	35,2	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

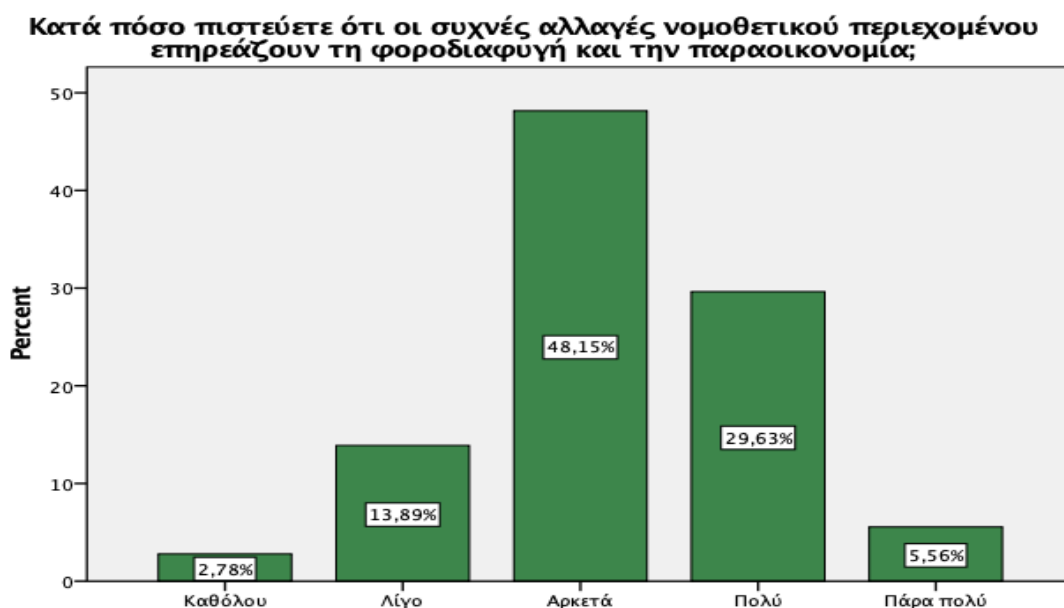
Διάγραμμα 4. 11 Ο επηρεασμός της επιχειρηματικής ηθικής στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

5." Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι συχνές αλλαγές νομοθετικού περιεχομένου επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία; "

Σύμφωνα με την έρευνα, οι αλλαγές νομοθετικού περιεχομένου επηρεάζουν σημαντικά τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία καθώς οι δύο επικρατέστερες απαντήσεις με συγκεντρωτικό ποσοστό 77,7% ήταν το «αρκετά» και το «πολύ» με ποσοστά 48,1% και 29,6% αντίστοιχα. Το υπόλοιπο ποσοστό των απαντήσεων συγκέντρωσε το ισχνό 22,3%.

Πίνακας 4. 12 Ο επηρεασμός των αλλαγών του νομοθετικού περιεχομένου στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	3	2,8	2,8	2,8
Λίγο	15	13,9	13,9	16,7
Αρκετά	52	48,1	48,1	64,8
Πολύ	32	29,6	29,6	94,4
Πάρα πολύ	6	5,6	5,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 12 Ο επηρεασμός των αλλαγών του νομοθετικού περιεχομένου στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

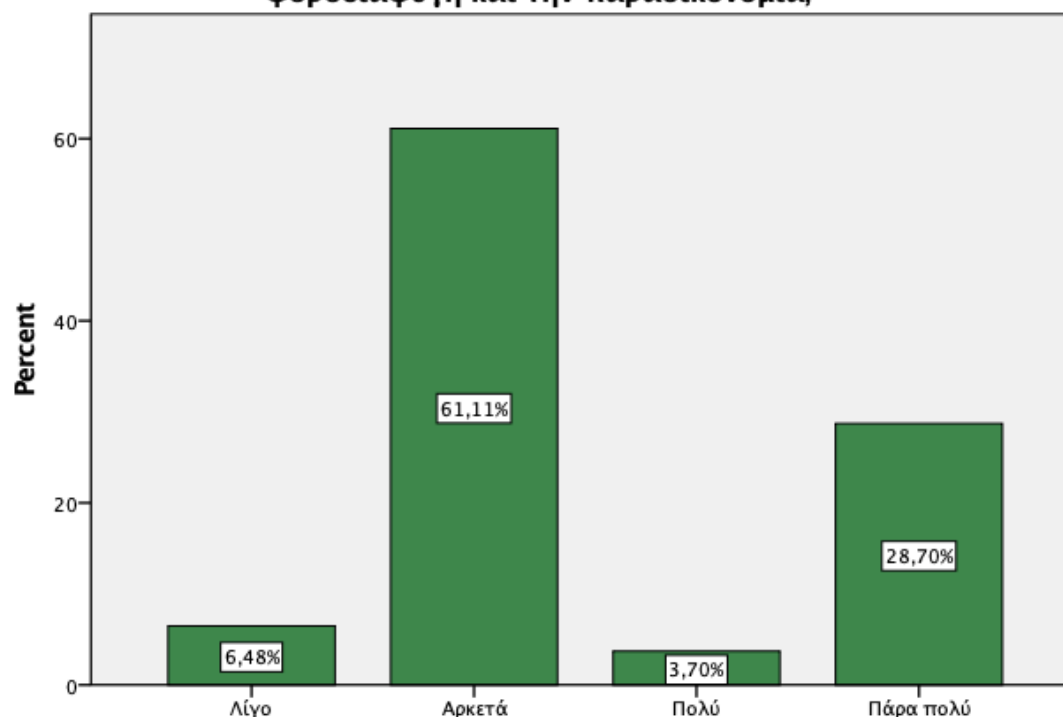
6. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παράθυρα/κενά των νόμων επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία; "

Τα παράθυρα/κενά των νόμων διαφαίνεται να αποτελούν σημαντικό κίνητρο φοροδιαφυγής και παραοικονομίας. Αυτοί που επέλεξαν το «αρκετά» αποτελούν 61,1% του δείγματος και ακολούθως το 28,7% το «πάρα πολύ». Μονοψήφια ποσοστά είχαμε στις απαντήσεις «λίγο» και «πολύ» με ποσοστά 6,5% και 3,7% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 13 Ο επηρεασμός από τα παράθυρα/κενά των νόμων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	7	6,5	6,5	6,5
	Αρκετά	66	61,1	61,1	67,6
	Πολύ	4	3,7	3,7	71,3
	Πάρα πολύ	31	28,7	28,7	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παράθυρα/κενά των νόμων επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

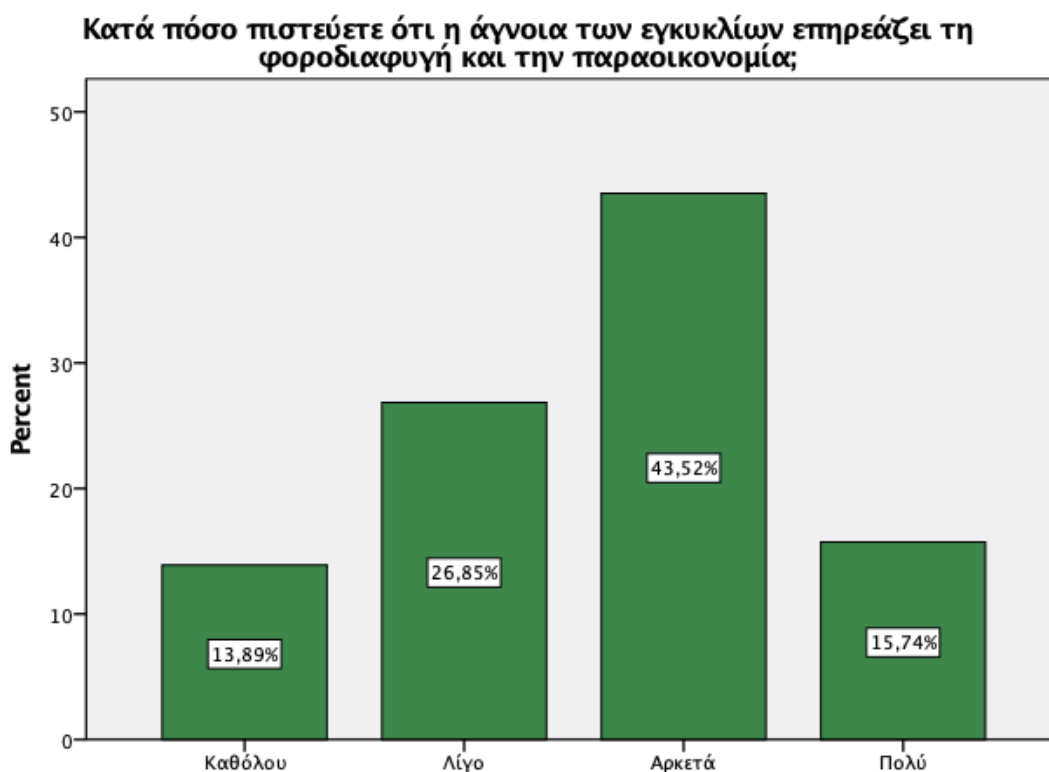
Διάγραμμα 4. 13 Ο επηρεασμός από τα παράθυρα/κενά των νόμων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

7. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η άγνοια των εγκυκλίων επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία; "

Αναφορικά με την άγνοια των εγκυκλίων, ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος με 43,5% υποστηρίζει ότι επηρεάζει «αρκετά» ακολουθώντας το «λίγο» με 26,9%. Το «καθόλου» και το «πολύ» συγκεντρώνουν τα υπολειπόμενα ποσοστά με 13,9% και 15,7% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 14 Ο επηρεασμός της αγνόησης εγκυκλίων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	15	13,9	13,9	13,9
	Λίγο	29	26,9	26,9	40,7
	Αρκετά	47	43,5	43,5	84,3
	Πολύ	17	15,7	15,7	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 14 Ο επηρεασμός της αγνόησης εγκυκλίων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

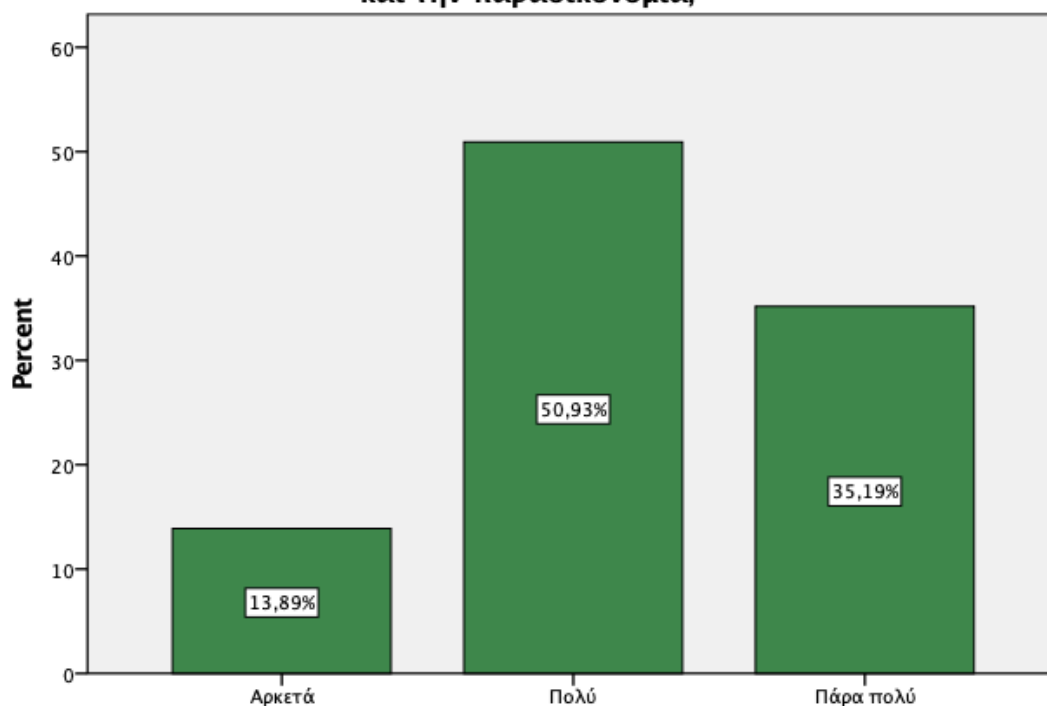
8. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η γραφειοκρατία επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία; "

Σύμφωνα με το δείγμα της έρευνας η γραφειοκρατία επηρεάζει από «αρκετά» έως «πάρα πολύ» τις δυο αυτές έννοιες με τα αντίστοιχα ποσοστά να είναι 13,9%, 50,9% και 35,2%. Κανείς εκ των ερωτηθέντων δεν θεωρεί ασήμαντο (λίγο) ή μηδενικό (καθόλου) τον επηρεασμό της γραφειοκρατίας.

Πίνακας 4. 15 Ο επηρεασμός της γραφειοκρατίας στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αρκετά	15	13,9	13,9	13,9
	Πολύ	55	50,9	50,9	64,8
	Πάρα πολύ	38	35,2	35,2	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η γραφειοκρατία επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

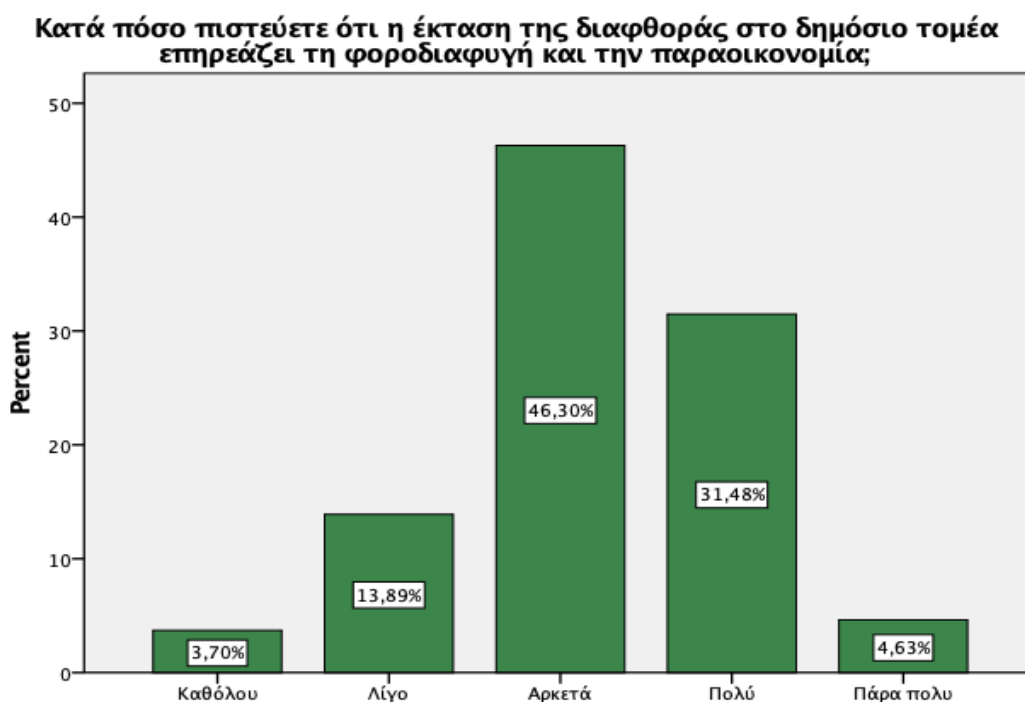
Διάγραμμα 4. 15 Ο επηρεασμός της γραφειοκρατίας στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

9."Κατά πόσο πιστεύετε ότι η έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία; "

Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος δηλώνει σε βαθμό της τάξεως του 46,3% ότι η διαφθορά επηρεάζει «αρκετά» τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία ενώ σε αντίστοιχα υψηλά ποσοστά βρίσκεται και το «πολύ» με 31,5%. Έπεται το «λίγο» με 13,9% ενώ μηδαμινά ποσοστά συγκεντρώνουν το «καθόλου» και «πάρα πολύ» με 3,7 και 4,6 αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 16 Ο επηρεασμός της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	3,7	3,7	3,7
	Λίγο	15	13,9	13,9	17,6
	Αρκετά	50	46,3	46,3	63,9
	Πολύ	34	31,5	31,5	95,4
	Πάρα πολύ	5	4,6	4,6	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 16 Ο επηρεασμός της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

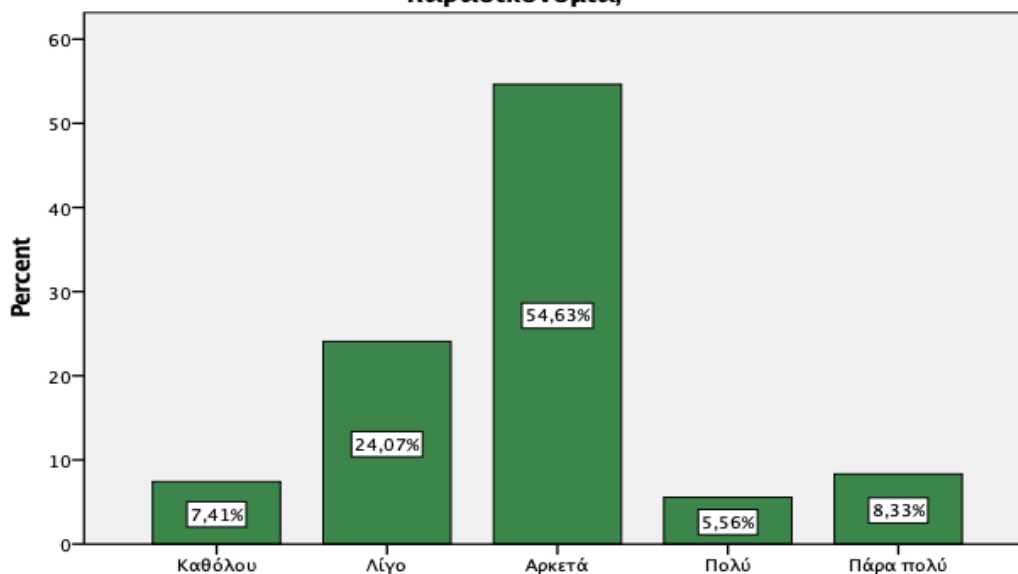
10. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι ο ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;"

Η συντριπτική πλειοψηφία θεωρεί ότι ο ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει «αρκετά» με δείγμα 54,6% γεγονός το οποίο δηλώνει ότι υπάρχει έλλειψη προσωπικού. Ακολουθούν το «λίγο» 24,1% ενώ μικρότερα ποσοστά συγκεντρώνουν το «καθόλου» και «πάρα πολύ» με 7,4 και 8,3 αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 17 Ο επηρεασμός της ανεπάρκειας στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	8	7,4	7,4	7,4
Λίγο	26	24,1	24,1	31,5
Αρκετά	59	54,6	54,6	86,1
Πολύ	6	5,6	5,6	91,7
Πάρα πολύ	9	8,3	8,3	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι ο ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

Διάγραμμα 4. 17 Ο επηρεασμός της ανεπάρκειας στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

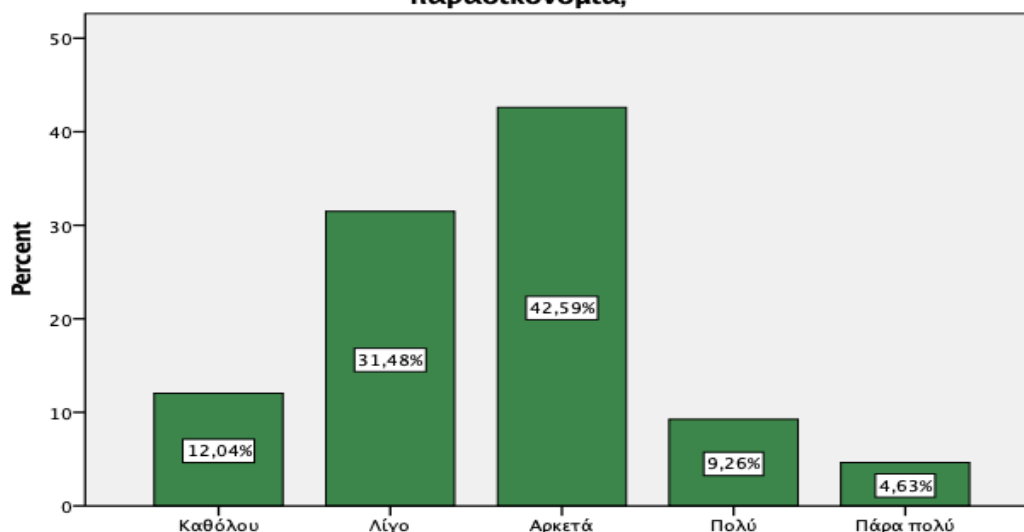
11. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η ανεπαρκής εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;"

Σχετικά με την ανεπαρκή εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών, τα ποσοστά «αρκετά» και «λίγο» βρίσκονται πολύ κοντά με 42,6% και 31,5% γεγονός το οποίο σημαίνει ότι δεν αποτελεί και έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες επηρεασμού της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής. Χαμηλά ποσοστά λαμβάνουν το «καθόλου», «πολύ» και «πάρα πολύ» με 12%, 9,3% και 4,6 αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 18 Ο επηρεασμός της ανεπαρκής εξειδίκευσης των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	13	12,0	12,0	12,0
Λίγο	34	31,5	31,5	43,5
Αρκετά	46	42,6	42,6	86,1
Πολύ	10	9,3	9,3	95,4
Πάρα πολύ	5	4,6	4,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η ανεπαρκής εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

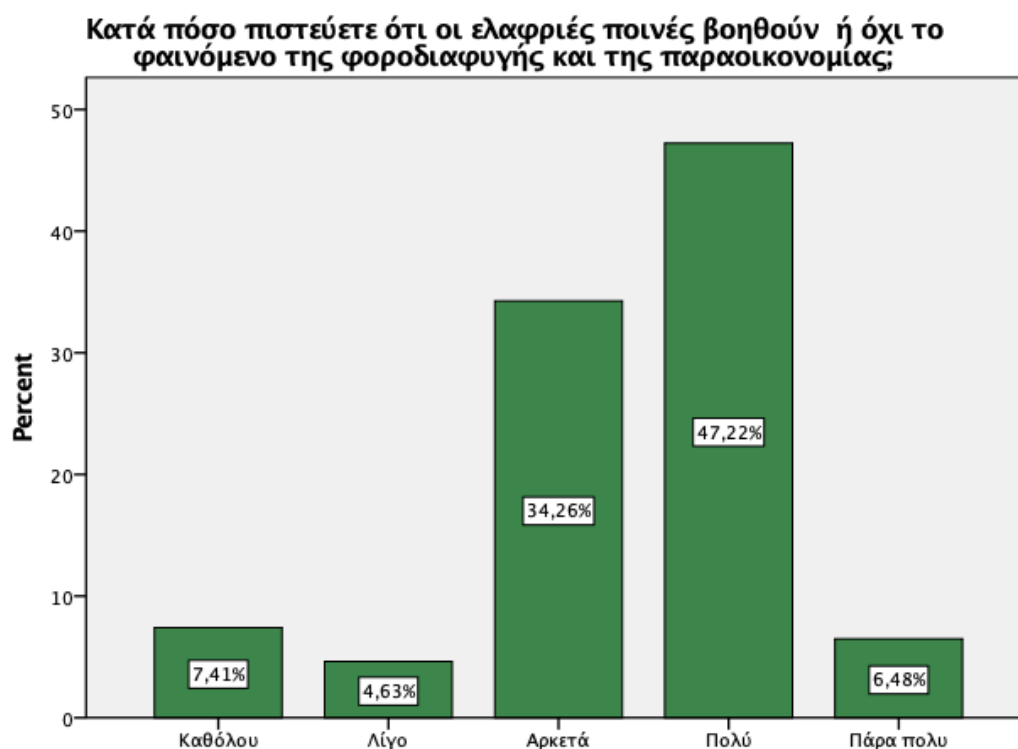
Διάγραμμα 4. 18 Ο επηρεασμός της ανεπαρκής εξειδίκευσης των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

12. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ελαφριές ποινές βοηθούν ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;"

Κατά μεγάλο ποσοστό είναι εμφανές ότι οι ελαφριές ποινές παίζουν καθοριστικό ρόλο στα δυο αυτά φαινόμενα καθώς οι απαντήσεις που εντοπίστηκαν στο «αρκετά» και «πολύ» ήταν 34,3% και 47,2% αντίστοιχα. Σε μονοψήφια ποσοστά έπονται τα ποσοστά των υπολοίπων απαντήσεων.

Πίνακας 4. 19 Ο επηρεασμός των ελαφριών ποινών στην φοροδιαφυγή και παραοικονομία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	8	7,4	7,4	7,4
	Λίγο	5	4,6	4,6	12,0
	Αρκετά	37	34,3	34,3	46,3
	Πολύ	51	47,2	47,2	93,5
	Πάρα πολύ	7	6,5	6,5	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 19 Ο επηρεασμός των ελαφριών ποινών στην φοροδιαφυγή και παραοικονομία

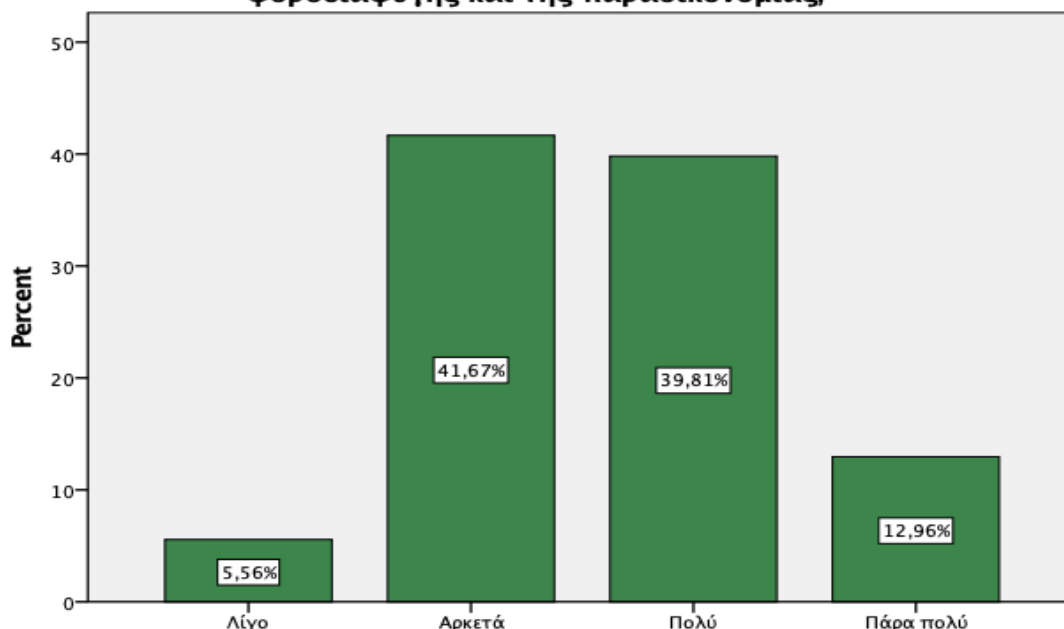
13. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η ατιμωρησία βοηθάει ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;"

Ένα μεγάλο ποσοστό των απαντήσεων «πολύ» έως «πάρα πολύ», της τάξεως του 52,8%, θεωρεί ότι η ατιμωρησία βοηθάει το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας με ποσοστά 39,8% και 13% έκαστος. Εν συνεχεία, απαντάται το «αρκετά» με ποσοστό 41,7% . Σε χαμηλότερα επίπεδα κινείται το «λίγο» αποτελώντας το 5,6%.

Πίνακας 4. 20 Ο επηρεασμός της ατιμωρησίας στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	6	5,6	5,6	5,6
	Αρκετά	45	41,7	41,7	47,2
	Πολύ	43	39,8	39,8	87,0
	Πάρα πολύ	14	13,0	13,0	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η ατιμωρησία βοηθάει ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;

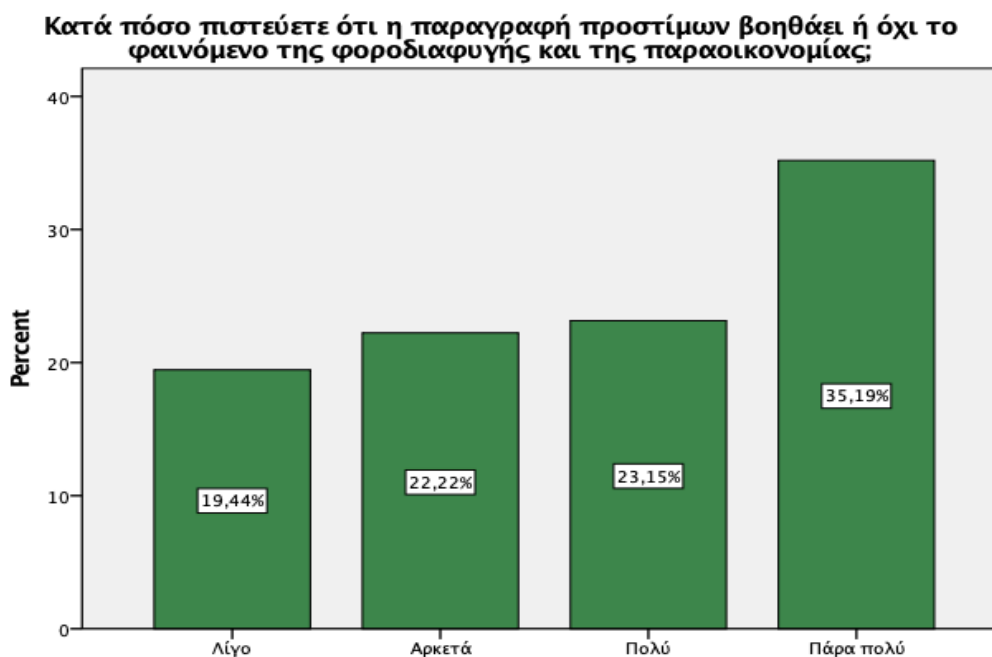
Διάγραμμα 4. 20 Ο επηρεασμός της ατιμωρησίας στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

14. " Κατά πόσο πιστεύετε ότι η παραγραφή προστίμων βοηθάει ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας; "

Σχετικά μεγάλη διασπορά εντοπίζεται στις απαντήσεις που αφορούν στο αν η παραγραφή προστίμων βοηθάει το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας, όπου εντοπίζεται η απάντηση «πάρα πολύ» με ποσοστό 35,2% ενώ ακολουθούν σχεδόν με ισοδύναμα ποσοστά το «λίγο» με 19,4%, το «αρκετά» με 22,2% και το «πολύ» με 23,1%.

Πίνακας 4. 21 Ο επηρεασμός της παραγραφής προστίμων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	21	19,4	19,4	19,4
	Αρκετά	24	22,2	22,2	41,7
	Πολύ	25	23,1	23,1	64,8
	Πάρα πολύ	38	35,2	35,2	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

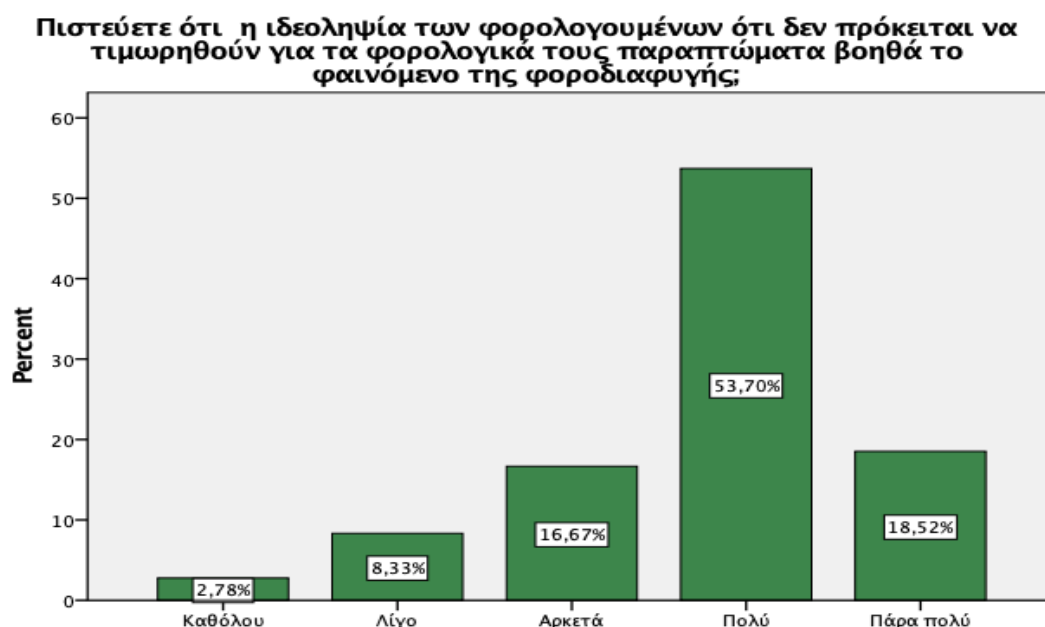
Διάγραμμα 4. 21 Ο επηρεασμός της παραγραφής προστίμων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

15. "Πιστεύετε ότι η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής; "

Βάσει των απαντήσεων, το 53,7% δήλωσε ότι η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν βοηθάει «πολύ» το φαινόμενο της φοροδιαφυγής. Έπονται με μικρή διαφορά το «πάρα πολύ» με 18,5% και το «αρκετά» με 16,7%. Μονοψήφιες τιμές έχουν το «καθόλου» και «λίγο» με 2,8% και 8,3% αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 22 Ο επηρεασμός της ιδεοληψίας της ατιμωρησίας των φορολογουμένων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	3	2,8	2,8	2,8
	Λίγο	9	8,3	8,3	11,1
	Αρκετά	18	16,7	16,7	27,8
	Πολύ	58	53,7	53,7	81,5
	Πάρα πολύ	20	18,5	18,5	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

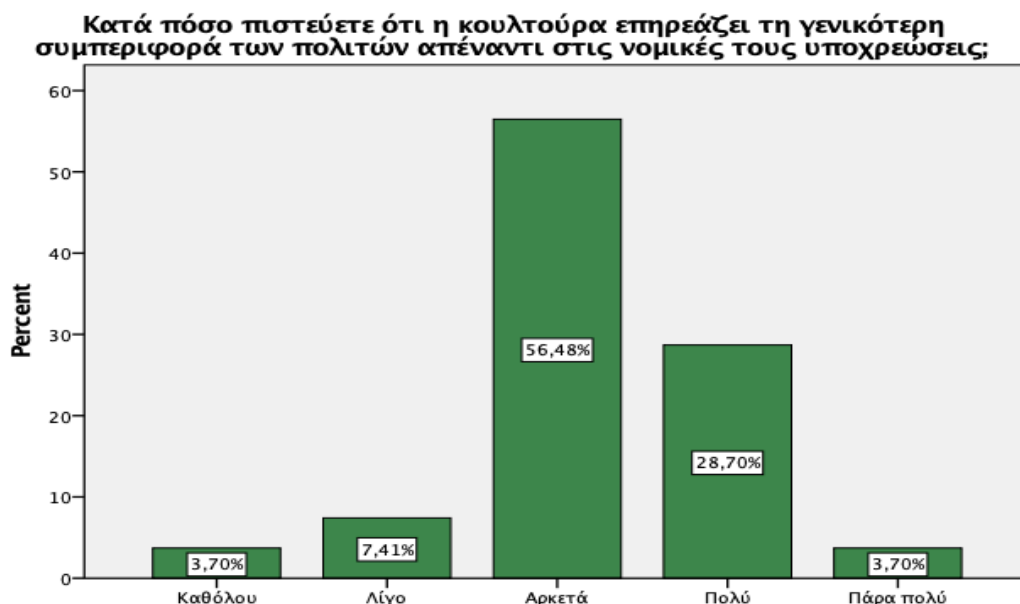
Διάγραμμα 4. 22 Ο επηρεασμός της ιδεοληψίας της ατιμωρησίας των φορολογουμένων στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

16."Κατά πόσο πιστεύετε ότι η κουλτούρα επηρεάζει τη γενικότερη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στις νομικές τους υποχρεώσεις; "

Σύμφωνα με το δείγμα της έρευνας διαφαίνεται ότι η κουλτούρα επηρεάζει «αρκετά» σε ποσοστό 56,5% τη γενικότερη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στις νομικές τους υποχρεώσεις όπου και η απάντηση «πολύ» βρίσκεται σε υψηλό ποσοστό της τάξεως του 28,7% δείχνοντας ότι η κουλτούρα αποτελεί όντως ένα πολύ σημαντικό παράγοντα. Μικρά ποσοστά συγκέντρωσαν το «καθόλου», «λίγο» και «πάρα πολύ» με 3,7%, 7,4% και 3,7% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 23 Ο επηρεασμός της κουλτούρας στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	3,7	3,7	3,7
	Λίγο	8	7,4	7,4	11,1
	Αρκετά	61	56,5	56,5	67,6
	Πολύ	31	28,7	28,7	96,3
	Πάρα πολύ	4	3,7	3,7	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

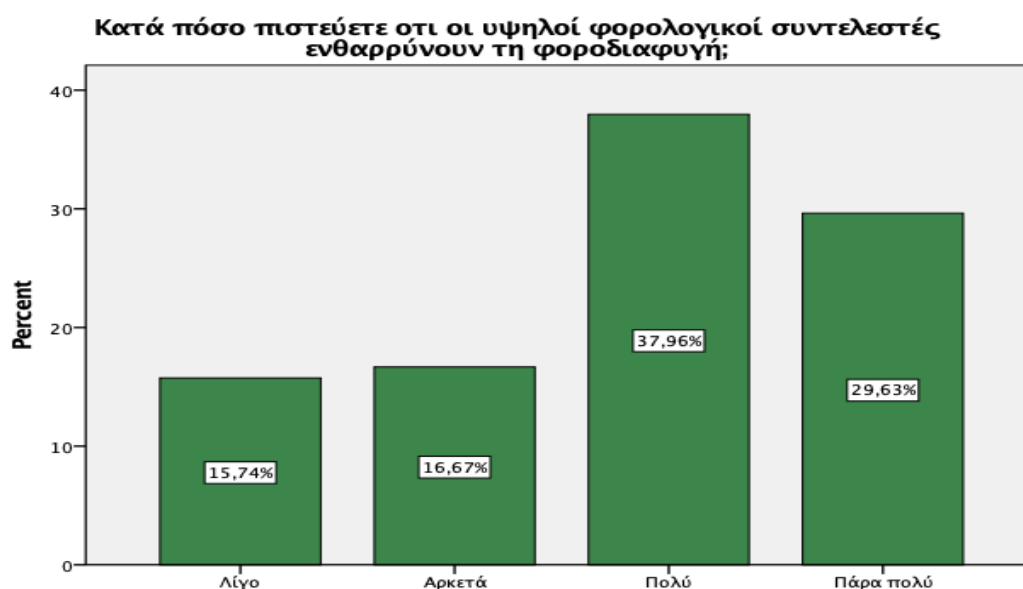
Διάγραμμα 4. 23 Ο επηρεασμός της κουλτούρας στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

17. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές ενθαρρύνουν τη φοροδιαφυγή;"

Η συντριπτική πλειοψηφία με ποσοστά στο «πολύ» και «πάρα πολύ» συνολικά 67,6% και 38% και 29,6% αντίστοιχα υποδηλώνει ότι οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές αποτελούν άλλον ένα σημαντικό παράγοντα που ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή. Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι δεν είχαμε καμία απάντηση στο «καθόλου», γεγονός το οποίο σημαίνει ότι το 100% των ερωτηθέντων είτε σε μικρότερο είτε σε μεγαλύτερο βαθμό πιστεύει ότι οι φορολογικοί συντελεστές ενθαρρύνουν τη φοροδιαφυγή.

Πίνακας 4. 24 Ο επηρεασμός των υψηλών φορολογικών συντελεστών στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Λίγο	17	15,7	15,7	15,7
Αρκετά	18	16,7	16,7	32,4
Πολύ	41	38,0	38,0	70,4
Πάρα πολύ	32	29,6	29,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 24 Ο επηρεασμός των υψηλών φορολογικών συντελεστών στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή

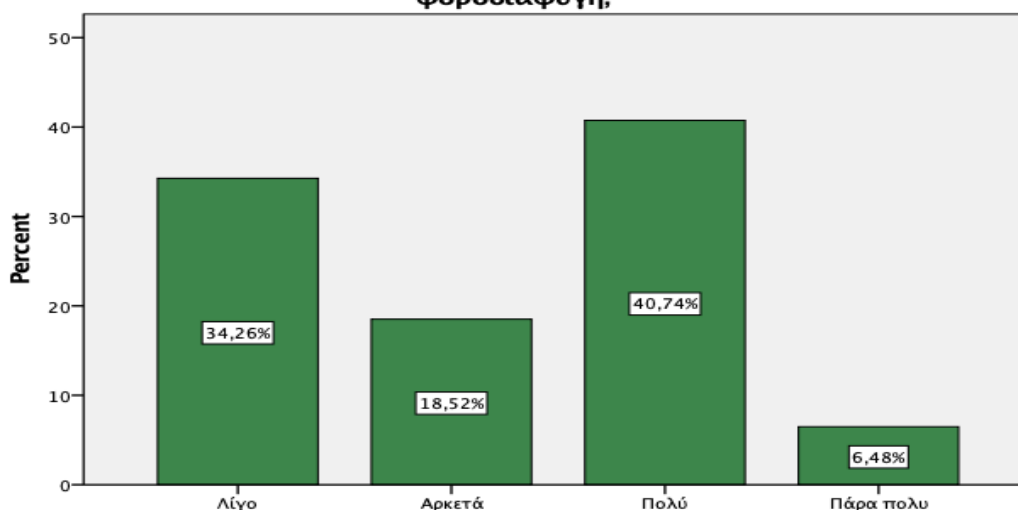
18. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή;"

Οι απόψεις για το αν η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή δίστανται καθώς ένα μεγάλο ποσοστό της τάξεως του 40,7% απάντησε «πολύ» ενώ ένα ποσοστό 34,3% απάντησε «λίγο». Τις απαντήσεις συμπληρώνουν το «αρκετά» με 18,5% και το «πάρα πολύ» με 6,5%.

Πίνακας 4. 25 Ο επηρεασμός της στοχευμένα υψηλής φορολογίας στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών στη φοροδιαφυγή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Λίγο	37	34,3	34,3	34,3
Αρκετά	20	18,5	18,5	52,8
Πολύ	44	40,7	40,7	93,5
Πάρα πολύ	7	6,5	6,5	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή;

Διάγραμμα 4. 25 Ο επηρεασμός της στοχευμένα υψηλής φορολογίας στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών στη φοροδιαφυγή

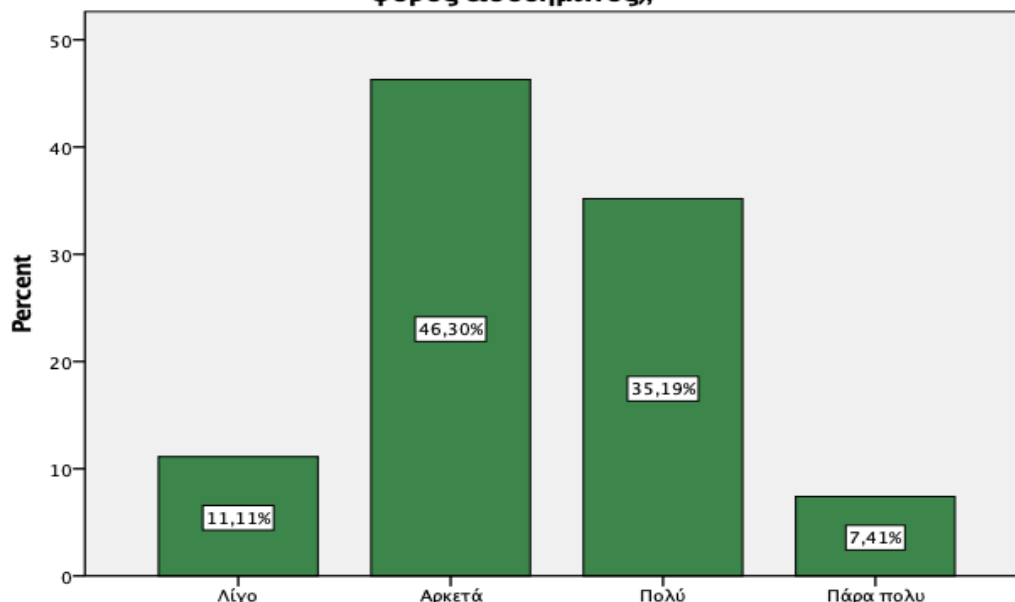
19. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);"

Τα αποτελέσματα που απορρέουν από τον πίνακα 4.26 δείχνουν ότι η ύπαρξη φοροδιαφυγής σε άμεσους φόρους εντοπίζεται «αρκετά» σε ποσοστό 46,3% και ακολουθεί το «πολύ» με ποσοστό 35,2%. Ισχνά ποσοστά συγκεντρώνουν το «λίγο» και «πάρα πολύ» με 11,1% και 7,4% αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 26 Φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Λίγο	12	11,1	11,1	11,1
Αρκετά	50	46,3	46,3	57,4
Πολύ	38	35,2	35,2	92,6
Πάρα πολύ	8	7,4	7,4	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);

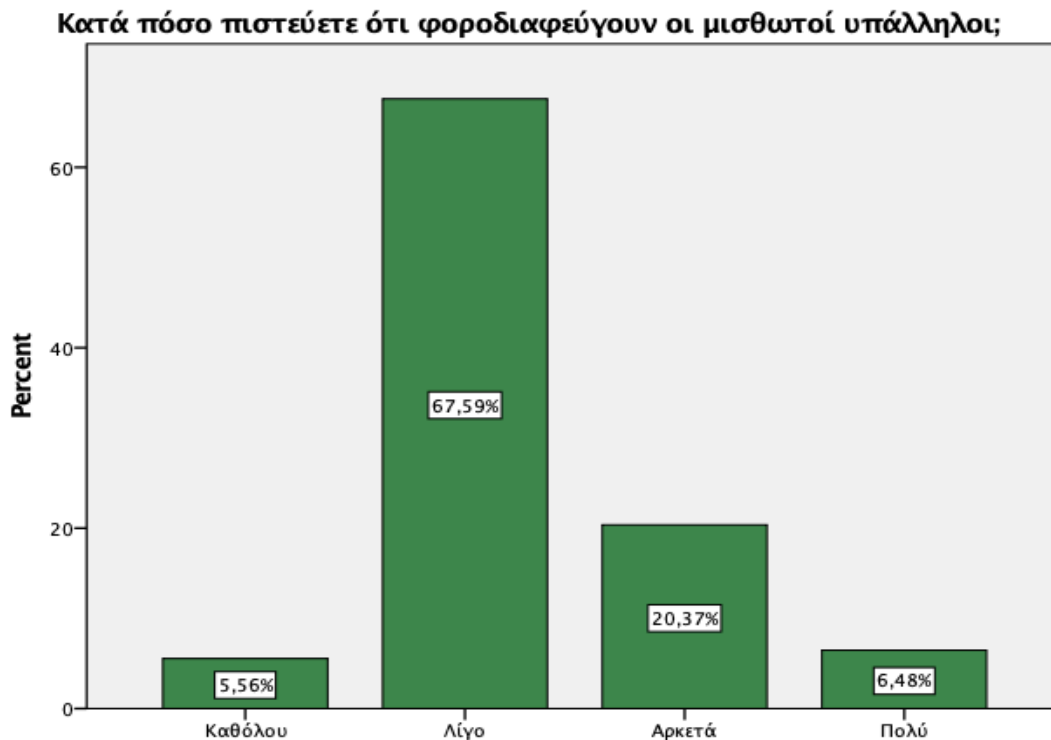
Διάγραμμα 4. 26 Φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους

20. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;"

Η γενικότερη άποψη που επικρατεί, με βάση τα στοιχεία του δείγματος που παρατίθενται παρακάτω, είναι ότι οι μισθωτοί υπάλληλοι φοροδιαφεύγουν σε μεγαλύτερο ποσοστό «λίγο» με 67,6% μη αποτελώντας βασική πηγή φοροδιαφυγής. Ακολουθεί το «αρκετά» με ποσοστό 20,4% ενώ μονοψήφιο ποσοστό έχουν το «καθόλου» και «πάρα πολύ» με 5,6% και 6,5% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 27 Φοροδιαφυγή μισθωτών υπάλληλων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	6	5,6	5,6	5,6
Λίγο	73	67,6	67,6	73,1
Αρκετά	22	20,4	20,4	93,5
Πολύ	7	6,5	6,5	100,0
Total	108	100,0	100,0	

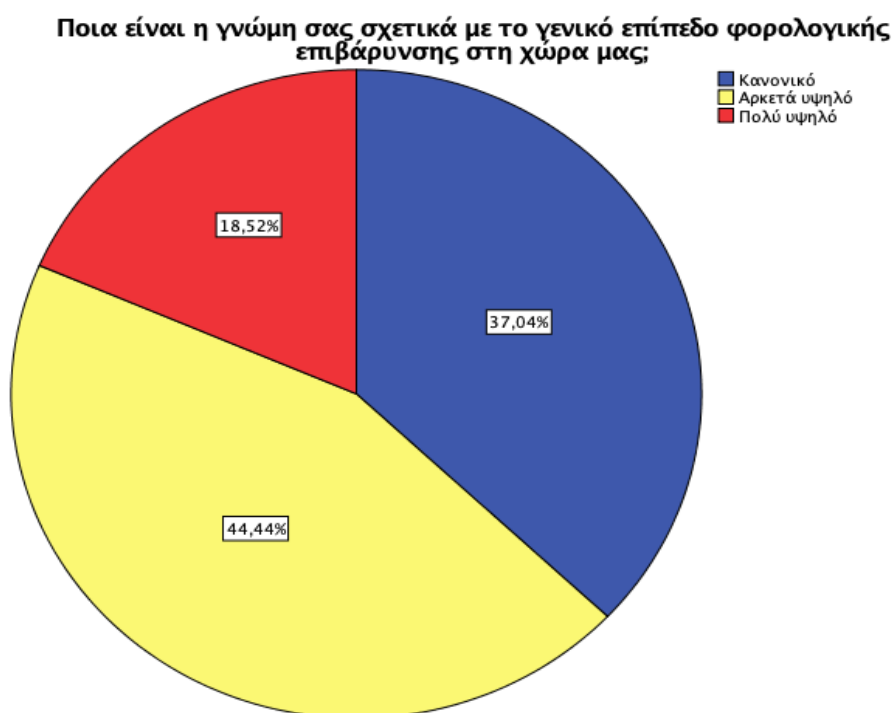
Διάγραμμα 4. 27 Φοροδιαφυγή μισθωτών υπάλληλων

21. "Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας; "

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, σχετικά με το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας, παρατηρείται ότι είναι «αρκετά υψηλό» και «πολύ υψηλό» σε ποσοστά 44,4% και 37% αντίστοιχα. Το ποσοστό της «κανονικής φορολόγησης» ανέρχεται στο 18,5%.

Πίνακας 4. 28 Γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Κανονικό	40	37,0	37,0	37,0
Αρκετά υψηλό	48	44,4	44,4	81,5
Πολύ υψηλό	20	18,5	18,5	100,0
Total	108	100,0	100,0	

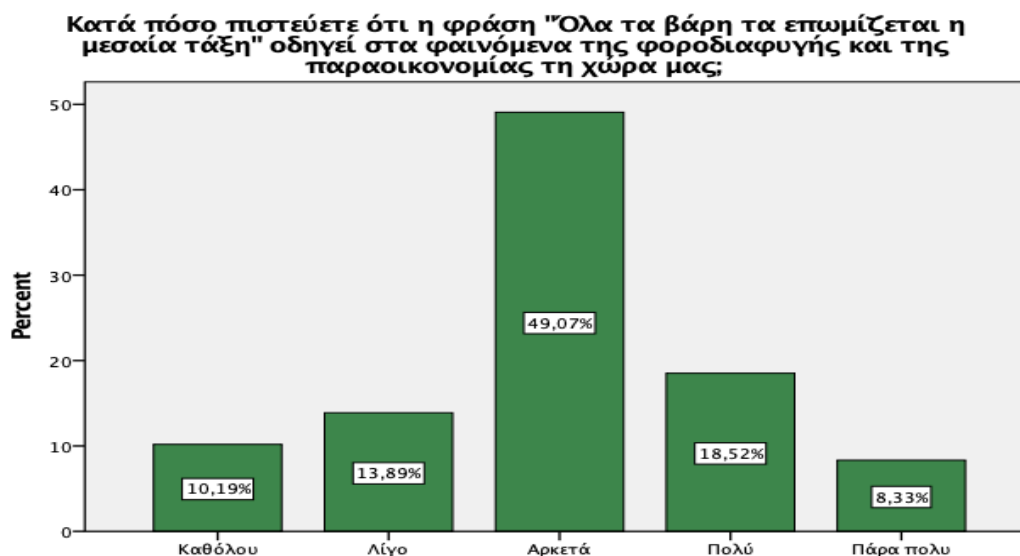
Διάγραμμα 4. 28 Γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης

22. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φράση «Όλα τα βάρη τα επωμίζεται η μεσαία τάξη» οδηγεί στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας τη χώρα μας;"

Από τα ποσοστά του δείγματος, την πρώτη θέση καταλαμβάνει το «αρκετά» με ποσοστό 49,1%. Το υψηλό αυτό ποσοστό δηλώνει ότι μπορεί να μην είναι ο σημαντικότερος παράγοντας φοροδιαφυγής αλλά αποτελεί ένα εξ αυτών. Εν συνεχεία απαντώνται το «πολύ» με 18,5% και το «λίγο» με 13,9% ποσοστιαίες μονάδες.

Πίνακας 4. 29 "Όλα τα βάρη τα επωμίζεται η μεσαία τάξη"

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	11	10,2	10,2	10,2
Λίγο	15	13,9	13,9	24,1
Αρκετά	53	49,1	49,1	73,1
Πολύ	20	18,5	18,5	91,7
Πάρα πολύ	9	8,3	8,3	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 29 "Όλα τα βάρη τα επωμίζεται η μεσαία τάξη"

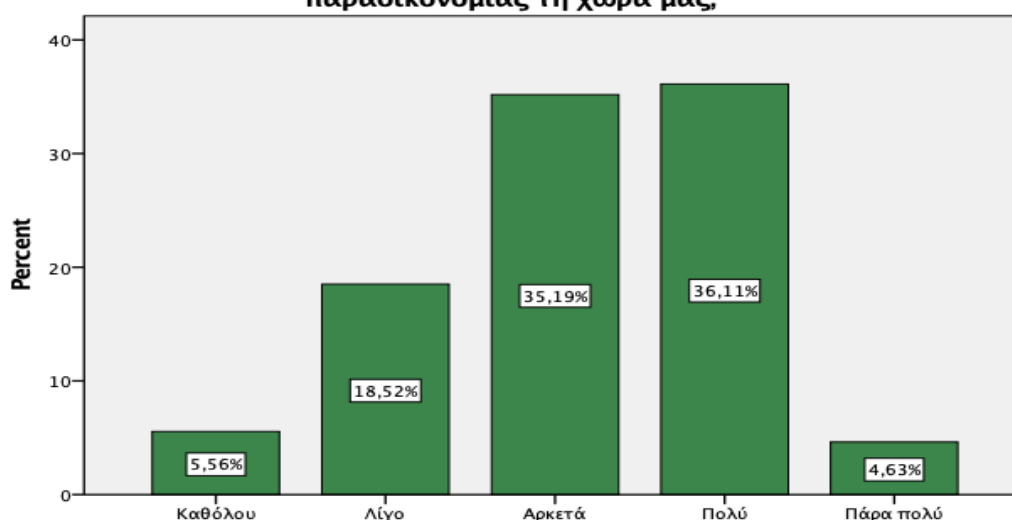
23. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φράση «Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους» οδηγεί στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας τη χώρα μας;"

Η φράση «Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους» παρατηρούμε ότι έχει καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στη χώρα μας καθώς ένα τεράστιο ποσοστό έχει επιλέξει το «πολύ» με 36,1% και «αρκετά» με 35,2% ποσοστιαίες μονάδες. Έπεται το λίγο με 18,5%. Σε μονοψήφια επίπεδα κινήθηκαν το «καθόλου» και «πάρα πολύ» με 5,6% και 4,6% αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 30 "Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους"

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	6	5,6	5,6	5,6
	Λίγο	20	18,5	18,5	24,1
	Αρκετά	38	35,2	35,2	59,3
	Πολύ	39	36,1	36,1	95,4
	Πάρα πολύ	5	4,6	4,6	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φράση "Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους" οδηγεί στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας τη χώρα μας;

Διάγραμμα 4. 30 "Υπάρχουν πολλά παραθυράκια στους νόμους"

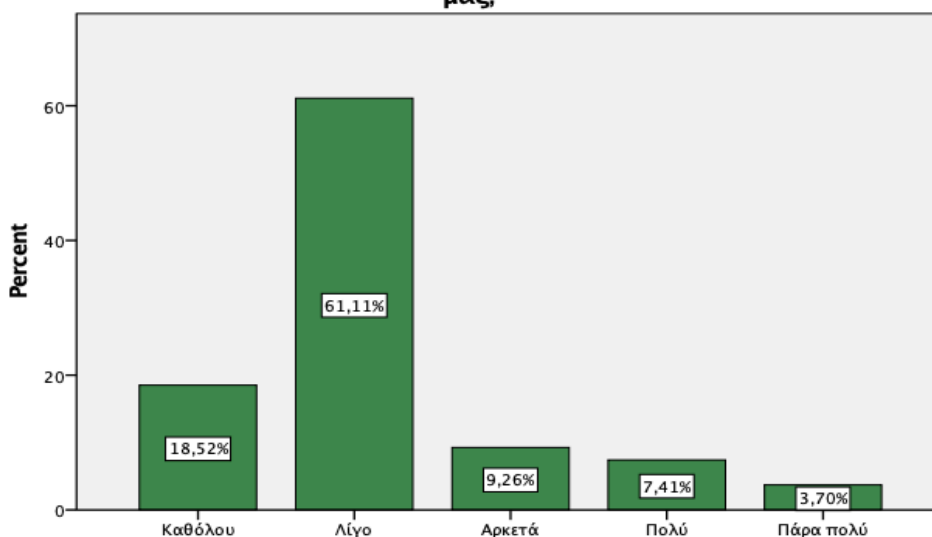
24. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φράση «Τιμωρούνται οι ειλικρινείς» οδηγεί στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας τη χώρα μας;

Όπως διαφαίνεται από την παρούσα έρευνα, η φράση «Τιμωρούνται οι ειλικρινείς» δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο αντίκτυπο στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνει το «λίγο» με 61,1%. Ακολουθώντας το «καθόλου» με 18,5% που υποδηλώνει ακόμα περισσότερο την προηγούμενη θέση. Τα ποσοστά «αρκετά», «πολύ» και «πάρα πολύ» αρκέστηκαν στο 9,3%, 7,4% και 3,7% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 31 "Τιμωρούνται οι ειλικρινείς"

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	20	18,5	18,5	18,5
Λίγο	66	61,1	61,1	79,6
Αρκετά	10	9,3	9,3	88,9
Πολύ	8	7,4	7,4	96,3
Πάρα πολύ	4	3,7	3,7	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φράση "Τιμωρούνται οι ειλικρινείς" οδηγεί στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας τη χώρα μας;

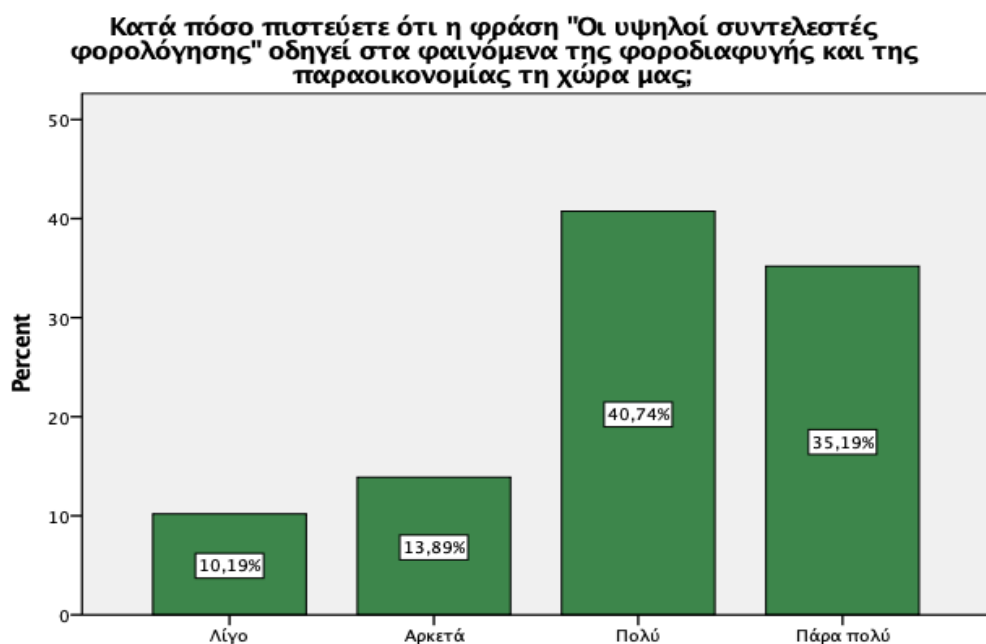

Διάγραμμα 4. 31 "Τιμωρούνται οι ειλικρινείς"

25. "Κατά πόσο πιστεύετε ότι η φράση "Οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης" οδηγεί στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας τη χώρα μας;"
 Από τα αποτελέσματα της έρευνας γίνεται κατανοητό ότι η φράση «Οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης» αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στον τρόπο σκέψης του ατόμου για να φοροδιαφύγει καθώς το «πολύ» βρίσκεται σε ποσοστό 40,7% και το «πάρα πολύ» στο 35,2%. Μικρά ποσοστά συγκεντρώνουν το «λίγο» και «αρκετά» με 10,2% και 13,9% αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 32 "Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές"

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	11	10,2	10,2	10,2
	Αρκετά	15	13,9	13,9	24,1
	Πολύ	44	40,7	40,7	64,8
	Πάρα πολύ	38	35,2	35,2	100,0
	Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 32 "Οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης"

26. "Πιστεύετε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται από τα αρμόδια όργανα και τις υπηρεσίες για τον εντοπισμό της παραοικονομίας είναι: "

Σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα 4.33, οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται από τα αρμόδια όργανα είναι «γενικά αμερόληπτοι», με ποσοστό της τάξεως του 50,9% και ακολουθεί το «κάποιες των περιπτώσεων αμερόληπτοι» 29,6%. Επομένως η πλειοψηφία των ελέγχων που πραγματοποιούνται κατά γενική ομολογία είναι αμερόληπτοι. Μόλις το 3,7% δεν έλαβε θέση απαντώντας «δεν γνωρίζω».

Πίνακας 4. 33 Έλεγχοι εντοπισμού παραοικονομίας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πάντα αμερόληπτοι	17	15,7	15,7	15,7
Γενικά αμερόληπτοι	55	50,9	50,9	66,7
Κάποιες των περιπτώσεων αμερόληπτοι	32	29,6	29,6	96,3
Δε γνωρίζω	4	3,7	3,7	100,0
Total	108	100,0	100,0	

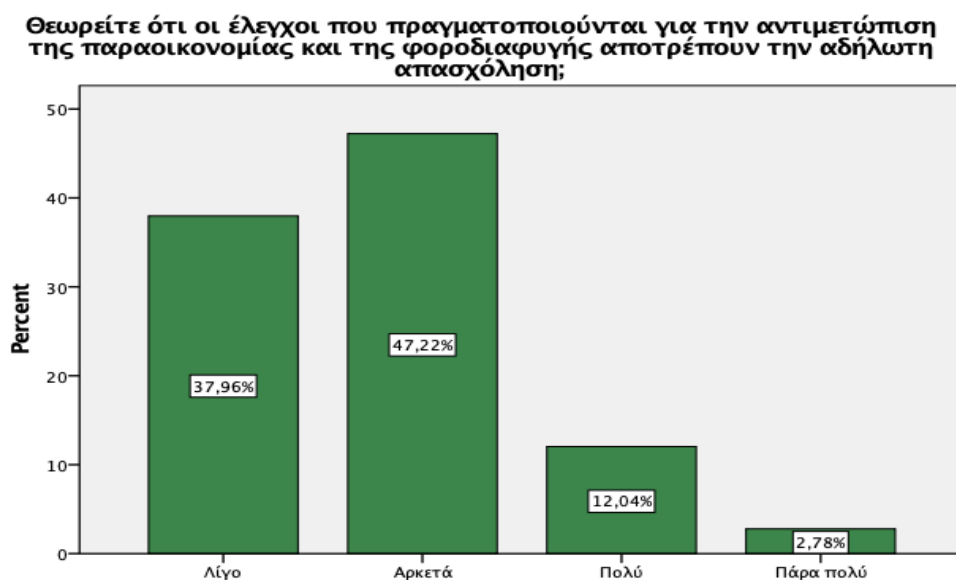
Διάγραμμα 4. 33 Έλεγχοι εντοπισμού παραοικονομίας

27. "Θεωρείτε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής αποτρέπουν την αδήλωτη απασχόληση; "

Από την παρούσα έρευνα προκύπτει ότι οι έλεγχοι αποτελούν κατασταλατικό παράγοντα αποτροπής της αδήλωτης εργασίας αλλά όχι καθοριστικό καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνει το «αρκετά» με 47,2%. Δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνει το «λίγο» με εξίσου υψηλό ποσοστό 38%. Αντιθέτως, τα μικρότερα ποσοστά καταλαμβάνει το «πολύ» και «πάρα πολύ» με ποσοστά 12% και 2,8%.

Πίνακας 4. 34 Ο επηρεασμός των ελέγχων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην αποτροπή της αδήλωτης εργασίας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Λίγο	41	38,0	38,0	38,0
Αρκετά	51	47,2	47,2	85,2
Πολύ	13	12,0	12,0	97,2
Πάρα πολύ	3	2,8	2,8	100,0
Total	108	100,0	100,0	

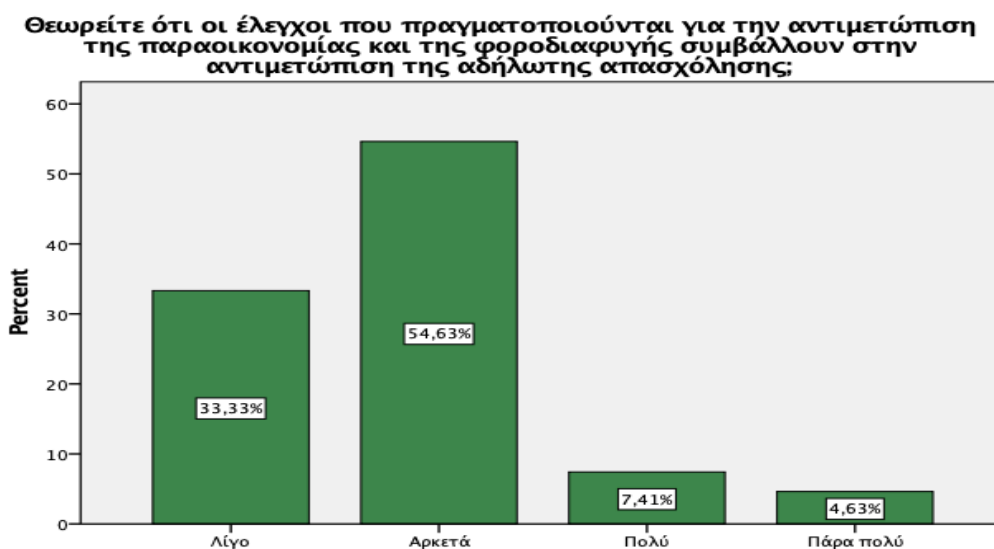
Διάγραμμα 4. 34 Ο επηρεασμός των ελέγχων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην αποτροπή της αδήλωτης εργασίας

28. "Θεωρείτε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της αδήλωτης απασχόλησης;"

Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ερώτησης έρχονται σχεδόν σε πλήρη ταύτιση με την προηγούμενη ερώτηση καθώς και εδώ το ποσοστό του «αρκετά» κυμαίνεται στα ίδια επίπεδα με αυτά της προηγούμενης ερώτησης όπως και αυτά του «λίγο» με 54,6% και 33,3% αντίστοιχα. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι η αποτροπή και η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής μέσω των ελέγχων είναι δύο άρρηκτα συνδεδεμένες έννοιες.

Πίνακας 4. 35 Ο επηρεασμός των ελέγχων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Λίγο	36	33,3	33,3	33,3
Αρκετά	59	54,6	54,6	88,0
Πολύ	8	7,4	7,4	95,4
Πάρα πολύ	5	4,6	4,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 35 Ο επηρεασμός των ελέγχων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας

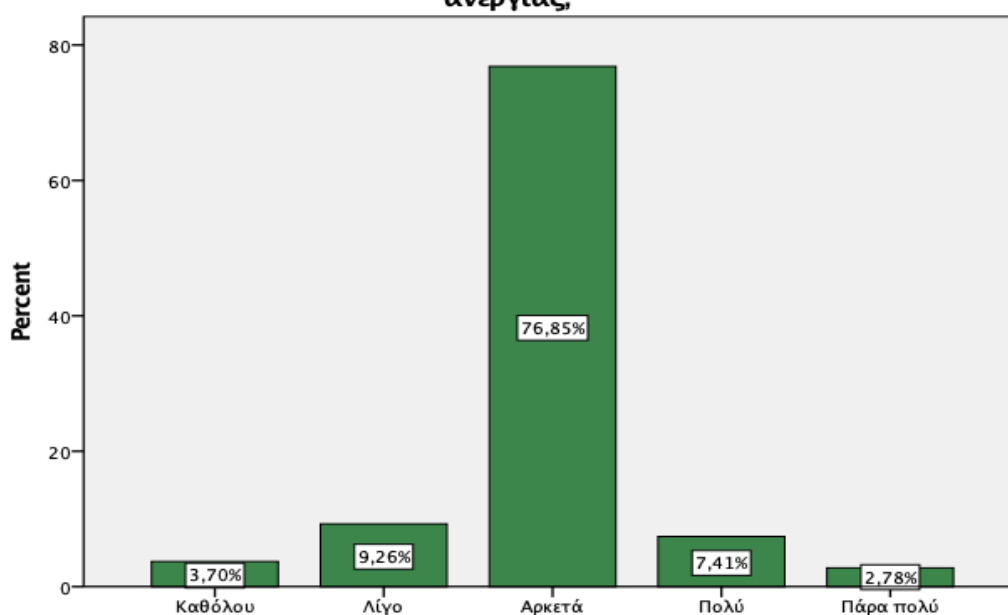
29. "Θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας;"

Οι απόψεις για το αν συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας η παραοικονομία στη συντριπτική της πλειοψηφία είναι θετική καθώς το «αρκετά» έχει ποσοστό της τάξεως του 76,9%, ένα αναμενόμενο αποτέλεσμα καθώς το βασικό αρνητικό της αδήλωτης εργασίας είναι ότι δεν καταγράφεται πουθενά παρότι τα άτομα εργάζονται, εκτοξεύοντας τους δείκτες ανεργίας στην χώρα μας. Ελάχιστα ποσοστά καταλαμβάνουν οι υπόλοιπες απαντήσεις.

Πίνακας 4. 36 Ο επηρεασμός της παραοικονομίας στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	4	3,7	3,7	3,7
Λίγο	10	9,3	9,3	13,0
Αρκετά	83	76,9	76,9	89,8
Πολύ	8	7,4	7,4	97,2
Πάρα πολύ	3	2,8	2,8	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας;

Διάγραμμα 4. 36 Ο επηρεασμός της παραοικονομίας στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας

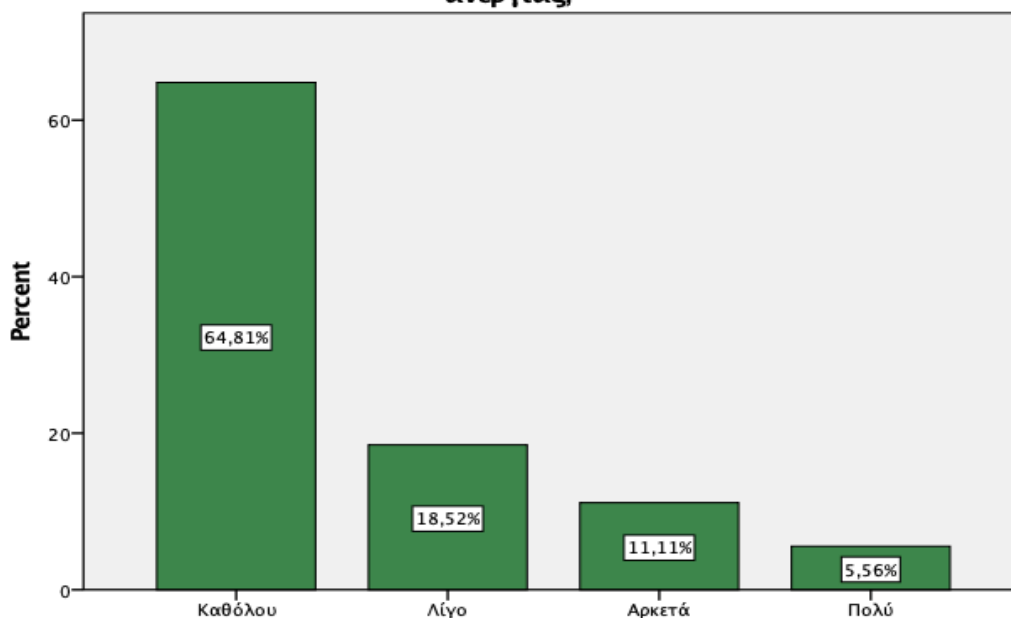
30. "Θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει στην μείωση του ποσοστού ανεργίας;"

Τα αποτελέσματα του δείγματος σε αυτή την ερώτηση επιβεβαιώνουν την παραπάνω πίνακα καθώς πάλι η πλειοψηφία θεωρεί με ποσοστό 64,8% στην απάντηση «καθόλου» ότι η παραοικονομία συμβάλλει στη μείωση του ποσοστού ανεργίας. Έπεται το «λίγο» με ποσοστό 18,5%.

Πίνακας 4. 37 Ο επηρεασμός της παραοικονομίας στη μείωση του ποσοστού ανεργίας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	70	64,8	64,8	64,8
Λίγο	20	18,5	18,5	83,3
Αρκετά	12	11,1	11,1	94,4
Πολύ	6	5,6	5,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει στην μείωση του ποσοστού ανεργίας;

Διάγραμμα 4. 37 Ο επηρεασμός της παραοικονομίας στη μείωση του ποσοστού ανεργίας

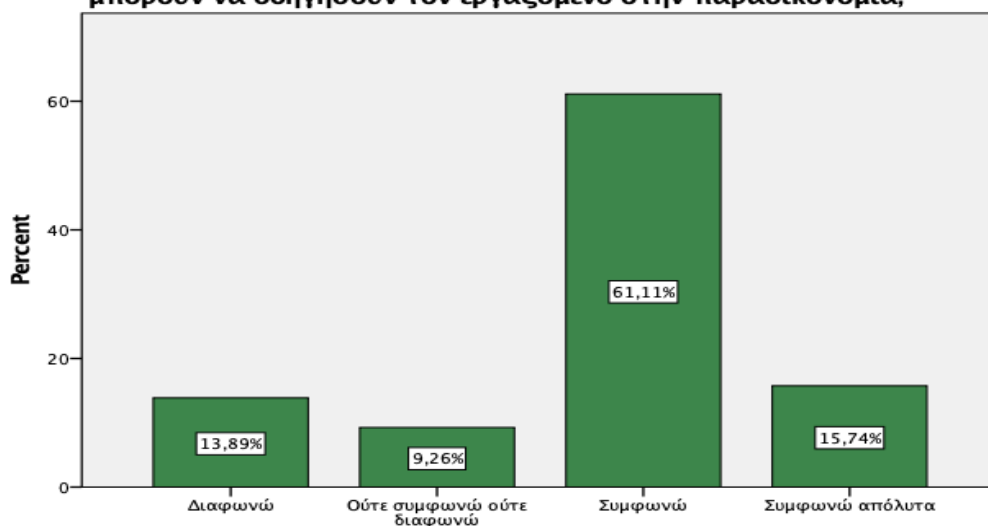
31. "Θεωρείτε ότι η μείωση των μισθών είναι ένας από τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τον εργαζόμενο στην παραοικονομία;"

Πολύ σημαντικό ερώτημα αποτελεί αν η μείωση μισθών οδηγεί έναν εργαζόμενο στην παραοικονομία με τη συντριπτική πλειοψηφία να «συμφωνεί» 61,1% με αυτό ή να «συμφωνεί απόλυτα» 15,7%. Το «διαφωνώ» και η ουδέτερη στάση (ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ) συγκεντρώνουν τα ισχνά 13,9% και 9,3% αντιστοίχως.

Πίνακας 4. 38 Μείωση των μισθών οδηγεί στη παραοικονομία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Διαφωνώ	15	13,9	13,9	13,9
Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	10	9,3	9,3	23,1
Συμφωνώ	66	61,1	61,1	84,3
Συμφωνώ απόλυτα	17	15,7	15,7	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Θεωρείτε ότι η μείωση των μισθών είναι ένας από τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τον εργαζόμενο στην παραοικονομία;

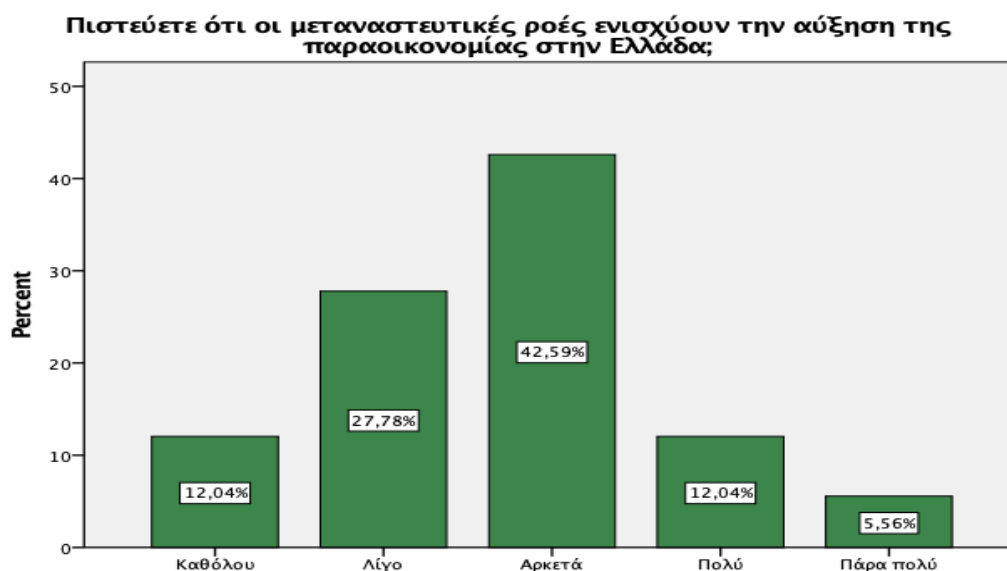
Διάγραμμα 4. 38 Μείωση των μισθών οδηγεί στη παραοικονομία

32. "Πιστεύετε ότι οι μεταναστευτικές ροές ενισχύουν την αύξηση της παραοικονομίας στην Ελλάδα; "

Από τον πίνακα 4.39 και το διάγραμμα 4.39 παρατηρούμε ότι οι μεταναστευτικές ροές επηρεάζουν την παραοικονομία «αρκετά» σε ποσοστό 42,6% και ακολουθεί το «λίγο» με 27,8% ποσοστιαίες μονάδες, αποτελούν δηλαδή ένα παράγοντα ενίσχυσης αλλά όχι το σημαντικότερο. Μικρά ποσοστά παρατηρούνται στο «καθόλου», «πολύ» και «πάρα πολύ» με 12%, 12% και 5,6% αντίστοιχα.

Πίνακας 4. 39 Ο επηρεασμός των μεταναστευτικών ροών στην παραοικονομία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	13	12,0	12,0	12,0
Λίγο	30	27,8	27,8	39,8
Αρκετά	46	42,6	42,6	82,4
Πολύ	13	12,0	12,0	94,4
Πάρα πολύ	6	5,6	5,6	100,0
Total	108	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4. 39 Ο επηρεασμός των μεταναστευτικών ροών στην παραοικονομία

4.2 Γραμμική συσχέτιση

Για να προχωρήσουμε στην ανάλυση του υπάρχοντος δείγματος και να για να μπορέσει να υπάρξει γραμμική συσχέτιση μέσω του προγράμματος SPSS, χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson. Ως συντελεστής ανήκει στη κατηγορία των σταθμισμένων δεικτών και οι τιμές του κυμαίνονται από -1 έως 1, όπου:

Η τιμή -1 δηλώνει αρνητική συσχέτιση (όταν το διάγραμμα διασποράς δύο μεταβλητών τοποθετημένων στο σύστημα αξόνων σχηματίζει ευθεία με αρνητική κλίση).

Η τιμή +1 δηλώνει απόλυτη θετική συσχέτιση (όταν η ευθεία του διαγράμματος διασποράς σχηματίζει ευθεία με θετική κλίση).

Και στις δύο ακραίες τιμές υπάρχει απόλυτη συσχέτιση των δύο μεταβλητών. «Όταν η μια μεταβλητή μεγαλώνει και η άλλη μικραίνει, ο συντελεστής είναι αρνητικός. Όταν η μια μεταβλητή μεγαλώνει και η αύξηση των τιμών της συνοδεύεται από αύξηση των τιμών της άλλης τότε ο συντελεστής συσχέτισης είναι θετικός». Όταν ο συντελεστής συσχέτισης παίρνει τιμή 0 δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση των δύο μεταβλητών.

Στη συσχέτιση μεταξύ ηλικιακής ομάδας και της ερώτησης «κατά πόσο πιστεύετε ότι η φορολογική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;» παρατηρείται αρνητική συσχέτιση με $r = -0,309$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,001$ οπότε όσο αυξάνεται η ηλικιακή ομάδα τόσο επηρεάζεται αρνητικά η άποψη ότι η φορολογική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Αναφορικά με την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;» η ηλικία έχει αρνητική συσχέτιση με $r = -0,604$ επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,000$ άρα όσο αυξάνεται η ηλικία σε αντίστοιχο βαθμό επηρεάζεται αρνητικά η άποψη ότι το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Ακόμη ανάμεσα σε ηλικιακή ομάδα και την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι η επιχειρηματική ηθική επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;» υπάρχει και πάλι αρνητική συσχέτιση με $r = -0,658$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,000$ όπου η αύξηση της ηλικιακής ομάδας επηρεάζει αρνητικά την άποψη ότι η επιχειρηματική ηθική επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Το ίδιο αρνητικά επηρεάζονται από την ηλικία η ερώτησή 5 αναφορικά με τις συχνές αλλαγές νομοθετικού περιεχομένου και η ερώτηση 6 σχετικά με τα παράθυρα/κενά των νόμων με $r = -0,506$ και $P = 0,000$ και $r = -0,614$ και $P = 0,000$ αντίστοιχα. Εν συνεχεία η ερώτηση 7 σχετικά με την γραφειοκρατία έχει αρνητική συσχέτιση με την ηλικιακή ομάδα καθώς όσο αυξάνεται η ηλικία τόσο αρνητικά

επηρεάζεται η άποψη ότι η γραφειοκρατία επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία με δείκτη $r = -0,321$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,001$. Το ίδιο παρατηρείται να συμβαίνει και με την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι η έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;» με δείκτη $r = -0,197$ και $P = 0,041$.

Αντιθέτως θετική συσχέτιση παρατηρείται να έχει η ηλικιακή ομάδα την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι ο ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;» με δείκτη $r = 0,215$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,025$ επηρεάζοντας θετικά την άποψη ότι ο ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Εν συνεχεία θετική συσχέτιση υπάρχει ανάμεσα στην ηλικιακή ομάδα και την ερώτηση 16 που αναφέρεται στη κουλτούρα και στην γενικότερη συμπεριφορά με δείκτη $r = 0,208$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,031$ όπου όσο αυξάνεται η ηλικιακή ομάδα τόσο επηρεάζεται θετικά η άποψη ότι η κουλτούρα επηρεάζει τη γενικότερη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στις νομικές τους υποχρεώσεις. Επίσης θετική συσχέτιση παρουσιάζεται ανάμεσα στην ηλικιακή ομάδα και στην ερώτηση 19 σχετικά με τους άμεσους φόρους με δείκτη $r = 0,291$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,002$. Θετική συσχέτιση παρατηρείται και ανάμεσα στην ηλικιακή ομάδα και την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;» με $r = 0,273$ και $P = 0,004$.

Ακόμη αναφορικά με τις αρνητικές συσχετίσεις σε σύγκριση με την ηλικιακή ομάδα μπορούμε να αναφέρουμε και την ερώτηση «θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας;» με δείκτη $r = -0,249$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,009$. Όπως αρνητική συσχέτιση παρουσιάζει η ηλικιακή ομάδα με την ερώτηση «θεωρείτε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής αποτρέπουν την αδήλωτη απασχόληση;» με δείκτη $r = -0,379$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,000$ όπου όσο αυξάνεται η ηλικιακή ομάδα τόσο επηρεάζεται θετικά η άποψη ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής αποτρέπουν την αδήλωτη απασχόληση.

Παρακάτω θα αναλυθεί η συσχέτιση των ερωτήσεων με το μορφωτικό επίπεδο. Η ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι η κοινωνική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία» έχει αρνητική συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο με $r = -0,191$ και επίπεδο σημαντικότητας $P = 0,047$ όπου παρατηρείται ότι όσο

αυξάνεται το επίπεδο μόρφωσης τόσο επηρεάζεται αρνητικά η άποψη ότι η κοινωνική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Από την άλλη η ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παράθυρα/κενά των νόμων επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;» έχει θετική συσχέτιση με το επίπεδο μόρφωσης με $r= 0.291$ και επίπεδο σημαντικότητας $P= 0,002$ όπου παρατηρείται ότι όσο το μορφωτικό επίπεδο αυξάνεται τόσο επηρεάζεται θετικά η άποψη ότι τα παράθυρα/κενά των νόμων επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Η ερώτηση 14 σχετικά με την άγνοια των εγκυκλίων παρουσιάζει αρνητική συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο με $r= -,0256$ και επίπεδο σημαντικότητας $P= 0,008$. Το μορφωτικό επίπεδο αναφορικά με την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ελαφριές ποινές βοηθούν ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;» έχει αρνητική συσχέτιση με $r= -0,472$ και επίπεδο σημαντικότητας $P= 0,000$ όπου όσο αυξάνεται το επίπεδο μόρφωσης τόσο επηρεάζεται αρνητικά η άποψη ότι οι ελαφριές ποινές βοηθούν ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας. Αντιθέτως η ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι η ατιμωρησία βοηθάει ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;» παρατηρείται θετική συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο με $r= 0.367$ και επίπεδο σημαντικότητας $P= 0,000$. Το ίδιο συμβαίνει και με την ερώτηση «πιστεύετε ότι η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής;» με $r= 0.238$ και $P= 0.013$. Σχετικά με την ερώτηση «κατά πόσο πιστεύετε ότι η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή;» παρατηρείται αρνητική συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο με $r= -0.341$ και επίπεδο σημαντικότητας $P= 0,000$ όπου όσο αυξάνεται το επίπεδο μόρφωσης τόσο επηρεάζεται αρνητικά η άποψη ότι η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή. Τέλος αρνητική συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο παρουσιάζει και η ερώτηση «θεωρείτε ότι η μείωση των μισθών είναι ένας από τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τον εργαζόμενο στην παραοικονομία;» με $r= -0,390$ και επίπεδο σημαντικότητας $P= 0,000$ όπου όσο αυξάνεται το επίπεδο μόρφωσης τόσο επηρεάζεται αρνητικά η άποψη ότι η μείωση των μισθών είναι ένας από τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τον εργαζόμενο στην παραοικονομία.

Αναφορικά με την συσχέτιση της ηλικιακής ομάδας με τις σημαντικότερες των απαντήσεων μπορούν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα: Με την αύξηση της ηλικίας

η φορολογική και κοινωνική συνείδηση παύουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο σχετικά με την άποψη του κατά πόσο έχουν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, καθώς είναι δύο χαρακτηριστικά τα οποία διαμορφώνονται και παγιώνονται σε μικρότερες ηλικίες από αυτές που κατά πλειοψηφία απάντησαν στο ερωτηματολόγιο. Για τους ίδιους λόγους βλέπουμε αντίστοιχα αποτελέσματα σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο. Επίσης παρατηρήσαμε ότι η αίσθηση ατιμωρησίας και η υψηλοί φορολογία δεν έχουν τον καθοριστικό παράγοντα που εξαρχής θα πιστεύαμε για τις πεποιθήσεις αυτών των ηλικιών. Το ίδιο συμπεραίνουμε και για την γραφειοκρατία, καθώς δεν αποτελεί και κυρίαρχη των απόψεων ότι φέρει τεράστιο μερίδιο ευθύνης σχετικά με την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Αντιθέτως στις συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες ιδιαίτερο αντίκτυπο έχουν ο ανεπαρκής αριθμός στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών, η κουλτούρα και η γενικότερη συμπεριφορά καθώς και οι άμεσοι φόροι.

Ανάλογα ήταν τα αποτελέσματα αναφορικά με την συσχέτιση των ερωτήσεων με το μορφωτικό επίπεδο σχετικά με ερωτήσεις που αφορούσαν κοινωνική και φορολογική συμπεριφορά καθώς ήταν ήδη διαμορφωμένη εξ ολοκλήρου από όλο το ποσοστό του δείγματος αφού η πλειοψηφία ήταν κάτοχος μεταπτυχιακού/διδακτορικού διπλώματος. Από την άλλη τα παράθυρα/κενά των νόμων αλλά και η ιδεοληψία του αισθήματος της ατιμωρησίας έχουν καθοριστικό ρόλο για τον επηρεασμό της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Συμπεράσματα

Ο φόρος είναι αναγκαστικός και υφίσταται τόσο στα φυσικά όσο και στα νομικά πρόσωπα. Αποτελεί μία από τις κυριότερες πηγές εσόδων του κράτους, με βασικότερο εκ των σκοπών του την κάλυψη των δημόσιων βαρών. Ακόμη οι φόροι έχουν σαν βασική επιδίωξη την αντιμετώπιση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των πολιτών μιας χώρας διότι φορολογούνται με βάση το εισόδημα τους. Ακόμη οι φόροι διακρίνονται σε έμμεσους και άμεσους φόρους.

Η φοροδιαφυγή και το σύνολο των οικονομικών διεργασιών που συναποτελούν παραοικονομία είναι ενέργειες παράνομες εφόσον οι πολίτες εξαπατούν το κράτος για την αποφυγή της φορολογικής τους υποχρέωσης ή για να ελαττώσουν τους φόρους που τους αναλογούν. Η φοροδιαφυγή είναι πιο συχνή σε άτομα που τα εισοδήματά τους προέρχονται από ελεύθερα επαγγέλματα αφού σε αυτά είναι δυσκολότερο να εντοπιστεί. Από την αντίπερα όχθη, η φοροδιαφυγή μπορεί να εντοπιστεί εύκολα κυρίως στις μισθωτές υπηρεσίες διότι διενεργείται διασταύρωση των διάφορων στοιχείων.

Στην Ελλάδα το φαινόμενο της φοροδιαφυγής είναι σύνηθες, από την στιγμή που οι φοροτεχνικές υπηρεσίες δε λειτουργούν ορθά κάνοντας τη φοροδιαφυγή εύκολη.

Η φοροδιαφυγή και παραοικονομία έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην πραγματοποίηση των στόχων της εκάστοτε κυβέρνησης επειδή ελαττώνουν σημαντικά τα κρατικά έσοδα και ως εκ τούτου δυσχεραίνουν την εκπόνηση ενός αναλυτικού και ακριβούς οικονομικού σχεδίου. Έτσι, διαχρονικά, η πλειοψηφία των κυβερνήσεων λαμβάνει μέτρα με σκοπό την εξάλειψη τους και όσο το δυνατόν μεγαλύτερο περιορισμό τους.

Η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία συγκαταλέγονται μεταξύ των σημαντικότερων προβλημάτων στην Ελλάδα, κάτι που αναδείχθηκε ειδικότερα μετά και το ξέσπασμα της πρωτοφανούς χρηματοοικονομικής κρίσης, το 2008. Στη χώρα μας, οι πιο συνήθεις μορφές φοροδιαφυγής είναι η απόκρυψη της φορολογητέας ύλης με βασικότερη επιδίωξη την αποφυγή του Φ.Π.Α. είτε αυτή της φορολογίας εισοδήματος. Αναφορικά με την παραοικονομία, το μεγάλο έλλειμμα στο Φ.Π.Α. πραγματοποιείται λόγω της παροχής αγαθών χωρίς το κατάλληλο παραστατικό.

Με οδηγό το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας διενεργήθηκε έρευνα, με βασικότερο σκοπό την ανάδειξη της κατάστασης που υφίσταται στην Ελλάδα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε Δημοσίους Υπαλλήλους, κατά πλειοψηφία σε άνδρες ηλικίας 45-54 ετών και κατόχους μεταπτυχιακού/διδακτορικού διπλώματος, σύμφωνα με τα στοιχεία.

Οι περισσότεροι πιστεύουν ότι η φορολογική συνείδηση, το μορφωτικό επίπεδο και η κοινωνική υπευθυνότητα επηρεάζουν από αρκετά έως πολύ τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Ακόμη πρέπει να τονισθεί, σε σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το I.O.B.E (I.O.B.E, 2012), ότι ένας αξιοσημείωτος παράγοντας που εντείνει τη φοροδιαφυγή είναι η φορολογική κουλτούρα των πολιτών της χώρας και ειδικότερα η πεποίθηση ότι το κράτος δεν μπορεί να ανταπεξέλθει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στις υποχρεώσεις του. Βέβαια, καθοριστικό ρόλο σε αυτό έχει και η φορολογική ηθική των πολιτών, δηλαδή το αντιληπτό από αυτούς αποτέλεσμα του συγκριτικού ισοζυγίου της φορολογίας και των ανταποδοτικών υπηρεσιών που τους παρέχονται από το κράτος. Οι φορολογούμενοι πολίτες μίας χώρας έχουν μεγαλύτερη θέληση να πληρώσουν τους φόρους τους, αναλογικά με τη φορολογική τους κλίμακα, όταν εισπράττουν την ανάλογη ανταπόδοση από το κράτος με ποιοτικότερες υπηρεσίες διότι δεν αισθάνονται ότι εξαπατούνται από το κράτος (Schneider F. , Tax evasion, shadow economy and corruption in Greece and other countries, 2015).

Η πλειοψηφία θεωρεί ότι οι συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου, η άγνοια των εγκυκλίων, τα παράθυρα/κενά των νόμων και η γραφειοκρατία επηρεάζουν από αρκετά έως πάρα πολύ τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το O.E.C.D (O.E.C.D, 2013) προέκυψε πως μία από τις πιο σημαντικές αιτίες των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην Ελλάδα αποτελούν η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος.

Μεγάλο ποσοστό του δείγματος της έρευνας πιστεύει ότι η ατιμωρισία, η παραγραφή προστίμων και η γενικότερη πεποίθηση των πολιτών ότι το ενδεχόμενο τιμωρίας για τις φορολογικές τους παραβάσεις είναι ισχνό, επηρεάζουν από αρκετά έως πολύ τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Όπως τονίζεται και από τον Slermond (Slermond, 2007) , η ύπαρξη του αισθήματος φόβου ότι αν δεν πληρώσουν τους φόρους τους οι πολίτες θα τιμωρηθούν τους οδηγεί στο να το πράξουν.

Ακόμη, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρεί ότι η στοχευμένα υψηλή φορολογία των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών καθώς και οι

υψηλοί φορολογικοί συντελεστές επηρεάζουν από πολύ έως πάρα πολύ τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία.

Εν κατακλείδι, η συντριπτική πλειοψηφία όσων απάντησαν στο ερωτηματολόγιο της έρευνας πιστεύει ότι υφίσταται φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους από αρκετά έως πολύ. Οι περισσότεροι θεωρούν ότι οι μισθωτοί φοροδιαφεύγουν λίγο. Το αποτέλεσμα αυτό της έρευνας συμπίπτει και με αυτά άλλων ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα αφού η φοροδιαφυγή στο τομέα των αυτοαπασχολούμενων απαντάται σε ποσοστό της τάξεως του 57-58% συγκριτικά με εκείνο των μισθωτών που απαντάται σε ποσοστό μόλις του 0,5-1% διότι η φοροδιαφυγή στους μισθωτούς είναι πιο εύκολο να βρεθεί (Matsagianis & Flevotomou, 2010).

Δεδομένων των ευρημάτων της παρούσας εργασίας αλλά και προγενέστερων εργασιών και ερευνών επί της συναφούς θεματολογίας, προκύπτει πως η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία αποτελούν, διαχρονικά, ζητήματα βαρύνουσας σημασίας για όλες τις Διοικήσεις, ενώ η λύση τους, παραμένει, επίσης διαχρονικά, ένας άλυτος γρίφος. Όσον αφορά την Ελλάδα, η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση δε φαίνεται να βελτίωσε την κατάσταση, ενώ μετά την έναρξη της υπερδεκαετούς, πλέον, οικονομικής κρίσης οι δείκτες της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας επιβαρύνθηκαν ακόμα περισσότερο.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, αλλά και τον εν εξελίξει μετασχηματισμό της Παγκόσμιας Οικονομίας, με την απούλοποίηση του χρήματος και την ψηφιοποίηση των οικονομικών συναλλαγών, κρίνεται σκόπιμο όπως μελλοντικές έρευνες εξετάσουν τον βαθμό κατά τον οποίο, σε συνδυασμό με την προβλεπόμενη ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών, τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας θα αντιπετωπιστούν επαρκώς, όπως θα είχε ενδιαφέρον να εξεταστεί επίσης το πλέγμα συνεπειών από τον πιθανό εκμηδενισμό των φαινομένων αυτών στην εξέλιξη της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας.

Τέλος, υποθέτοντας πως εν καιρώ κάτι τέτοιο καταστεί δυνατό, θα ήταν χρήσιμο, κατά τα επόμενα χρόνια να αναλυθεί το εύρος και η ποιότητα της λογικής, συνεπακόλουθα, βελτίωσης των παρεχόμενων εκ του κράτους ανταποδοτικών υπηρεσιών προς τους πολίτες, λόγω της βελτίωσης των οικονομικών δεικτών.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Βαβούρας, Ι. (2019). *Οικονομική πολιτική*. Αθήνα.
- Βαβούρας, Ι., & Μανωλάς, Γ. (2004). «*Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο: προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος*». Αθήνα: Παπαζήση.
- Βαβούρας, Ι., Καραβίτης, Ν., & Τσούχλου Α. (1990). Κριτική.
- Βήμα, Τ. (2019). ΣΕΒ: Στο 21% του ΑΕΠ η παραοικονομία στην Ελλάδα. <https://www.tovima.gr/2019/03/03/finance/sev-sto-21-tou-aep-i-paraoikonomia-stin-ellada/>.
- Γεωργακόπουλος, Θ. (2012). *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*. Αθήνα: Μπένου.
- Γκίνογλου, Δ. (2004). *Φορολογική Λογιστική Ι*. Θεσσαλονίκη.
- Γκίνογλου, Δ. (2014). *Φορολογική Λογιστική ΙΙ*. Θεσσαλονίκη.
- Δελιβάνη, Ν. (1991). *Η Οικονομία της Παραοικονομίας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση
- ΔιαΝΕΟσις. (2017). *Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησης της*". Ανάκτηση από http://www.dianeosis.org/wpcontent/uploads/2017/03/Tax_Evasion_dianeosis_Usd_17_03_2017.pdf
- ΔιαΝΕΟσις. (2017). «Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Η χώρα χρειάζεται λύσεις». <https://www.dianeosis.org/events/dianeosis-sev-event/>.
- ΔιαΝΕΟσις. (2016). "Τι Πιστεύουν οι Έλληνες". http://www.dianeosis.org/wpcontent/uploads/2017/03/ti_pistevoun_oi_ellines_final_version.pdf.
- Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών. (2017). «Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα». <http://www.enikonomia.gr/my-money/163567,poia-adikimata-forodiygis-mas-stelnoun-sti-fylaki.html>.
- Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών. (1993). «*Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*». Παπαζήση.
- Ι.Ο.Β.Ε. (2012). *Η έννοια της αδήλωτης εργασίας και τα χαρακτηριστικά της*.
- Ι.Ο.Β.Ε. (2001). *Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών. (2001)*.
- Καλυβιανάκης, Κ., Ξανθάκης, Μ., Λεβέντης, Α., Μανειώτης, Β., Θεωδορόπουλος, Σ., Τραχανάς, Κ., & Φλεσιπούλου, Κ. (1993). *Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και φοροδιαφυγή στη Ελλάδα*.
- Κανελλόπουλος, Κ. Κ., Ράπανος, Β., Κωτσή, Κ., & Μακροπούλου, Α. (1995). *Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή Μετρήσεις και Οικονομικές Επιπτώσεις*.

- Κανελόπουλος, Κ., Κουσουλάκος, & Ράπανος, Β. (1995). *Shadow economy and tax evasion estimate and economic implication*. Αθήνα.
- Καζολέας, Σ. (2009). *Ερευνά αγοράς : ποσοτική και ποιοτική έρευνα : διεξαγωγή ποσοτικής ερευνάς. Ανάλυση – αποτελέσματα.*
- Κορομηλάς, Γ. (2009). *Φοροδιαφυγή: Αιτίες και αντιμετώπιση*.
- Μαλλάς, Δ. (2016, Ιανουάριος). “Ηλεκτρονικές συναλλαγές και POS. «Έκρηξη» αναμένεται φέτος. Το «αγκάθι» των προμηθειών και η υποχρέωση πλαστικού χρήματος”. *Οικονομική επιθεώρηση τεύχος 942*.
- Μανεσιώτης, Β. (1990). *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μια πρώτη διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης*.
- Μανεσιώτης, Μ. (2011). *Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα, τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα, το οικονομικό*. Αθήνα: IOBE.
- Παυλόπουλος, Π. (2002). *«Η Παραοικονομία στην Ελλάδα: Επανεξέταση»*. Ι.Τ.Ε.Π.
- Παυλόπουλος, Π. (1987). *Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια πρώτη διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης*.
- Παλαιολόγος, Ι., & Κασσαρ, Ι. (2003). Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα. *Σπουδαί*.
- Παλυβός, Θ. (2017). «Φοροδιαφυγή» για το μάθημα «Ποινική καταστολή του οικονομικού εγκλήματος και καταπολέμηση της διαφθοράς». *Πανεπιστημιακές σημειώσεις ΔΠΜΣ «Δίκαιο και Οικονομικά»*.
- Παπαϊωάννου, Ε. (2014). *Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα*.
- Πετράκης, Ε. (2013). «Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», In deep analysis. <http://www.indeepanalysis.gr/analyseis/arthra/h-paraoikonomia-sthn-ellada>.
- Σαββαΐδου, Κ. (2016). “Η αξιολόγηση της φορολογικής διοίκησης, μέσω διεθνών μοντέρνων εργαλείων μέτρησης της αποτελεσματικότητάς της”. <https://www.taxheaven.gr/laws/circular/view/id/23668>.
- Σαββαΐδου, Κ., & Φορτσάκη, Θ. (2013). *Φορολογικό δίκαιο*.
- Στεργίου, Λ. (2012). Η άλλη όψη της παραοικονομίας. <https://www.kathimerini.gr/economy/local/471828/i-alli-opsi-tis-paraoikonomias/>.
- Σωτηρόπουλος, Δ. & Χριστόπουλος, Λ. (2017). «Πολυνομία, κακονομία και γραφειοκρατία στην Ελλάδα». Ανάκτηση από Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης «ΔιαΝΕΟσις»: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/12/Polynomia_Main_UPD_41217.pdf
- Τάτσος, Ν. (2001). *Η Παραοικονομία και η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*. Αθηνά: Παπαζήση.
- Τάτσος, Ν. (2012). “*Θεωρία των Φόρων και Φορολογική Πολιτική*”. Αθήνα: Κριτική.
- Φιννοκαλιώτης, Κ. (2014). *Φορολογικό δίκαιο*.

Ξένη βιβλιογραφία

- Allingham, M., & Sandmo, A. (1972, may). INCOME TAX EVASION: A THEORETICAL ANALYSIS. *Journal of Public Economics*.
- Andvig, J., Fjeldstad, O.-H., Amundsen, I., Sissener, T., & Soreide, T. (2000). *Research on corruption. A policy oriented survey, Commissioned by NORAD, Final Report (2000)*.
- Artavanis, N., Morse, A., & Tsoutsoura, M. (2016). “Measuring Income Tax Evasion using Bank Credit: Evidence from Greece”.
<http://faculty.haas.berkeley.edu/morse/research/papers/ArtavanisMorseTsoutsouraTaxEvasionGreece..pdf>.
- Buehn, A., & Schneider, F. (2016). Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know?
<http://www.kspjournals.org/index.php/JEPE/article/view/634>.
- Cebula, R. J. (1997). *Cebula, R. J., An empirical analysis of the impact of government tax and auditing policies on the size of the underground economy: The case of the United States 1973-94, American Journal of Economics and Sociology, 56 (2), 173-185 (1997)*.
- Chianini, B., Marzano, E., & and Schneider, F. (2008). *Tax rates and tax evasion: An empirical analysis of the structural aspects and long-term characteristics in Italy, IZA Working Paper No. 3447 (2008)*.
- Clotfelter, C. (1983). *Tax evasion and tax rates: an analysis of individual returns*.
- De Gijssel, P. (1984). *Okonomische Theorie des Schwarzarbeitsangebots und der Mehrfachbeschäftigung in Schattenwirtschaft. Wirtschafts-und sozialwissenschaftliche Aspekte, internationale Erfahrungen, Gretschmann, K., Heinze, R., and Mettelsiefen, B., eds. Vanden*.
- Dreher, A., & and Schneider, F. (2006). *Corruption and the shadow economy: An empirical analysis, CREMA Working Paper, 2006-01, Basel, Center for Research in Economics, Management and the Arts (2006)*. .
- epixeirisi.gr. (n.d.). *epixeirisi.gr*. Retrieved from http://epixeirisi.gr/actions/lemma/?item_id=4757995
- Federiksen, A., Graversen, E., & Smith, N. (2005). *Tax evasion and work in the underground sector*.
- Feige, E. (1979). ‘How big is the irregular economy?’
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/05775132.1979.11470559>.
- Feige, E. (1980). A New Perspective on Macroeconomic Phenomena. The Theory and Measurement of the Unobserved Sector of the United states: Causes, Consequences and Implications, Netherlands Institute for Advanced Study.
- forologikanea.gr. (χ.χ.). *forologikanea.gr*. Ανάκτηση από <http://www.forologikanea.gr/pages/displav/arthro-2-antikeimeno-tou-forou/>

- Frey, S., Weck, & Hanneman. (1982). Estimating the Shadow Economy: A Naive Approach, Oxford Economic Papers.
- Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobato, P. (2000). *Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., and Zoido-Lobato, P., Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries, Journal of Public Economics, 76 (3), 459-493 (2000).*
- Garcia Alarcon Gloria, Jose Daniel Buendia Azorin, & Maria del Mar Sanchez de la Vega. (2018). «*Tax evasion in Europe: An analysis based on spatial dependence*».
- Gilligan, G., & Richardson, G. (2003). Perceptions of tax fairness and tax compliance in Australia and Hong kong. *Journal of financial crime.*
- Gutmann, P. (1979). The Subterranean Economy, Taxing and Spending, Vol. 2.
- Hunt, J. (1999). *Has work-sharing worked in Germany?*, *Quarterly Journal of Economics, 89 (1), 117-148.*
- James, A. (2011). «Measuring, explaining and controlling tax evasion: lesson from theory, experiments and field studies».
- Johnson, S., Kaufmann, D., & Shleifer, A. (1997). *Johnson, S., Kaufmann, D., and Shleifer, A., The unofficial economy in transition, Brookings Papers on Economic Activity, 2, 159-221.*
- Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobato, P. (1998). *Regulatory discretion and the unofficial economy, American Economic Review, 88 (2), 387-392.*
- Kelmanson, B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, M., & Weiss, J. (2019). “Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options”. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/13/Explaining-the-Shadow-Economy-in-Europe-Size-Causes-and-Policy-Options-48821>.
- Leventi, C., Matsaganis, M., & Flevotomou, M. (2013). «Distributional implications of tax evasion and the crisis in Greece», EUROMOD Working Paper No. EM17/13. https://www.researchgate.net/publication/262639730_Distributional_Implications_of_Tax_Evasion_and_the_Crisis_in_Greece.
- Manolas, Sfakianakis, & Vavouras, &. (2013). Tackling the debt crisis in Greece: The role of the underground economy. *Social Cohesion and Development, 8, .*
- Matsaganis, M., & Flevotomou, M. (2010). *Distributional implications of tax evasion in greece.*
- O.E.C.D. (2013). O.E.C.D Economics Surveys:Greece 2013.
- Parker, S. (2003). Does tax evasion affect occupational choice? *Oxford Bulletin Of Economics and Statistics.*
- Schneider F. (2016). Estimating the size of the shadow economies in highly- developed countries: Selected new results. *CESifo DICE.*

- Schneider, F. and Enste, D. (2002). Hiding in the Shadows The Growth of the Underground Economy. <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/issues/issues30/>.
- Schneider, F. (1999). *Schneider, F., The size of the shadow economies of 145 countries all over the world: First results over the period 1999 to 2003, IZA Discussion Paper No. 431 (2004)*.
- Schneider, F. (2002). The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries”. <http://ftp.iza.org/dp514.pdf>.
- Schneider, F. (2015). *Tax evasion, shadow economy and corruption in Greece and other countries*.
- Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow Economies. https://www.researchgate.net/publication/4724886_Shadow_Economies_Size_Causes_and_Consequences.
- Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow Economies: size, causes and consequences, *Journal of Economic Literature*, Vol. 38.
- Singh, A., Jain-Chandra, S., & Mohommad, A. (2012). *Inclusive growth, institutions and the underground economy, IMF Working Paper, 47*.
- Slermod, J. (2007). *Cheating ourselves: The economics of tax evasion journal of economic perspective*.
- Smith, P. (1994). «*Assessing the size of the underground economy: The statistics Canada perspective*».
- Spicer, D., & Becker, A. (1980). Fiscal inequity and tax evasion: an experimental approach. *National tax journal*.
- Tagkalakis, A. (2014). *Tax administration reforms and the fight against tax evasion: recent evidence from Greece*”. Retrieved from <http://voxeu.org/article/tax-evasion-and-reforms-greece>
- Tanzi, V. (1999). Uses and Abuses of Estimates of the Underground economy, *Economic Journal*, Vol. 109, June 1999 .
- The National Herald. (2017). “Greek Shadow Economy Market Worst in the EU, Costly Too”. <https://www.thenationalherald.com/173844/greek-shadow-economy-market-worst-eu-costly/>.
- Times, G. C. (2017). “Forbes ranks Greece’s shadow economy as 1st in the world”. <https://greekcitytimes.com/2017/02/15/forbes-ranks-greeces-shadow-economy-as-1st-in-the-world/>.
- Torger, B., & Schneider, F. (2007). *Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: A panel analysis, IZA, Working Paper No. 2563 (2007)*.
- Webber, C., & Wildavsky, A. (1986). *A history of taxation and the expenditure in the western world*.

Wintrobe Ronald. (2001). «*Tax Evasion and Trust*». University of West Ontario.
World Values Survey OECD. (2019). "What drives tax morale?".

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Ερευνητικού εργαλείου

Στο πλαίσιο της φοίτησης μου στο ΜΠΣ του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής «Δημόσια Οικονομική και Πολιτική», εκπονώ διπλωματική εργασία με τίτλο "Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας στην Ελλάδα".

Το ανώνυμο αυτό ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε για ερευνητικό σκοπό στα πλαίσια της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας. Βασική επιδίωξη της εργασίας είναι, μέσω της ποσοτικής ανάλυσης των ερωτηματολογίων, να εξετάσει κατά πόσο διάφοροι παράγοντες, όπως η εκπαίδευση, η ηλικία, το κοινωνικό περιβάλλον, η φορολογική πολιτική των εκάστοτε κυβερνήσεων και η πρόσφατη οικονομική κρίση της χώρας, επηρεάζουν τις θέσεις των πολιτών όσον αφορά τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

Τα δεδομένα που θα συλλεχθούν, θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για επιστημονικούς λόγους, για τη στατιστική επεξεργασία και ανάλυση της έρευνας ενώ θα τηρηθεί απόλυτη εχεμύθεια.

Εκτιμώντας ότι η γνώμη σας είναι σημαντική, θα σας παρακαλούσα να συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο επιλέγοντας σε κάθε ερώτηση την απάντηση που σας εκφράζει.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για το χρόνο και τη συνεργασία σας.

Με εκτίμηση,

Λιάσκος Δημήτρης

ΜΕΡΟΣ Α' (ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ)

1)Ποιο είναι το φύλο σας;

Άνδρας

Γυναίκα

2)Ποια είναι η ηλικιακή σας ομάδα;

25-34

35-44

45-54

55-64

65 και άνω

3)Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Άγαμος/η

Έγγαμος/η

Διαζευγμένος/η/ Σε διάσταση

Χήρος/α

4)Πόσα παιδιά έχετε;

0

1

2

3

4+

5) Ποιο είναι το ετήσιο εισόδημα σας σε ευρώ;

<10.000

10.001-20.000

20.001-30.000

30.001-40.000

40.000<

6) Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Κάτοχος Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού Διπλώματος

7) Ποιος είναι ο τίτλος σπουδών σας;

Οικονομικά

Φορολογικά-Ελεγκτικά

Νομικά

Λογιστικά

Άλλος

ΜΕΡΟΣ Β'

8) Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι παρακάτω έννοιες επηρεάζουν την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Φορολογική συνείδηση					
Κοινωνική συνείδηση					
Μορφωτικό επίπεδο					
Επιχειρηματική ηθική					

9) Κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παρακάτω φαινόμενα επηρεάζουν την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Οι συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου					
Τα παράθυρα/κενά των νόμων					
Η άγνοια των εγκυκλίων					
Η γραφειοκρατία					
Η έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα					
Ο ανεπαρκής αριθμός των στελεχών των ελεγκτικών μηχανισμών					
Η ανεπαρκής εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών μηχανισμών					

10) Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι παρακάτω χρήσεις του νόμου βοηθούν ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	πολύ	Πάρα πολύ
Οι ελαφριές ποινές					
Η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργών					
Η παραγραφή προστίμων από τα αρμόδια όργανα					

11) Πιστεύετε ότι η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής;

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

12) Κατά πόσο πιστεύετε ότι η κουλτούρα επηρεάζει τη γενικότερη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στις νομικές τους υποχρεώσεις;

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

13) Κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παρακάτω γεγονότα ενθαρρύνουν την φοροδιαφυγή;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	πολύ	Πάρα πολύ
Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές					
Η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών					

14) Κατά πόσο πιστεύετε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

15) Κατά πόσο πιστεύετε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

16) Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας;

- Πολύ χαμηλό
- Χαμηλό

- Κανονικό
- Αρκετά υψηλό
- Πολύ υψηλό

17) Ποιες από τις παρακάτω φράσεις οδηγούν στα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας την χώρα μας;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Όλα τα βάρη τα επωμίζεται η μεσαία τάξη					
Υπάρχουν παρά πολλά παραθυράκια στους νόμους					
Τιμωρούνται οι ειλικρινείς					
Οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης					

18) Πιστεύετε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται από τα αρμόδια όργανα και υπηρεσίες για τον εντοπισμό της παραοικονομίας είναι:

- Πάντα αμερόληπτοι
- Γενικά αμερόληπτοι
- Κάποιες των περιπτώσεων αμερόληπτοι
- Ελάχιστες φορές αμερόληπτοι
- Δεν γνωρίζω

19) Θεωρείτε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιεί η ΑΑΔΕ για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής:

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ

Αποτρέπουν την αδήλωτη απασχόληση					
Συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της αδήλωτης απασχόλησης					

20) Θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει:

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας					
Στην μείωση του ποσοστού ανεργίας					
Δεν επηρεάζει καθόλου την ανεργία					

21) Θεωρείτε ότι η μείωση των μισθών οδηγεί τον εργαζόμενο στην παραοικονομία;

- Διαφωνώ απόλυτα
 Διαφωνώ
 Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ
 Συμφωνώ
 Συμφωνώ απόλυτα

22) Θεωρείτε ότι η μείωση των μισθών είναι ένας από τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τον εργαζόμενο στην παραοικονομία;

- Διαφωνώ απόλυτα
 Διαφωνώ
 Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ
 Συμφωνώ
 Συμφωνώ απόλυτα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Γραμμική συσχέτιση

		Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε
κατά πόσο πιστεύετε ότι η φορολογική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.309**
	Sig. (2-tailed)	0.001
Κατά πόσο πιστεύετε ότι το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.604**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η επιχειρηματική ηθική επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.658**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι συχνές αλλαγές νομοθετικού περιεχομένου επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.506**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παράθυρα/κενά των νόμων επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.614**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η γραφειοκρατία επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.321**
	Sig. (2-tailed)	0.001
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.197*
	Sig. (2-tailed)	0.041
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η ανεπαρκής εξειδίκευση των υπαλλήλων των ελεγκτικών	Pearson Correlation	.215*

μηχανισμών επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;		
	Sig. (2-tailed)	0.025
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η κουλτούρα επηρεάζει τη γενικότερη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στις νομικές τους υποχρεώσεις;	Pearson Correlation	.208*
	Sig. (2-tailed)	0.031
Κατά πόσο πιστεύετε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή σε άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);	Pearson Correlation	.291**
	Sig. (2-tailed)	0.002
Κατά πόσο πιστεύετε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	Pearson Correlation	.273**
	Sig. (2-tailed)	0.004
Θεωρείτε ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής αποτρέπουν την αδήλωτη απασχόληση;	Pearson Correlation	-.379**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Θεωρείτε ότι η παραοικονομία συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας;	Pearson Correlation	-.249**
	Sig. (2-tailed)	0.009
		Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η κοινωνική συνείδηση επηρεάζει τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.191*
	Sig. (2-tailed)	0.047
Κατά πόσο πιστεύετε ότι τα παράθυρα/κενά των νόμων επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία;	Pearson Correlation	.291**

	Sig. (2-tailed)	0.002
Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ελαφριές ποινές βοηθούν ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Pearson Correlation	-.472**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η ατιμωρησία βοηθάει ή όχι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Pearson Correlation	.367**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Πιστεύετε ότι η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής;	Pearson Correlation	.238*
	Sig. (2-tailed)	0.013
Κατά πόσο πιστεύετε ότι η στοχευμένα υψηλή φορολογία στους κλάδους των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή;	Pearson Correlation	-.341**
	Sig. (2-tailed)	0.000
Θεωρείτε ότι η μείωση των μισθών είναι ένας από τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τον εργαζόμενο στην παραοικονομία;	Pearson Correlation	-.390**
	Sig. (2-tailed)	0.000